

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ 3 1932 г.

ШТОТЫДНІВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 3 жніўня 1990 г. № 31 (3545) ● Цана 10 кап.

На гэтым тыдні завяршыла сваю працу першая сесія Вярхоўнага Савета БССР XII склікання. Яна доўжылася рэкордны тэрмін — два з паловай месяцы. З 31 пытання вызначанага дэпутатамі парадку дня разгледжана 30, а звыш праграмы — яшчэ 20 першачарговых. Сесія зацвердзіла новую вярхоўную ўладу рэспублікі, сфарміравала ўрад БССР, засяродзілася на чарнобыльскай праблеме, прыняла Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі. У дэпутатаў пачаліся канікулы. Але парламенцкая праца будзе працягвацца — у Прэзідыуме Вярхоўнага Савета, у пастаянных камісіях, на сустрэчах з выбаршчыкамі. Не будзе канікулаў і ў «Дэпутацкім клубе «ЛіМа» — напрыклад, у бліжэйшых нумарах штотыднёвіка з'явіцца інтэрв'ю З. Пазняка, У. Грыбанова, выступленні іншых парламентарыяў.

Фота А. ВІРЬЛКІ і А. КЛЕШЧУКА.

УНУМАРЫ:

Васіль БЫКАЎ:
«БУДУЧЫНЯ БЕЛАРУСІ
ЗАЛЕЖЫЦЬ АД АДЗІНСТВА
І ЗГУРТАВАНАСЦІ
ЛЕВЫХ СІЛ»

3

ЧАРНОБЫЛЬ
І ВУЧОНЫЯ
Артыкулы кандыдата
фізіка-матэматычных
навук М. МАЛЬКО
і члена-карэспандэнта
АН БССР В. ЛУКАШОВА

4, 5, 12

ЦЯЖКІ ШЛЯХ ДА СВЯТЛА

Штрыхі да творчага
партрэта П. МІСЬКО

6—7

Абразкі

В. ЧАРОПКІ

Вершы

С. ШАХ, З. МАРОЗАВА

8—9

ЦІ ТО КРЫЗІС, ЦІ ТО СТАЛАСЦЬ

Пасля Беларускага
фестывалю тэатраў лялек

10—11

ДЭКЛАРАЦЫЯ

Вярхоўнага Савета Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі

АБ ДЗЯРЖАЎНЫМ СУВЕРЭНІТЭЦЕ

БЕЛАРУСКАЙ САВЕЦКАЙ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЙ РЭСПУБЛІКІ

Вярхоўны Савет Беларускай Савецкай Сацыялістычнай рэспублікі,

выяўляючы волю народа Беларускай ССР, усведамляючы адказнасць за лёс Беларускай нацыі,

пацвярджаючы павагу годнасці і правоў людзей усіх нацыянальнасцей, якія жывуць у Беларускай ССР,

сведчачы павагу да суверэнных правоў усіх народаў Саюза ССР і свету,

лічачы рэспубліку паўнапраўным і незалежным членам сусветнага супольніцтва,

дзейнічаючы ў адпаведнасці з прынцыпамі Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і іншымі агульнапрызнанымі міжнароднаправавымі актамі,

урачыста абвясцілае поўны дзяржаўны суверэннітэт Беларускай ССР як вяршэнства, самастойнасці і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах яе тэрыторыі, правамоцнасці яе законаў, незалежнасці рэспублікі ў знешніх зносінах і заяўляе аб рашучасці стварыць прававую дзяржаву.

Артыкул 1

Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка — суверэнная дзяржава, якая ўсталявана на аснове ажыццяўлення Беларускай нацыяй яе неад'емнага права на самавызначэнне, дзяржаўнасці Беларускай мовы, вяршэнства народа ў вызначэнні свайго лёсу.

Неад'емныя правы Беларускай ССР як суверэннай дзяржавы рэалізуюцца ў адпаведнасці з агульнапрызнанымі нормамі міжнароднага права. Беларуская ССР ахоўвае і абараняе нацыянальную дзяржаўнасць Беларускага народа.

Беларуская ССР мае свой герб, сцяг і гімн.

Любыя гвалтоўныя дзеянні супраць нацыянальнай дзяржаўнасці Беларускай ССР з боку палітычных партый, грамадскіх аб'яднанняў ці асоб праследуюцца па закону.

Артыкул 2

Грамадзяне Беларускай ССР усіх нацыянальнасцей складаюць беларускі народ, які з'яўляецца носьбітам суверэннітэту і адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў рэспубліцы. Яго поўнаўладдзе рэалізуюцца непасрэдна і праз прадстаўнічыя органы дзяржаўнай улады.

Права выступаць ад імя ўсяго народа рэспублікі належыць выключна Вярхоўнаму Савету Беларускай ССР.

Артыкул 3

Дзяржаўны суверэннітэт Беларускай ССР сцвярджаецца ў імя вышэйшай мэты — свабоднага развіцця і дабрабыту, годнага жыцця кожнага грамадзяніна рэспублікі на аснове забеспячэння правоў асобы ў адпаведнасці з Канстытуцыяй Беларускай ССР і яе міжнароднымі абавязальнасцямі.

Артыкул 4

Грамадзянства Беларускай ССР з'яўляецца неад'емнай часткай яе суверэннітэту. Рэспубліка ахоў-

вае гонар, здароўе, правы і законныя інтарэсы сваіх грамадзян, забяспечвае іх сацыяльную абароненасць. Яны знаходзяцца пад яе абаронай, будучы за межамі Беларускай ССР. Рэспубліка прымае ў грамадзянства і вырашае пытанне аб выхадзе з грамадзянства.

Артыкул 5

Зямля, яе нетры, іншыя прыродныя рэсурсы на тэрыторыі Беларускай ССР, паветраная прастора з'яўляюцца ўласнасцю Беларускага народа, якому належыць выключныя правы валодання, карыстання і распараджэння імі.

Вызначэнне прававога рэжыму ўсіх відаў маёмасці адносіцца да выключнай кампетэнцыі Беларускай ССР.

Беларуская ССР мае права на сваю долю ў агульнасаюзнай маёмасці адпаведна ўкладу Беларускага народа і як рэспубліка — заснавальніца Савецкага Саюза, якая была яго правадзейным суб'ектам, мае права на сваю долю ад алмазнага, валютнага фондаў і залатога запасу СССР.

Беларуская ССР утварае Нацыянальны банк, падпарадкаваны Вярхоўнаму Савету рэспублікі, стварае сваю фінансава-крэдытную сістэму, пацвярджае права ўласнасці на спецыялізаваныя банкі, якія знаходзяцца на яе тэрыторыі на момант прыняцця гэтай Дэкларацыі, арганізуе ўласныя падатковую і мытную службы; мае права на стварэнне ўласнай грашовай сістэмы.

Артыкул 6

Тэрыторыя Беларускай ССР з'яўляецца непадзельнай і недатыкальнай і не можа быць зменена або выкарыстана без згоды Беларускай ССР.

Усе пытанні аб граніцах вырашаюцца толькі на аснове ўзаемнай згоды паміж Беларускай ССР і сумеснымі суверэннымі дзяржавамі шляхам заключэння адпаведных дагавораў, якія падлягаюць ратыфікацыі Вярхоўным Саветам Беларускай ССР.

Артыкул 7

На тэрыторыі Беларускай ССР устанавіваецца вяршэнства Канстытуцыі Беларускай ССР і законаў Беларускай ССР.

Усе грамадзяне і асобы без грамадзянства, дзяржаўныя органы, прадпрыемствы, установы і арганізацыі, якія знаходзяцца або дзейнічаюць на тэрыторыі Беларускай ССР, абавязаны выконваць заканадаўства Беларускай ССР.

Размежаванне заканадаўчай, выкананчай і судовай улады з'яўляецца важнейшым прынцыпам існавання Беларускай ССР як прававой дзяржавы.

Вышэйшы нагляд за дэклараваным і аднастайным выкананнем законаў Беларускай ССР ажыццяўляецца Генеральным пракурорам Беларускай ССР, які назначаецца Вярхоўным Саветам Беларускай ССР.

Артыкул 8

Беларуская ССР самастойна ўстанавівае парадак арганізацыі на тэрыторыі рэспублікі аховы прыро-

ды, выкарыстання прыродных рэсурсаў і забяспечвае народу рэспублікі экалагічную бяспеку.

Беларуская ССР мае права на пакрыццё страт, нанесеных ёй дзеяннямі саюзных органаў, саюзных рэспублік і іншых дзяржаў.

Беларуская ССР патрабуе ад Урада СССР безумоўнай і тэрміновай кампенсацыі страт, звязаных з пераадоленнем наступстваў чарнобыльскай катастрофы.

Сваю свабоду і суверэннітэт Беларуская ССР у першую чаргу выкарыстоўвае на выратаванне народа Беларускай ССР ад вынікаў чарнобыльскай катастрофы.

Артыкул 9

Беларуская ССР самастойна ў рашэнні пытанняў культурнага і духоўнага развіцця Беларускай нацыі, іншых нацыянальных супольнасцяў рэспублікі, у стварэнні ўласнай сістэмы інфармацыі, адукацыі і выхавання.

Беларуская ССР забяспечвае функцыянаванне Беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, захаванне нацыянальных традыцый і гістарычнай сімволікі.

Нацыянальныя, культурныя і гістарычныя каштоўнасці на тэрыторыі Беларускай ССР з'яўляюцца выключна ўласнасцю рэспублікі і яе грамадзян.

Артыкул 10

Беларуская ССР мае права на ўласныя Узброеныя Сілы, унутраныя войскі, органы дзяржаўнай і грамадскай бяспекі, падкантрольныя Вярхоўнаму Савету Беларускай ССР.

Беларуская ССР мае суверэннае права вызначаць парадак і ўмовы праходжання яе грамадзянамі вайскавай службы, службы ў органах дзяржаўнай і грамадскай бяспекі, вырашаць пытанні размяшчэння войск і ўзбраення на сваёй тэрыторыі.

Ніякія вайсковыя фармаванні іншых краін, іх ваенныя базы і публічныя не могуць быць размешчаны на тэрыторыі Беларускай ССР без згоды яе Вярхоўнага Савета.

Беларуская ССР ставіць мэтай зрабіць сваю тэрыторыю бяз'ядзернай зонай, а рэспубліку — нейтральнай дзяржавай.

Артыкул 11

Беларуская ССР самастойна ажыццяўляе правы на добраахвотныя саюзы з іншымі дзяржавамі і свабодны выхад з гэтых саюзаў.

Беларуская ССР прапануе неадкладна прыступіць да распрацоўкі Дагавора аб саюзе суверэнных сацыялістычных дзяржаў.

Артыкул 12

Палажэнні дадзенай Дэкларацыі рэалізуюцца Вярхоўным Саветам Беларускай ССР шляхам прыняцця новай Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР, законаў Беларускай ССР.

27 ліпеня 1990 года.
г. Мінск.

Ліст у рэдакцыю

Рашыла «дружная бригада»...

У Бярозаўскай раённай газеце «Маяк коммунизма» за 10 ліпеня г. г. быў надрукаваны артыкул пад загалоўкам «Не надо навязывать насильно» за подпісамі рабочых — членаў брыгады Бярозаўскага ХРСУ. Калі б у артыкуле разглядаліся ўнутрыраённыя праблемы, то не было б патрэбы знаёміць з імі грамадскасць рэспублікі. Але артыкул, замешаны на моцнай заквасцы нацыянальнага нігілізму, яўна скіраваны супраць адраджэння Беларускай мовы і супраць Закона «Аб мовах у Беларускай ССР». І гэта, відаць, невыпадкова, бо з першага верасня Закон уваходзіць у дзеянне.

Аўтары, закранаючы моў-

ную праблему ў раёне, робяць такое вольнае адкрыццё: «...кто наиболее усердно ратует за «возрождение» белорусского языка и скорейшего его внедрения в нашу повседневную жизнь, делают вид, будто не знают, что В НАШЕМ РАЙОНЕ КОРЕННОЕ НАСЕЛЕНИЕ НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ НИКОГДА НЕ ГОВОРИЛО». (падкрэслена мною. — В. С.). Вось так, шануюныя нашы гісторыкі, этнографы, лінгвісты!

Увогуле аўтарам допіса ўласціва схільнасць да нечаканых высноў. Аказваецца, «смутьяны» беларусізацы проста... «восточники», как

называет их местное население...» Вось яны і прынеслі на Бярозаўшчыну чужую беларускую мову. Але бяда, на думку аўтараў, у тым, што ў «восточников» ёсць падтрымка сярод мясцовага насельніцтва: «...как оказалась в их рядах наша уважаемая землячка, наиболее активно выступающая за ТОТАЛЬНУЮ «БЕЛОРУСИЗАЦИЮ», Н. Матяш, — это понять трудно. Среди них она явно смотритесь этакой белой вороной». І далей: «Если бы такой подход был присущ только отдельным гражданам, то это было бы полбеды. Но ведь такую политику закрывания глаз на реальное положение вещей

(?! — В. С.) избрало не только руководство республики, но и руководители области, а так же и нашего района, судя по опубликованному в «Маяке коммунизма» проекту программы «Родная мова». Ну што тут скажаш!

Чым яшчэ ўстрыжаны бярозаўскія рабочыя? Ім «до боли обидно за наш прекрасный всеми любимым русский язык, СТАВШИМ НАШИМ ВТОРЫМ НАЦИОНАЛЬНЫМ ЯЗЫКОМ». Што датычыць дзвюх нацыянальных моў, то іх не можа быць у рэальнасці, як не можа быць дзвюх родных матак у аднаго і таго ж дзіцяці. Ну, а што тычыцца становішча рускай мовы ў нашай рэспубліцы, то заклапочнасць членаў дружнай брыгады і зусім беспадстаўная. Калі б так квітнела наша роднае слова, то не патрэбен быў бы нам, беларусам, і Закон аб мовах.

Плюралізм плюралізмам,

але ж у якой іншай краіне са старонак газет беспакарана зневажаецца дзяржаўная мова — такая ж святыня, як герб, сцяг, гімн. Вось і мэта выступлення бярозаўскіх «інтэрнацыяналістаў», як бы яны ні камуфлявалі свае намеры, надта празрыстая — дыскрэдытаваць Закон «Аб мовах у Беларускай ССР», а таксама праект праграмы па адраджэнні роднай мовы ў Бярозаўскім раёне. Прадэтуго яшчэ адзін пасаж: «Если же обратиться к проекту районной программы «Родная мова», то она, как и Закон «О языках в Белорусской ССР», ничего, кроме сожаления, не вызывает»...

Што ж, як калісьці пісаў вялікі Гюго: «Кажды делает свое дело как умеет: птицы поют, змен шпигат, не надо на них сердиться за это».

В. СОКАЛ,
выдатнік народнай асветы БССР, член КПСС.
Брэсцкая вобласць.

Васіль БЫКАЎ:

«БУДУЧЫНЯ БЕЛАРУСІ ЗАЛЕЖЫЦЬ АД АДЗІНСТВА І ЗГУРТАВАНАСЦІ ЛЕВЫХ СІЛ»

— Вярхоўны Савет БССР прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі. Як вы, Васіль Уладзіміравіч, успрынялі гэты дакумент? Ці не здаецца дзіўным, што абвешчанае новага свята ў нашым календары — Дня незалежнасці — узрушыла хіба толькі саміх парламентарыяў ды яшчэ некалькі соцень чалавек, якія прыйшлі ў мінулы пятніцу да Дома ўрада, прычым, многія з іх выказвалі незадаволенасць палавіністасцю дэкларацыі? Увогуле, суверэнная Беларусь — гэта магчыма рэальнасць ці недасяжная мара?

— Мабыць, гэта яшчэ добра, калі дакумент такога роду можа каго-небудзь узрушваць. Значыцца, людзі не зусім зняверыліся, не зжылі ў сабе пакіненне да ідэалаў. Хоць, вядома, прычыны для таго, каб зжыць зусім, болей чым дастаткова — як у нашай гісторыі, так і ў нашай сучаснасці.

Я адношуся да гэтай дэкларацыі спакойна. Прыняцце яе (або непрыняцце), па сутнасці, нічога не можа змяніць у жыцці рэспублікі, так што значэнне дэкларацыі чыста тэарэтычнае. Добра, канешне, што наш парламент намогся на такі крок, напэўна, архірадыкальны ў ягоных вачах. Але, мабыць, не трэба асаблівай палітычнай праніклівасці, каб вызначыць рэальную цану таго кроку.

Дэкларацыя мае нямаля сваіх аналагаў-папярэднікаў, выдатных ва ўсіх адносінах, складзеных з самых пафасных фраз, а часам і з найлепшых пажаданняў. У нашай канстытуцыі са сталінскіх часоў красаваліся бліскучыя артыкулы аб правах грамадзян «на труд, на адпачынак, на абразаванне», абвешчана свабода мітынгаў і дэманстрацый, права выбіраць і быць выбранымі... Але на працягу дзесяцігоддзяў мы гэтую канстытуцыю ўспаміналі толькі тады, калі ў ёй нешта мянялі, каб змяніўшы, тут жа і забыцца аб ёй. Жылі не па канстытуцыі — жылі па параграфавых чарговых пастановаў, дыржэтыў, па званках начальства. Менавіта яно,

начальства ўсіх рангаў, вызначала палітыку, эканоміку, быт і нават мараль грамадства.

Мабыць, для таго, каб дакументы такога роду адпавядалі свайму наміналу, патрэбны адпаведны палітычны ўзровень народнай свядомасці, выразна дэмакратычная воля яго кіраўніцтва. А тут якая воля, калі ў зале Вярхоўнага Савета, які прымаў дэкларацыю, панаваў амаль хаўтурны настрой, бо ўсё гэта рабілася супраць волі большасці, пры крайняй раздражнёнасці некаторых дэпутатаў з партгрупы. Левыя дэпутаты самааддана змагаліся за кожнае слова пры відэафоннай пасіўнасці прывах, якія, аднак, адчувалі сваю сілу ў іншым — у галасавальнай працэдурцы. Яна ўсё і вырашала. Можна было зразумець тых, хто пакінуў залу, калі сесія падыходзіла да перадапошняга артыкула, які, па сутнасці, зрабіў малаэфектыўнымі (калі не зусім бескарэснымі) усе астатнія, нават самыя ўзвешаныя і рамантычныя, але пазбаўленыя сэнсу.

Напрыклад, што практычна азначае заключная частка артыкула 10 аб бяз'ядзернай зоне? Ці можа цяперашняе кіраўніцтва рэспублікі дамагчыся таго, каб не толькі ліквідаваць, а хоць бы зменшыць колькасць ракетных баз — на адну-дзве адзінкі? Хоць бы на тую, паблізу Мінска, якая кожнага дня пагражае сталіцы не меншымі вынікамі, чым Чарнобыль. Як цяпер, так і пасля заключэння саюзнага дагавору, гэтае пытанне будзе цалкам у кампетэнцыі Міністэрства абароны СССР, а не Вярхоўнага Савета БССР. Які ж тады практычны сэнс тае фразы, апроч як чыста прапагандысцкай? Нават калі і было ў інакш, калі б тое вырашаў ВС БССР, дык пры цяперашнім складзе палітычных сіл у ім, партгрупа, дэпутаты ад ветэранаў і інвалідаў будучы бшца да смерці, каб захаванне тыя базы, бо без іх яны не

ўпэўнены ў сваёй бяспецы, пагрозу якой са сталінскіх часоў бачаць у англа-амерыканскім імперыялізме. Ужо так выхаваны і на тым стаяць. Хіба што можа змяніцца на наступных выбарах, і то ў тым толькі выпадку, калі беларускія выбаршчыкі настолькі «прозюруюць», што перастануць давяраць вызначэнне нацыянальнай стратэгіі прадстаўнікам «грамадскіх» арганізацый.

Так што рэальнага нападзення гэтай звонкагалосай дэкларацыі няма ніякага і цяжка меркаваць, каб з такім выразным, мякка кажучы, кансерватызмам КПБ і Саветаў яго магчыма было дасягнуць у бліжэйшым будучым. (Гэты кансерватызм з красамоўнай выразнасцю характарызуецца хоць бы тым фактам, што на XXVIII з'ездзе КПСС менавіта беларускай дэлегацыяй на пасяду намесніка Генеральнага сакратара была вылучана кандыдатура крайне непапулярнага Я. Лігачова).

Відаць, ажыццяўляць суверэнітэцкія магчыма толькі ва ўмовах суверэнітэту, — во ў чым парадокс часу.

— Васіль Уладзіміравіч, як народны дэпутат СССР вы маглі б удзельнічаць у рабоце сесіі беларускага парламента. Дарэчы, аднойчы ў залу наведваўся Алесь Адамовіч — паслядзёў з гадзіну і пайшоў... Што ж, напэўна, многія ў дзейнасці нашай парламента выклікае пачуццё незадаволенасці. Здаецца, дэпутацкая большасць атрымлівала ці не сапраўдную асалоду, калі на выбарах старшыня пастаянных камісій «падсінала» Каналю, Баршчэўскага, Вярцінскага і іншых асоб прагрэсіўнага кіравання — тых, хто быў гатовы ахвяраваць уласнымі інтарэсамі дзеля справы і быў здатны тую справу рабіць. Апаратчыкі нібыта бралі рэванш: і за выбары, і за мітынгі, і за «ачарніцельства». Маўляў, як мы вас, а?.. Наколькі падобныя сітуацыі знаёмыя вам па маскоўскіх з'ездах, у якіх вы ўдзельнічалі?

— Вядома, і на маскоўскіх з'ездах было шмат падобнага. Справа ў тым, што наша грамадства надта вярзана і раптоўна палярывалася. Семдзесят год уладання адной партыі падзялілі яго на непрымірныя слаі і праслойкі.

Цяпер у нас назіраецца нешта падобнае таму, што было ў Расіі пасля лютэйскай рэвалюцыі. Нават дэмакратычна абраны Устаноўчы сход рассыпаўся ў непрымірнай варожасці, эмоцыях, назапашаных за доўгія гады самадзяржаўя, ішла бязлітасная барацьба на ўсіх узроўнях. І яна не магла не ісці — надта многа назбіралася крыўды і хлусні, рознакіраваных палітычных памкненняў. Тое ж і ў нас зараз. Адны слаі грамадства імкнуцца да волі і самастойнасці, другія заклапочаны тым, каб захаванне ўлады, вынаходзячы для таго дзесяткі хітравацкіх спосабаў (як, напрыклад, славуны метад перадачы ўлады Саветам шляхам сумяшчэння пасада першых сакратароў і старшын). І тыя, і іншыя заклікаюць адзін аднаго да кансалідацыі, якая, аднак, на практыцы можа быць ажыццёўлена толькі коштам капітуляцыі адной з процілежачых палітычных сілаў. Як мы бачым, КПБ капітуляваць не збіраецца, наадварот, яна накоплівае сілы для рэваншу за сваё нечаканае паражэнне ў ідэалогіі, эканоміцы і культуры. І гэты рэванш будзе дасягнуты толькі тады, калі будучы падаўлены ўсе іншыя палітычныя сілы.

Партыйны плюралізм, на мой погляд, — лозунг сугуба часовы, накішталт славутага кітайскага «пусты расцветает сто цветов». Прырода гэтае партыі ўжо такая, што яна не церпіць ніякага саперніцтва, ніякага іншадумства. Таталітарызм — гэта яе ўлюбёная атмасфера, у якой яна адчувае сябе, як птушка ў палёце. Аднак чалавецтва добра ўжо пазнала на ўласным вопыце, якім драпежна-крывавым бывае гэты сакаліны палёт.

КПСС сапраўды цяпер перажывае нялёгкае перыяд. За гады манапольнага панавання ў атмасферы ўсеагульнага самаза-

халення яна накіпіла безліч памылак. Недаравальны цяжар гэтых памылак гняе яе не толькі ў маральным сэнсе. Яе кіруючы апарат заняў абарончую пазіцыю (уся партыя не вінавата!), але абараніцца ня проста, праўда не на яе баку. Тут не можа дапамагчы і даўно выпрабаваны спосаб, калі былія віноўнікі-кіраўнікі не адказваюць, бо ўжо не кіруюць (памерлі ці на пенсіі), а новыя не вінаваты, бо кіруюць нядаўна. Такім чынам, крызіс у наяўнасці, а вінаватых няма. Поўнае алібі.

— Прадстаўнікі дэпутацкай партыйнай групы выхад з залы часткі парламентарыяў пад час галасавання дэкларацыі ацанілі як «спробу сарваць распачаты канструктыўны дыялог у інтарэсах беларускага народа», «непрыманне ідэі новага саюзнага дагавору, які адкрывае перад намі рэальную магчымасць палітычнага і эканамічнага нападзення суверэнітэту БССР». З іншага боку, апазыцыя ў нашым Вярхоўным Саветае ўзнікла ў выніку немагчымасці для фракцыі БНФ, паводле слоў Яўгена Пазняка, падзяліць адказнасць за палітыку стагнацыі. Што паралі б вы, Васіль Уладзіміравіч, дэмакратычна настроеным дэпутатам — «умываць рукі» ці ўсё ж весці «канструктыўны дыялог»?

— За шмат год у краіне выхаваліся выдатныя майстры звонкай, дэмагагічнай па сутнасці фразы. Ніводная палітычная кампанія мінулага не абходзілася без такіх фраз, за якімі не значылася ніякага сэнсу, а быў адзін пусты звон. Варта ўспомніць «смычку горада с деревней», «ум, честь і совесть нашей эпохи», «экономика должна быть экономной» і безліч іншых. Цяпер, у новых умовах таксама на палітычнай арэне жангліруюць усё па той жа методзе, хіба што шарыкі трохі новыя і сярод іх — «конструктивный диалог», «деструктивные силы», «консенсус». Дзе той канструктыўны дыялог, дзе кансэнсус? І хто да іх імкнецца? Калі выхад з залы пасяджэнняў групы дэпутатаў БНФ нельга палічыць канструктыўным, дык і наступная «заява групы дэпутатаў-камуністаў» таксама канструктыўнасці не служыць. Нарэшце што такое «обновленный Союз», азначэнне якому не мог даць ніхто на апошняй сесіі ВС Беларусі? І натуральна, бо ўсё гэта тое, што хоць і гучыць на дыскусіях, але не існуе ў палітычнай прыродзе краіны.

Наш беларускі парламент працуе не ў лепшы час, нічога лёгкага не чакае яго наперадзе, таксама як і ўсю рэспубліку. Мусіць, кожнае грамадства павінна прайсці наканаваны яму лёсам шлях да дэмакратыі, пераскочыць праз які нікому не дадзена. Калі падыходзіць да нашага парламента дыялектычна, дык ужо цяпер можна сказаць, што лёс перабудовы вырашае ў ім не створаная нядаўна партгрупа, не безумоўна кансерватыўная парламенцкая большасць, а яго левае крыло.

Ад адзінства і згуртаванасці левых сіл у большай меры залежыць будучыня рэспублікі. У тым ліку і яе рэальны суверэнітэт. Нездарма Прэзідэнт М. С. Гарбачоў на нядаўняй нарадзе з эканамістамі краіны выказаў заклапочанасць тым, наколькі захавецца адзінства менавіта левага цэнтра як гарант перабудовы. Бо правыя — не гарант, правыя — яе магільчыкі, што даўно ўсім вядома.

— Нядаўна вы прымалі ўдзел у канферэнцыі БНФ «Адраджэнне», якая ўзяла курс на незалежнасць Беларусі, выказала адносіны да КПБ і да Вярхоўнага Савета рэспублікі. Ужо сам па сабе ваш удзел у канферэнцыі — сведчанне палітычных і чалавечых прыхільнасцей Васіля Быкава. Між тым, сёння лідэры БНФ досыць самакрытычна ацэньваюць дзейнасць руху. Што, на вашу думку, трэба, каб ён шырэйся, набыў новыя прыхільнікаў?

— Я лічу, што ў сучасных умовах у Беларусі манапольнасць КПБ застаецца рэальнасцю, якую яна (КПБ) не збіраецца ўсур'ёз парушаць. Наадварот, як сказаў у сваім інтэрв'ю газете «Правда» Я. Я. Сакалоў, партыя «ізбра-

ла свой путь и идет по нему, не сворачивая». Які гэта «путь», мы добра ведаем, і куды ён прывёў, адчуваем на сабе штодня. Дык што ж можа падпрывіць гэтую яе хаду «не сворачивая». Як сказаў той жа Сакалоў у тэлеінтэрв'ю, у нас зараз няма іншай палітычнай сілы, якая б магла змяніць КПБ.

Увогуле гэтае сиверджанне недалёка ад ісціны, бо менавіта КПСС за гады свайго панавання мэтанакіравана і няўхільна вытрывала ў грамадстве ўсё палітычна жывое, колькі-небудзь нацыянальна-свядомае, пакідаючы заду і наўколад ідэйную пустэчу, тлен і магілы. Не дзіва, што цяпер і не будзе каму з ёй параўнацца. Але ганарыцца тут няма чым. У той таталітарнай нецярпнасці і яе выніках — не заслуга, а вялікая бяда і самай партыі. Вельмі можа так стацца, што, канчаткова абанкруціўшыся, яна сама выпусціць з рук уладу, якой ужо не ўстане будзе карыстацца, але, на бяду нацыі, тую ўладу не знойдзецца вартага ўзяць. На чарнобыльскім могілніку можа не аказацца ніякай палітычнай сілы. Тая новыя партыі, якія цяпер «для прыліку» ствараюцца са згоды КПБ, будучы залежныя ад яе ласкі і не прычыняць ёй вялікага клопату. А вось БНФ з першага дня свайго існавання чыніць ёй немалы клопат. І яна адказвае яму адпаведна. Па-першае, валадарчы ў Саветах, праваахоўных і карных органах, яна яго не прызнае дэ-юрэ. Па розных прычэпках — важных, дробязных, смешных — вопыт такога роду кручкатворства ў яе самы багаты. Але і не прызнаючы, праследуючы па суду яго кіраўнікоў, учыняючы гвалт і беззаконне над яго актывістамі, яна не можа цалкам ігнараваць ягоныя «крамольныя» ідэі, бо гэта сапраўды народныя ідэі, што ідуць з глыбіні свядомасці нацыі.

Звычайна, як паказала практыка, тыя ідэі праходзяць тры стадыі. Спярша за іх б'юць гумовымі палкамі на мітынггах і шэсцях, затым нейкі час на іх не звяртаюць увагі. А пасля ў перакладзе на рускую мову іх прымаюць у якасці артыкулаў новых законаў, зрабіўшы выгляд, што яны толькі што вынайздзены парт-апаратам. Так было з многімі палажэннямі эканамічнай рэфармы, з законам аб дзяржаўнасці беларускай мовы, так сталася і з дэкларацыяй аб суверэнітэце, аб якім яшчэ месяц назад ніхто не мог заікнуцца ў Вярхоўным Саветае БССР. На чарзе афіцыйнае прызнанне гістарычнай беларускай сімволікі. Пра старшыню Сойма БНФ дэпутата З. Пазняка многія месяцы распаўсюджвалі самыя брыдкія чуткі (аж да недарэчнае сувязі з фашызмам), яму затыкалі рот на ўсіх форумах, не друкавалі ягоных твораў. Але ўсё ж ягоная праўда прабіла свой шлях да народа, і той убачыў, які гэта разумны, адукаваны, а галоўнае — да ахвярнасці самаадданы палітык, сапраўдны лідэр нацыі, якіх у нас заўжды бракавала. І ўжо на апошняй сесіі ВС сярод дэпутатаў пачулася: «Во хто прэзідэнт!»

І сапраўды, чым не прэзідэнт. Але такія людзі, як З. Пазняк, прэзідэнтамі становяцца там, дзе ў наш час дэкларацыю аб суверэнітэце прымаць не трэба, дзе яна ўжо даўно ажыццёўлена. Ужо цяпер відаць, што беспадстаўныя закіды кіраўніцтва КПБ супраць такога масавага і патрыятычнага руху, як БНФ, толькі падрываюць яе, партыі і без таго падарваны аўтарытэт у вачах беларускага народа, шкодзяць ёй больш, чым «снападкі» ўсіх адкрытых праціўнікаў.

Гутарку вёў
Сяргей НАВУМЧЫК.

□

У ЛІПЕНІ гэтага года я і некалькі маіх таварышаў суправоджалі групу дзяцей з Брагіна, Хойнікаў, Капаткевічаў і іншых раёнаў Чарнобыльскай зоны ў час павозкі на адпачынак і аздаравленне ў Польшчу.

А пачыналася наша падарожжа так. Жыхары горада Бытува Слупскага ваяводства Івона і Раман Бажэшкоўскія прачыталі ў газеце зварот з просьбай аб дапамозе дзецям Чарнобыля. Яны пайшлі да ісяндза Кшыштафа Шары. Ісяндз Чэзара, ісяндз Ялініскі ў касцёле звярнуліся да грамады. І вось нас запрасілі да сябе простыя людзі з горада Бытува і вёскі Удорне, што за 3 кіламетры ад яго.

Дзеці жылі ў польскіх сем'ях, як родныя. Не толькі «пра хлеб надзеянні» клапаціліся гасцінныя гаспадары. Некалькі разоў арганізаваліся дыскатэкі ў клубе ВКСМ з паказам «мульцікаў» і відэафільмаў. Спецыяльна для нас выступалі вядомыя далёка за межамі Польшчы Кашыўскі ансамбль песні і танца. Нас вазілі на экскурсію ў Гданьск, на цеплаходзе па моры, прычым усё было бясплатна.

Асобна хачу расказаць пра жыхароў вёскі Удорне, дзе знаходзілася я з дваццацю дзецьмі. Мы з сынамі і хлопчыкамі з Хойніцкага раёна Пецем Каранчюком жылі ў сям'і Мастэрнакоў, дзе сваіх чацёрка дзяцей. Жылі мы ў асобных добра абсталяваных пакоях, харчаваліся разам з дружнай сям'ёй.

Тры тыдні, што праляцелі як адно імгненне, запомніцца нам на ўсё жыццё.

Прашу праз вашу газету выказаць нашу вялікую ўдзячнасць пані Бернадэце, пані Зофіі і пану Олеку Мастэрнакам, Елі, Ханцы, Рысеку, Элі і ўсім жыхарам вёскі. Будзем рады запрасіць іх да сябе ў гасці. Сутэрэмам ад усёй душы, як самых дарагіх і блізкіх.

Н. БУДАЙ.

г. Мінск.

□

З ЧАРГОВАГА нумара «ЛіМа» даведаўся, што журы конкурсу на помнік Ф. Скарыне большасцю ў два галасы пры ілюзійным складзе вырашыла ставіць помнік не ля Акадэміі навук, а ў Верхнім горадзе. Гэта не што іншае, як спроба аслунуць асобу-вобраз Скарыны ў чыста гістарычным законе.

Так, Скарына — гэта гісторыя, але сёння для справы беларускага Адраджэння — гэта фігура першай велічыні. Ён — гісторыя і сучаснасць. Месяца помнік Францыску Скарыне — толькі на галоўнай вуліцы Мінска — праспекце Леніна. І тое, што ён паўстане ля Акадэміі навук БССР, — чужою і сімвалічна. У 1942 годзе ў Падуанскім універсітэце ў Італіі, дзе ў 1512 годзе Скарына закончыў вучобу, быў зроблены росліск т. зв. залы Саракат. Там было змешчана сорак партрэтаў выдатных дзеячаў, якія сталі гонарам сусветнай навукі і культуры і якія вучыліся ці выкладалі ў сценах універсітэта. Сярод іх — Галілей, Капернік, а таксама наш Скарына. Італьянскі універсітэт уважліва памятае нашага Мысліцеля. Ці не адзіна разумным было б, каб і наша Акадэмія працігнула яму руку? Інтэлект Скарыны і інтэлект нашай Акадэміі — гэта звыны аднаго ланцужка. І гэта сувязь павінна быць паказана як мага выдавочней. Удзячнасць вучоным Скарыне — гэта помнік Скарыне ў ансамблі з Акадэміяй. І гэта ўбачылі б, адчулі б і ацанілі б усе сумленныя людзі. Рознасць архітэктурных стыляў тут не перашкода, бо так складаецца гісторыя.

Што датычыцца помніка Скарыне ў Верхнім горадзе, то і там з цягам часу ён можа быць пастаўлены. Скарына гэтага заслугоўвае, ды і мы перад ім у вялікім даўгу.

К. ЛУСТАЧ.

п. Умба, Мурманская вобл.

□

ПРАЗ «ЛіМ» уся наша сям'я далучае свае галасы да таго, каб помнік нашаму знакамітаму земляку Ф. Скарыне быў пастаўлены невялікай ля Акадэміі навук Беларусі, каб там была створана плошча імя Ф. Скарыны.

І абавязкова, каб Ленінскі праспект быў перайменаваны ў Скарынінскі.

В. ПЯТРОВА, урач-неўрапаталаг.

г. Мінск.

26 ліпеня ў Доме літаратара ў Мінску адбыліся адразу дзве навукова-практычныя канферэнцыі, арганізаваныя грамадскім саюзам «Чарнобыль».

Адна з іх была прысвечана праблемам уздзеяння радыеактыўных нуклідаў. Другая — яна праводзілася сумесна з Міністэрствам жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР — разглядала праблемы забруджвання пітной вады ў рэспубліцы, у прыватнасці, радыяцыйнага.

Пасяджэнні вёў старшыня саюза «Чарнобыль», пісьменнік В. Якавенка. У дыскусіях, па выніках якіх былі прыняты адпаведныя рэкамендацыі, прынялі ўдзел вучоныя, медыкі, геолагі, архітэктары, спецыялісты іншых галін з розных гарадоў рэспублікі, а таксама госці з іншых рэспублік.

Сярод удзельнікаў дыскусіі былі і фізік М. Малько, артыкул якога прысвечаны праблеме радыяцыйнай аховы насельніцтва на Беларусі, і прапануецца ўвазе чытачоў «ЛіМа».

І НАВУКА, І ПАЛІТЫКА

У «ЛіМе» за 20.07.90 г. змешчана публікацыя «Новыя канцэпцыі», старая палітыка», звернутая да найважнейшай праблемы — праблемы пражывання ва ўмовах забруджвання значнай часткі тэрыторыі Беларусі радыеактыўнымі нуклідамі. Вядомыя ў нашай рэспубліцы спецыялісты — член-карэспандэнт АН БССР В. Несцярэнка і кандыдат фізіка-матэматычных навук, дацэнт кафедры ядзернай фізікі і электронікі БДУ імя У. І. Леніна А. Люцко — на старонках штоднёвіка выказвалі слухныя думкі наконт так званых часоў узроўня забруджанасці прадуктаў радыенуклідамі, што дзейнічаюць у нашай рэспубліцы з 1988 года.

В. Несцярэнка і А. Люцко прывялі звесткі, якія паказваюць — практычна паўсюдна на Беларусі адбываецца назапашванне ў арганізме людзей радыеактыўнага цэзію.

Закранулі калегі і сумнаведомую канцэпцыю «35 бэр», распрацаваную спецыялістамі Нацыянальнай камісіі па радыяцыйнай ахове пры Міністэрстве аховы здароўя СССР (НКРА СССР). Супраць яе выступілі практычна ўсе саветкі спецыялісты па радыябіялогіі. Гэтае супраціўленне адыграла выключна важную ролю. У чэрвені гэтага года Камісія Бюро ЦК Кампартыі Беларусі і Савета Міністраў БССР па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС адобрыла Рэспубліканскія кантрольныя ўзроўні (РКУ-90) утрымання радыенуклідаў па цэзію-137 і стронцію-90 у харчовых прадуктах і пітной вадзе, якія сведчаць аб яўным адыходзе ад гэтай канцэпцыі. РКУ-90 распрацаваны Міністэрствам аховы здароўя БССР разам з Акадэміяй навук рэспублікі. Дзяржапрапрам БССР і Белгідраметам.

Рэспубліканскія кантрольныя ўзроўні 1990 года дапускаюць утрыманне цэзію-137 у два-тры разы меншае чым узроўні ЧДУ-88, а гэта ў сваю чаргу павінна прывесці да зніжэння ў два-тры разы дозы ўнутранага абпраменьвання. Асабліва важна, што ўпершыню нармуецца ўтрыманне ў ежы стронцію-90. Строгае выкананне нарматыў РКУ прывядзе да таго, што гадавая доза ўнутранага абпраменьвання крытычнай групы насельніцтва (група людзей, якія ўжываюць прадукты харчавання з утрыманнем ізатопаў цэзію-137 і стронцію-90) на максімальным узроўні не перавысіць 0,17 бэра.

Многа гэта ці мала?

Каб адказаць на гэтае пытанне, уявім на хвіліну, што кожны жыхар нашай рэспублікі на працягу года атрымае такую дозу. Для ўсяго насельніцтва нашай рэспублікі гэта складае так званую калектыўную дозу дадатковага абпраменьвання ў адзін мільён семсот тысяч чалавек-бэраў (велічыня атрымана перамяшчэннем колькасці жыхароў рэспублікі на велічыню гадавой дозы, якая складае ў нашых мадэльных выпадку 0,17 бэра). Гэта азначае, у сваю чаргу, магчымасць з'яўлення праз нейкі, даволі працяглы — да трыццаці гадоў — час ракавых

захворванняў са смяротным выходам колькасцю ў некалькі сот выкарыстанні нормаў РКУ-90 жыхары Беларусі не набяруць такую велізарную калектыўную дозу, прыклад прыведзены толькі для таго, каб чытач зразумеў, што азначае наўнясць у прадуктах радыенуклідаў. І хоць пры ўмове выканання нарматыў РКУ-90 няма пагрозы, што кожны жыхар Беларусі атрымае за год па 0,17 бэра толькі за кошт ежы, тым не менш, усе павінны разумець, што зніжэнне дапушчальных узроўняў утрымання радыенуклідаў — адна з важнейшых задач.

Важнасць зніжэння дапушчальных узроўняў утрымання радыенуклідаў у прадуктах харчавання можна праілюстраваць і іншым спосабам. Гадавая доза за кошт унутранага абпраменьвання, роўная 0,17 бэра, практычна раўназначная ўзрастанню знешняга гама-фону на 20 мікраэрэнтген у гадзіну. Напрыклад, у Мінску, у залежнасці ад месца і часу, прыродны гама-фон (уключае таксама тэхнагенны фон і фон, абумоўлены аварыяй на ЧАЭС) складае ад 8 да 16 мікраэрэнтген у гадзіну. Паявілічым гэтую лічбу яшчэ на 20 мікраэрэнтген у гадзіну — для тых, хто за кошт забруджаных прадуктаў атрымае 0,17 бэра ў год. Атрымаем 28—36 мікраэрэнтген у гадзіну. Спытаем людзей, дзе ім лепш жыць — там, дзе 8—16 мікраэрэнтген, або там, дзе 28—36 мікраэрэнтген? Думаю, адказ будзе адназначны.

Праграма ліквідацыі вынікаў аварыі на ЧАЭС, прынятая на XII сесіі Вярхоўнага Савета П-га склікання, як вядома, заснавана на канцэпцыі беларускіх вучоных. Яе часта выкладаюць адным сказам: «нельга жыць там, дзе нельга атрымаць чыстыя прадукты». Пры гэтым забываюць, што такое разуменне канцэпцыі прадстаўляе толькі адзін аспект яе, скіраваны на зніжэнне радыяцыйнага ўздзеяння на жыхароў забруджаных раёнаў Беларусі. На самай справе «беларуская канцэпцыя» больш глыбокая. Яна прадугледжвае абавязковае спыненне сельскагаспадарчай дзейнасці ў тых раёнах рэспублікі, дзе нельга атрымаць сапраўды чыстыя прадукты, а не прадукты, якія адпавядаюць новым часовым дапушчальным узроўням (РКУ-90) ці ЧДУ-88. У выпадку рэалізацыі канцэпцыі беларускіх вучоных спыняецца таксама распаўсюджванне ў нашай рэспубліцы і ва ўсім Саўецкім Саюзе прадуктаў, забруджаных цэзіем і стронціем. Спыняецца таксама разнос радыеактыўнага забруджвання, бо спыняецца сельскагаспадарчая вытворчасць у тых месцах, дзе немагчыма атрымаць чыстыя прадукты і дзе нельга жыць без абмежаванняў. Усе гэтыя меры будуць спрыяць змяншэнню калектыўнай дозы абпраменьвання, а значыць — спрыяць змяншэнню шкоднага ўздзеяння радыяцыі на людзей.

Вярхоўны Савет СССР пасля разгляду комплексу праблем у красавіку гэтага года ўхваліў беларускую праграму ліквідацыі вынікаў аварыі на ЧАЭС. Гэта азначае, па сутнасці, што падтрымана канцэпцыя беларускіх вучоных, а не канцэпцыя «35 бэр». У сваёй пастанове Вярхоўны Савет СССР указаў таксама на неабходнасць распрацоўкі адзінай даўгатэрмінай дзяржаўна-рэспубліканскай праграмы па ахове насельніцтва СССР ад уздзеяння выні-

каў чарнобыльскай катастрофы.

Відавочна, якая будзе канцэпцыя, такая будзе і адзіная дзяржаўна-рэспубліканская праграма. Іменна ў гэтым плане і трэба разглядаць сумненні наконт новай канцэпцыі маскоўскіх вучоных, выказаныя В. Несцярэнкам у лімаўскім інтэрв'ю.

Трэба сказаць, што гэтыя сумненні апраўданы хоць бы гісторыяй з'яўлення канцэпцыі «35 бэр». Яна была распрацавана спецыялістамі НКРА СССР яшчэ ў першай палавіне 1988 года, а зацверджана 22 лістапада 1988 года. Тэкст з апісаннем канцэпцыі «35 бэр» вучоных АН БССР змаглі ўбачыць толькі ў канцы ліпеня 1989 года, і то пасля настойлівых патрабаванняў. Нежаданне Міністэрства аховы здароўя БССР пазнаёміць спецыялістаў з гэтым дакументам можна растлумачыць хіба тым, што яно само сумнявалася ў навуковым абгрунтаванні сваёй канцэпцыі. А тое, што яна не была дастаткова абгрунтавана, вучонымі АН БССР стала ясна, як толькі яны атрымалі апісанне канцэпцыі «35 бэр».

Тыя самыя вучоныя, якія распрацоўвалі яе, удзельнічаюць і ў распрацоўцы новай канцэпцыі, стварэння якой патрабуе пастанова Вярхоўнага Савета СССР. Тут, аднак, трэба мець на ўвазе наступную акалічнасць. Згодна з рашэннем Вярхоўнага Савета СССР, у распрацоўцы мерапрыемстваў па ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай катастрофы павінны прыняць удзел Акадэмія навук СССР і Акадэмія навук БССР і УССР. Гэтае палажэнне прынятае, бо скіравана супраць манополіі акадэміка Л. Ільіна і ягоных калег у вырашэнні пытанняў, надзвычай важных для будучыні беларускага народа.

Работа над стварэннем канцэпцыі бяспечнага пражывання, якая павінна стаць асновай праграмы ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай катастрофы, пачалася. Рашэннем Савета Міністраў СССР створана спецыяльная рабочая група. У склад яе ўваходзяць вядомыя спецыялісты ў галіне радыябіялогіі, радыяцыйнай медыцыны і радыяцыйнай генетыкі, радыяцыйнай экалогіі і г. д. — вучоныя і спецыялісты, якія працуюць у інстытутах АН СССР, АН БССР, АН УССР, у навукова-даследчых установах Міністэрстваў аховы здароўя СССР, РСФСР, БССР, УССР і іншых ведамстваў.

Ад АН БССР у рабочую групу ўваходзяць народны дэпутат БССР, дырэктар Інстытута радыябіялогіі Я. Канапля, дырэктар Інстытута мікрабіялогіі А. Лабанок, намеснік дырэктара Інстытута генетыкі і цыталогіі АН БССР М. Картэль, намеснік дырэктара Інстытута радыябіялогіі І. Ралевіч, намеснік дырэктара Інстытута ядзернай энергетыкі Ю. Дубіна, а таксама аўтар гэтых радкоў.

Першае пасяджэнне рабочай групы адбылося 20 ліпеня гэтага года ў Маскве. На ім аб-

меркаваны першачарговыя дзеянні. Зразумела, вучонымі АН БССР, прадстаўленымі ў гэтай рабочай групе, будуць абараняць гуманна пазіцыі беларускай канцэпцыі. Але трэба зразумець і другое. Праблемы абмежавання маштабаў чарнобыльскай трагедыі не зводзяцца выключна да праблем навукова-тэхнічнага і эканамічнага характару. Тут ёсць праблемы, так бы мовіць, палітычнага характару.

Той факт, што нейкае цэнтральнае ведамства можа вызначыць, што і як мы павінны рабіць у нашых варунках, абумоўлена, на мой погляд, адсутнасцю рэальнага суверэнітэту Беларусі. Я не сумняваюся, што праблемы, народжаныя чарнобыльскай катастрофай, вырашаліся б інакш, калі б наша рэспубліка мела права сама рашаць, верыць ці не верыць тым маскоўскім спецыялістам, якія і сёння сцвярджаюць, быццам бы павышэнне колькасці захворванняў выклікана паліпшэннем дыягностыкі, або радыяфобіяй. Дзе яны бачылі тое «паліпшэнне», калі з гэтых рэгіёнаў адбываецца масавы адток медыцынскіх спецыялістаў? Калі паверыць, што іменна дыягностыка — прычына росту колькасці некаторых захворванняў у два-чатыры, а то і больш разоў у паўднёвых раёнах Беларусі, дык узнікае пытанне — што рабіла ўсе гадзі перад аварыяй на ЧАЭС кіраўніцтва Міністэрства аховы здароўя БССР і наогул кіраўніцтва нашай рэспублікі? Няўжо ў нашай рэспубліцы такі стан аховы здароўя, што людзі хваляюцца, а ніхто і не ведае аб гэтым?

Можна зрабіць некалькі заўваг і наконт радыяфобіі. Цікава, чаму праявы радыяфобіі не адзначаюцца ў тых рэгіёнах, дзе людзі спажываюць чыстую ежу, дзе нармальны прыродны радыяцыйны фон (каля 10 мікраэрэнтген у гадзіну)? На гэтае маё запытанне мне могуць адказаць: там людзі ведаюць, што пражываюць у нармальным умовах. Але гэта азначае, што пражыванне ва ўмовах павышанай радыяцыі стварае псіхалагічнае напружанне, якое можа прывесці да адхілення ў стане здароўя. Значыць, яно павінна разглядацца як нейкі матэрыяльны фактар уздзеяння на стан здароўя чалавека, а таму — трэба зняць само ўздзеянне радыяцыі. Тады знікне і псіхалагічнае напружанне.

Акрамя таго, нельга гаварыць аб радыяфобіі ў тых раёнах, дзе людзі вымушаны ўжываць забруджаныя радыенуклідамі прадукты. Справа ў тым, што любое павышэнне абпраменьвання звязана з павышэннем колькасці ракавых захворванняў, у прыватнасці, лейкеміі. Іншая справа, што розныя спецыялісты прытрымліваюцца розных меркаванняў аб колькасці гэтых захворванняў. Але ўсё роўна, практычна кожнаму чалавеку, які падвяргаецца дадатковаму абпраменьванню ў так званых малых дозах, адвольна пагражае небяспека захварэць на рак і г. д. Таму і трэба імкнуцца максімальна зніжаць уздзеянне радыяцыі на насельніцтва. А гэта ўжо — непасрэдная сфера палітычных рашэнняў Вярхоўнага Савета рэспублікі.

Вучонымі і спецыялістамі павінны вырацоўваць правільныя рэкамендацыі, а палітыкі — правільна іх выкарыстоўваць. У сувязі з гэтым хацелася б выказаць надзею, што нарэшце ў нашай рэспубліцы будзе створаны Нацыянальная камісія па радыяцыйнай ахове і пазаведамасны цэнтр радыяцыйнага кантролю. Неабходнасьць у арганізацыі гэтых структур наспела і не церпіць прамаўджвання.

Міхась МАЛЬКО, кандыдат фізіка-матэматычных навук, вядучы навуковы спецыяліст Інстытута ядзернай энергетыкі АН БССР.

БОЛЬШАЦЬ чытачоў ведае, што зараз паміж вучонымі ідзе дыскусія пра нормы радыеактыўнасці для бяспечнага пражывання ў раёнах, што пацярпелі ад аварыі Чарнобыльскай АЭС. Маскоўскія вучоныя прапанавалі 35-бэрную канцэпцыю, у той час як беларускія вучоныя лічаць, што чалавек не можа жыць там, дзе ён не можа атрымаць чыстую прадукцыю. Асабліва гэта тычыцца сельскіх жыхароў, якія вырошчваюць прадукты для сябе і здачы дзяржаве, пасля чаго яны распаўсюджваюцца па ўсёй краіне. Для рашэння, мабыць, гэтага пытання, а таксама экспертызы радыелагічнага ўздзеяння на здароўе людзей, ацэнкі эфектыўнасці ахоўных мерапрыемстваў Савецкі ўрад запрасіў 100 вучоных з Аўстрыі, Канады, Фінляндыі, Францыі, Японіі, Англіі, ЗША, а таксама з міжнародных арганізацый КЕС, ФАО, НКДАР, ААН, ВОЗ, МАГАТЭ для правядзення даследаванняў у пацярпелых раёнах УССР, БССР і РСФСР.

29 чэрвеня гэтага года на сустрэчы з вучонымі АН БССР Генеральны дырэктар МАГАТЭ Ханс Блікс заявіў у сваім выступленні, што асноўныя намаганні замежных вучоных будуць скіраваны не на паўторныя здымкі радыеактыўнасці тэрыторый, а на інтэрпрэтацыю ўжо атрыманых беларускімі і іншымі савецкімі вучонымі матэрыялаў з мэтай іх выкарыстання на карысць беларускага народа, усяго чалавецтва. Восенню гэтага года будзе дадзена справаздача. Аднак канчатковыя высновы пра вынікі Чарнобыля запатрабуюць некалькіх гадоў даследаванняў.

Чарнобыль — гэта сапраўды трагедыя такога маштабу, што для ліквідацыі вынікаў аварыі патрэбны разумовы патэнцыял і дапамога ўсяго чалавецтва. Назначне міжнародных навуковых сувязей разумей яшчэ антычныя і сярэднявечныя вучоныя. І не толькі разумелі, але па меры магчымасцей у той час іх ажыццяўлялі. У нашу эпоху, нават у перыяд суперсакрэтнасці, за развіццём міжнароднага навуковага супрацоўніцтва выступалі У. Вярнадскі, П. Капіца, А. Сахарав і іншы. Разам з тым зусім нядаўня гісторыя нашага грамадства паказвае, што яно схільнае да крайнасцей і ў дачыненні да супрацоўніцтва вучоных: ад барацьбы з «касампалітызмам» і сітуацыі, калі ўсе сусветныя адкрыцці рабілі толькі рускія вучоныя, да становішча ганебнага нізкапаклонства перад усім замежным і ліслівага зазірання ў рот замежным вучоным, чакаючы, што менавіта адтуль вылеціць ісціна ў апошняй інстанцыі. У дачыненні да Чарнобыля абедзве гэтыя крайнасці шкодныя. Асабліва другая, калі ўлічваць таксама, што пэўная частка апарату можа выкарыстоўваць супярэчнасці паміж вучонымі ў сваіх мэтах. Як пісаў нядаўна А. Мігдал, кіраўнікі нашай краіны «альбо не слухаюць вучоных, альбо выбіраюць парады, што супадаюць з іх уласным меркаваннем, альбо выслухоўваюць і робяць па-свойму» («Літаратурная газета» за 4 студзеня 1989 года).

Не хацелася б таксама, каб у сувязі з прыездам замежных вучоных у часткі нашай грамадскасці складалася ўражанне, што савецкія вучоныя бездапаможны ў вырашэнні праблем Чарнобыля. Таму гэты артыкул прысвечаны вытлумачэнню складанасці павасобных з гэтых праблем і аналізу магчымасцей як замежных, так і савецкіх вучоных.

ВАРТА АДРАЗУ АДЗНАЧАЦЬ, што па многіх раздзелах савецкага навука займае вядучы становішча ў свеце, і нашы замежныя калегі высока цэняць яе. Аўтар артыкула ў час шматлікіх сустрэч з замежнымі вучонымі даводзілася асабіста пераконваць і гэтым.

Разам з тым чарнобыльская аварыя паставіла шэраг склада-

ных праблем, у вырашэнні якіх няма дакладных адказаў сёння ні ў замежных, ні ў савецкіх вучоных. Напрыклад, як пісалі англічане ў досыць сур'ёзным брытанскім энцыклапедычным выданні «Медыцына і здароўе» за 1988 год, Чарнобыль заспеў еўрапейскіх вучоных знянацку, і ў іх не было аніякай згоды ў адносінах да гранічна дапушчальных канцэнтрацый радыеактыўнасці ў прадуктах харчавання. Большасць краін узялі ў якасці гранічнай нормы 600 Бк/кг, але Францыя падняла яе да 1000 Бк/кг. У той жа час у Швецыі яна склала 300 Бк/кг. Фе-

Валянцін ЛУКАШОУ,
член-карэспандэнт АН БССР

Чарнобыль і вучоныя: «ТЭЛЕРЫ» ЦІ «ПОЛІНГІ»?

дэральны ўрад Германіі зацвердзіў норму для малака 250 Бк/кг, але дзве зямлі ў ФРГ знізілі яе да 20 Бк/кг. У Заходнім Берліне знізілі 240 тысяч літраў малака з ГДР, якое мела ўсяго 7,5 Бк/л, але ў той жа час баварскія лілі малака, у якім было 900 Бк/л.

Многія амерыканскія даследчыкі лічаць, што ў прадуктах харчавання не павінна быць наогул ніякай тэхнагеннай радыеактыўнасці (за кошт стронцію, цэзію, плутонію і г. д.), толькі нізкая прыродная, якую ствараюць калій, уран, радый, торый. Амерыканскія ўрачы былі вельмі заклапочаны ў 50—60 гадах, калі пасля выпрабаванняў ядзернай зброі ў малаце ў Нью-Йорку была выяўлена радыеактыўнасць у 10^{-12} кюры/л за кошт стронцію і цэзію. Між іншым, Р. Гейл у адным са сваіх інтэрв'ю выказаў думку аб тым, што прадукты харчавання павінны быць зусім чыстыя.

Што тычыцца нашых савецкіх норм, дык камісія Мінздрава СССР вызначыла іх у маі 1986 года для згушчанага малака ў 18,5; мяса-ялавічыны ў 3,7; маргарыну ў 7,4 разе вышэй за самыя высокія еўрапейскія нормы. Напэўна, у разліку на самага вынослівага і жыццёстойкага ў свеце савецкага чалавека! Такім чынам, сёння відавочна дзве рэчы. Па-першае, трэба тэрмінова зніжаць нормы Мінздрава СССР, а, па-другое, вучоным належыць сумеснымі намаганнямі знайсці нейкія прымальныя, бяспечныя ўзроўні канцэнтрацый радыеактыўнасці ў харчовых прадуктах, калі яны наогул існуюць для такіх элементаў, як стронцій-90, які паступова назапашваецца ў касцях чалавека. На наш жаль, у заходніх краін няма вопыту кармлення свайго насельніцтва радыеактыўнымі прадуктамі. Таму і заходнія вучоныя тут не вельмі могуць памагчы парадзі. А эксперыментаў з мышамі і пацукамі ў нас хапае і сваіх! Становіцца яшчэ пагаражэцтва тым, што, як высветлілася, некаторыя ландшафты з нізкай ($1-5$ кюры/км²) радыеактыўнасцю могуць даваць непрыдатныя для выкарыстання сельскагаспадарчыя прадукты. Такім чынам, толькі ванкавая радыеактыўнасць тэрыторыі сама па сабе перастае быць меркай магчымасці жыцця на ёй чалавека. Адказ дае якасць прадуктаў, якія атрыманы тут. Вырашэнне гэтай праблемы тым больш важна, што яны з'яўляюцца краевугольнымі каменем беларускай канцэпцыі «нельга жыць там, дзе нельга атрымаць чыстую прадукцыю». А што такое чыстая прадукцыя?

Няма ў вучоных агульнай думкі і нават ацэнкі вынікаў аварыі на ЧАЭС для здароўя насельніцтва. Погляды і разлі-

кі тут сярод замежных вучоных даволі розныя. (У нашых прафесійных медыкаў і чыноўнікаў да апошняга часу ўсе было проста здарова!) Джон Гофман, прафесар Каліфарнійскага ўніверсітэта ў Берклі, лічыць, што на працягу наступных 70 гадоў ахвярамі чарнобыльскай аварыі стануць 424300 ракавых хворых у СССР і яшчэ 526700 у іншых кутках Еўропы, з якіх палова памрэ з гэтай прычыны. Роберт Гейл даваў лічбу ў 75000 дадатковых ракавых хворых у свеце, уключаючы 26000 у СССР. Наколькі вядома аўтару артыкула па літаратурных крыніцах, спецыя-

Амерыканцы і японцы маюць каштоўныя даследаванні вынікаў атамнай бамбардзіроўкі Хірасімы і Нагасакі (між іншым, у залежнасці ад падлікаў нашых вучоных, Чарнобыль ацэньваецца то ў дзесяткі, то ў сотні Хірасімы). Як было апублікавана ў 1987 годзе, група японскіх і амерыканскіх даследчыкаў на аснове найвышэйшых аналізаў матэрыялу Хірасімы і Нагасакі прыйшла да высновы, што радыеактыўнасць, у прыватнасці гама-выпраменьванне, больш небяспечная, чым думалі раней. Яна выклікае прыкладна ў 3—4 разы больш шкоджанняў і смертных вы-

ўздзеянню ўсіх відаў радыеактыўнага выпраменьвання. На іх думку, ад узрыву атамных бомбаў радыеактыўнага выпраменьвання давалася гэтак мала, што ніякай прыкметнай шкоды гэта як быццам не павінна было прынесці. Усё гэта, само сабою, пацвярджалася доўгімі разлікамі, якія старанна абгрунтаваліся. У тых гады прыхільнікі Тэлера лілі вяду на млын ваенна-прамысловага комплексу ЗША, якія хацелі ў што б там ні стала ўдасканаліваць атамную зброю, дзеля чаго патрэбны былі выпрабаванні. Сёння яны, напэўна, сярод апалагетаў ядзернай энергетыкі і будаўніцтва АЭС!

Другі накірунак, прыхільнікі якога лічылі неабходным забараніць атамныя выпрабаванні, узначальваў не менш вядомы вучоны, лаўрэат Нобелеўскай прэміі Полінг. Ён і яго паслядоўнікі сцвярджалі, што фармальны колькасны падыход, зроблены Тэлерам, тут непрамыслы, бо неабходна ўлічваць уплыў радыеактыўнага забруджвання на складаны механізм біяпрацэсаў. Жыццё пацвердзіла правату Полінга. (Такую ацэнку, напрыклад, даў акадэмік П. Капіца ў адным са сваіх выступленняў). Аказалася, што радыеактыўныя стронцыі, які выпадае за сотні кіламетраў ад месца выбуху ядзернай бомбы, сапраўды дае вельмі невялікую дадатковую радыеактыўнасць самой глебы, але пасля, трапляючы ў траву, карову, яе малака, аказваецца ў касцях дзяцей, якія асабліва адчувальныя да радыяцыі. А гэта прыводзіць да развіцця асобных відаў прамянёвай хваробы, якая часта канчаецца смерцю чалавека.

Неўзабаве былі выяўлены ўласцівае радыенуклідаў назапашвацца ў харчовым ланцужку ў велізарных канцэнтрацыях. Напрыклад, вада, што скідаецца атамнай электрастанцыяй у Хэнфардзе (ЗША), лічылася спатку зусім бяспечнай. Аднак пазней высветлілася, што ў суседніх вадоемах у 2000 разоў павысілася радыеактыўнасць планктону, а радыекатыўнасць качак, што харчаліся планктонам, павялічылася ў 40000 разоў, рыба ж стала ў 150000 разоў больш радыеактыўна за ваду, што скідавала электрастанцыя. Ластаўкі, што лавілі насякомых, лічынкі якіх развіваліся ў вадзе, выяўлялі радыеактыўнасць у 500000 разоў больш высокую, чым вада самой станцыі. У жаўтку яек вадаплаўных птушак радыеактыўнасць павысілася ў мільён разоў. Высветлілася таксама, што многія ландшафты, напрыклад, забалочаныя землі Беларусі, аказаліся асабліва адчувальныя да радыеактыўных забруджванняў.

На жаль, і чалавецтва, і многія вучоныя вельмі марудна засвойваюць назапашаны вопыт. І сёння, праз многа гадоў, нават пасля Чарнобыля, працяваюць існаваць як прыхільнікі Тэлера, так і Полінга. Прычым, як у нас, так і за мяжой. Хоць дэталі спрэчкі, натуральна, змяніліся, аднак у сваёй сутнасці, у дачыненні да біясферных працэсаў, рознагалосці засталіся тыя ж. Я на ўласныя вушы чуў, як на адной нарадзе акадэмік А. Аляксандраў падаў з месца незадаволеную рэпліку, што ў Індыі і Бразіліі ёсць пляжы з вельмі высокай радыеактыўнасцю, таму, маўляў, беларусам няма асабліва падстаў празмерна скардзіцца на радыеактыўнасць сваіх ландшафтаў. Акадэмік Я. Веліхаў, выступаючы нядаўна на Вярхоўным Савеце СССР (пасяджэнне транслявалася па тэлебачанні) з выпадку Чарнобыльскай праграмы, таксама заявіў, што на свеце наогул не бывае чыстых ад радыяцыі ландшафтаў. А генеральны дырэктар МАГАТЭ Блікс у гутарцы, апублікаванай у газеце «Правда» 15 мая г. г., таксама параўнаў чарнобыльскую сітуацыю з высакагорнай Мексікай, дзе ўзровень радыяцыі досыць высокі. Нарэшце, добра вядо-

падкаў, чым лічылася дагэтуль. Гэты пераацэнкі, у прыватнасці, прывялі да зніжэння ўзроўня норм бяспекі на атамных электрастанцыях у заходніх краінах. У амерыканцаў ёсць таксама каштоўныя звесткі пра захворванне персаналу палігонаў, а таксама жыхароў бліжэйшых штатаў, у час выпрабаванняў атамнай зброі ў штаце Невада, на Бікіні, сярод насельніцтва Маршалавых астравоў, шматлікія дадзеныя пра здароўе людзей, якія працуюць на АЭС, а таксама шматгадовы вопыт прымянення радыепрэпаратаў пры лячэнні розных захворванняў, калі, напрыклад, лячылі шчытападобную залозу, а ў якасці ўскладнення чалавек набываў лейкоз ці рак мозга і г. д.

Кантакт з замежнымі вучонымі, безумоўна, карысны для нас дзеля паляпшэння нашай лабараторнай базы, набыцця навукаў ранняя дыягностыкі захворванняў крыві і іншых захворванняў, і галоўнае — метадаў іх лячэння. На жаль, працэнт выяўленага лейкозу і многіх відаў рака пакуль значна вышэйшы ў заходніх краінах, чым у нас.

У той жа час няварта забываць, што наша краіна валодае больш багатым матэрыялам для вывучэння ўздзеяння радыеактыўнасці на насельніцтва, чым заходнія дзяржавы. Калі апошнія (ЗША, Францыя, Вялікабрытанія) выпрабавалі ядзерную зброю дзе-небудзь далей ад сябе (на Бікіні, атале Муруроа ці ў пустынях Аўстраліі), то наша краіна праводзіла іх на сваёй тэрыторыі. У выніку, на жаль, жыхары многіх раёнаў Казахстана, Запаляр'я, Урала і г. д. пацярпелі ад гэтага. Пра гэта члпер досыць шмат пішуць (гл. хоць бы «Літаратуру і мастацтва» за 15 чэрвеня г. г.). Гэты журботны вопыт з'яўляецца як бы нашым «нацыянальным здабыткам», і яго трэба як мага паўней і хутчэй вывучыць, каб выкарыстаць для вырашэння чарнобыльскіх праблем. На жаль, да апошняга часу ўсе гэтыя матэрыялы былі засакрэчаны. Члпер самыя сенсацыйныя рэчы выйшлі на старонкі масавага друку. Аднак вучоным патрэбны дасканалы аналіз усіх дадзеных.

ГАДОУ СОРАК НАЗАД, на пачатку распрацоўкі ядзернай зброі, між вучонымі ішла дыскусія пра вынікі ядзерных выпрабаванняў для чалавецтва і біясферы. Адзін накірунак узначальваў вядомы вучоны-атамшчык Тэлер. Ён і яго паслядоўнікі лічылі, што забруджванне атмасферы радыеактыўнымі элементамі не з'яўляецца ў якой-небудзь меры небяспечным для чалавецтва. У атмасферы, маўляў, заўсёды існавалі радыеактыўныя элементы, і натуральна, чалавек заўсёды падаргаўся

(Працяг на стар. 12).

І святло ў цемры свеціць,
і цемра не пахавала яго.
(Евангелле ад ІАНАНА, 1, 5).

ПА УЗРОСТУ (нарадіўся ў 1931 г.) ён трохі старэйшы за большасць з тых беларускіх празаікаў, каго называюць цяпер пакаленнем «шасцідзсятнікаў». Ды і ягонае першае апавяданне («Унучка бальшавіка») надрукавана яшчэ ў канцы пяцідзсятых. Тым не менш можна з упэўненасцю сказаць: і Паўла Місько «вбудзіла да творчасці менавіта тая дзіўная і даволі кароткая пара ў нашай блізкай айчынай гісторыі, якую інтэлектуалы ахрысцілі «адлігай». Эпоха XX з'езда КПСС і хрушчоўскіх рэформ — з аднаго боку ўразлівых, але ж і нейкіх хісткіх, сутаргавых. У Крамлі партдэлегацы слухаюць знакамты даклад пра Сталіна, аднак астатнім грамадзянам Саюза тэкст ягоны ўдаецца пачытаць толькі ў зашмалцаваных машынапісных копіях «самвыда» ці пачуць, калі хоць нерваў, праз дзікае выццё глушылак у радыёперадачах Бі-бі-сі.

Гэткі вольны час «адлігі» пэраодзімі: з раніцы згодна глабальнаму пацяпленню прыгравае сонейка надзеі, але што будзе к ночы? І хоць ужо сыходзіліся пры кожным выпадку маладыя літаратары ля сяброўскага вогнішча ў Каралішчэвічах, каб учуць застуджаныя галасы нядаўніх зэкаў — элегічнага Міколы Хведаровіча ці іранічнага Рыгора Бярозкіна, але ж ужо зноў, як зусім нядаўна, трасуць «кампетэнтныя органы» маладых гісторыкаў з Акадэміі навук БССР, махаючы дубінай такога знаёмага «нацдэму», — за падазроную цікаўнасць да мінуўшчыны роднага краю. А ў Маскве прынародна шкуцую Барыса Пастэрніка, і хваля неўзабаве дакочваецца да Мінска. І вольна ўжо на пашыраным пасяджэнні праўлення рэспубліканскага Саюза пісьменнікаў літаратурнае чыноўніцтва Беларусі, распальваючы ў сабе «святую класавую нянавісць» да высокага майстэрства і чалавечай годнасці, спаборнічае ў кляйменні паэта, твор якога наўрад хто з іх і чытаў.

Якраз у той час супрацоўнік раённай газеты Павел Місько ў далёкім Давыд-Гарадку піша свае першыя апавяданні, і надзвычай цяжка пачаткоўцу пазбегнуць дурману «сацрэалістычнай» імітацыі, прыхарошвання жыцця, хоць і паспытаў яго, сапраўднага, гэты малады літаратар ужо багата. Насычанага цяжкай і амаль бясплатнай працай, пастаянна працятага страхам-прымусам.

Ён і нарадіўся ў гады Вялікага прымусу, калі яго бацькі ўступілі ў калгас. А вольна дзед з боку маці — Лукаш Нядзелька, хоць і быў не з замужніцаў, ісці ў «кагал» не хацеў і ўсё тут. І тады за яго ўзяліся «акцівісты». З тых, у каго сваё чамусьці не надта радзіла, але каторыя ярасна прагнулі татальна і найхутчэй абягуліць чужое. — «Працэнты ўсё гналі», растлумачвала тое маці будучага пісьменніка. «Акцівісты», каб пазбавіць упартага Лукаша магчымасці хоць нека існаваць незалежна, у запале беспакарнасці разбурылі ягоныя гаспадарчыя пабудовы, назват сенцы ў хаце.

Пра ўсё гэта цікаўны хлопчак дзедваецца ад маці. Сам дзед Лукаш пра сваю абрзу не гаварыў і нікуды наогул не скардзіўся, проста «зацяўся». О, гэта наша так званая зацятасць! Як да яе ставіцца? І наогул — як адрозніць яе ад пакорлівасці вала? Менавіта ж такую пароду і імкнулася вывесці на Беларусі спачатку царскае, а потым і «пралетарскае» начальства, праводзячы сацыяльную селекцыю «тутэйшых» у гэтым накірунку бязлітаснай рукой. На радзіме Паўла Місько — Слуцчыне, дзе

людзі славіліся гаспадарлівацю, тая «пралетарская» селекцыя пачалася практычна з 1920 года, калі случакі першы раз не вытрымалі гвалту татальнай харчарэформы, — з засекаў тады выграбалася нават апошняя насенне. Бунтаўшчыкоў уціхамірвалі расстрэламі. Ацалелых ці падрослых «крыкуноў» ды ўпарта прыз дзясцяць гадоў «супакоілі» ў часе калектывізацыі. Так што ўрэшце засталіся (і то далёка не ўсе) хоць, можа, і «зацятыя» ў душы, але пакорлівыя. Ад іх,

Дзед Лукаш адуваў палёнку ў часе вандровак па лесе. Калі ўнук крыху падрос і таксама зацікавіўся прыродай, дзед стаў браць з сабою і яго «Я з вялікай цеплынёй успамінаю Лукаша Аляксандравіча Нядзельку, — значае пісьменнік у аўтабіяграфічным эсе «На покліч душы». — І якіх бы старых я потым ні выводзіў у сваіх творах (Лукаш у «Калодзежы», Стахей у апавесці «Зямля ў нас такая», Паранька ў апавесці «Поезд ішоў на захад», нават бабка Вера з

пінная праца ў калгасе практычна задарма. А яшчэ ж дапамога бацькам, што хоць і былі працавітымі, а ледзьве зводзілі кашы з канцамі і пастаянна ламалі галаву — што б такое занесці на базар у Слуцк, за пятнаццаць кіламетраў, каб атрымаць капейчыну і на падаткі, і на штогоднія абавязковыя дзяржаўныя пазыкі («добраахвотныя»), і каб унесці плату за вучобу дзяцей у сярэдняй школе, і каб нейкую адзежку купіць. Ды як ні біліся, колькі сам Павел

запісамі шматгадзінных гутарак з настаўнікам Цімохам Андрэевічам Ніколенкам, былым камісарам аднаго з атрадаў Пінскага партызанскага злучэння. У газету з тых матэрыялаў пайшла нейкая часцінка — пра разгром народнымі месціцамі Хатынскага гарнізона. А як распарадзіцца астатнімі запісамі, дзе не менш значнае? Там — лёсы чалавечыя ў перыяд партызанскай вайны на балотных прасторах Палесся, высякароднасць і здрадніцтва, неверагоднасць абставін і суровы побыт партызанства, боль і радасць, лютага жорсткасць і пяшчотнасць чыстага кахання, якое так часта бязлітасна абрываваў варажыя кулі ці выбух міны. Пройдзе, аднак, яшчэ нямаля часу, перш чым пратаціп Ніколенкі пачне ўсё выразней пераплаўляцца пісьменнікам у галоўнага героя рамана — Мікульскага з яго аднасеяй у суровым «моры Герадота». Але для гэтага спатрэбіліся і дадатковыя жыццёвыя назіранні, і выпрацоўка ўласнай філасофскай канцэпцыі партызанскай вайны на Палесці.

З Давыд-Гарадка Павел Місько летам 1959 года перабіраецца ў Гродна, уласным карэспандэнтам рэспубліканскай газеты «Звязда». А гэта новыя гарызонты і многія пазездкі ўздоўж і ўпоперак па вобласці якраз у часы знакамітай хрушчоўскай «адлігі» і пачатку звароту «халадоў» трохі прыхаванай нова-сталіншчыны. Былі і ціхі адчай ад усемагутнасці нахабнага партчыноўніцтва, і вера маладога камуніста, што ўсё гэта будзе пераможана, што гэта ўсё асобна, хоць чамусьці надзіва шматлікія хібы Вялікай ідэі сацыяльнага брацтва і справядлівасці.

Ён верыць і веру сваю ўкладае ў творчасць... нават калі гэта не зусім стыкуецца з рэаліямі жыцця. Бо так вуньць адзіна правільная тэорыя сацыялістычнага рэалізму, які загадваў літаратарам углядацца толькі ў далачынь... і абавязкова «светлую». Дзіўна з'ява — гэты наўна-светлы ідэалізм спакушанага, здаецца, самай суровай рэчаіснасцю юнака. Але ж і ад таго, што ён неаднойчы паспытаў на ўласнай скуры, Павел Місько таксама не схільны адмаўляцца. Прабіцца да ісціны яму няпроста. Каму верыць: уласным назіранням ці ўзброеным «адзіна правільным пралетарскім метадам» рэцэнзентам з Мінска? «Гэта ўжо такі гратэск, якому цяжка нават паверыць», — дае заключэнне на сатырычны твор маладога літаратара адзін з іх. Але адгукаецца і Янка Брыль: «Праўды баяцца толькі слабыя».

А яшчэ былі сустрэчы з Васілём Бывавым, які працаваў тады літкансультантам у «Гродзенскай правде». Узразілі ягоныя словы: «Пісаць што? Працей. У асноўным думаць трэба, выношваць. А вольна думаць, браце мой, пры нашых умовах... Няма калі думаць!» І гэта: «Хопіць нам ужо маляваць кулака на хутары з барадою на поясе...»

Хутар у прозе Паўла Місько з'явіцца не скоро. Толькі ў рамана «Градабой». І то быццам трохі збоку. Але ўчытваецца — і следам за гэтым словам-паняццем аднекуль з падсвядомасці ўсплываюць іншыя падобныя словы, чапляючыся адно за другое: хутарані... кулак... батрак... камбед... класавое процістаянне... нехацімец... лішэнец... спецпосылавец... калгаснік... саўгаснік... і — датацыя... стагнацыя... А што далей? Гэта мы цяпер трохі ўяў-

Штрыхі да творчага партрэта

Цяжкі шлях да святла

Перачытваючы раманы Паўла Місько

адселекцыяніраваных, нарадзіліся новыя пакаленні, якія ў асноўным і сталі героямі раманаў і апавесцяў Паўла Місько.

Вернемся, аднак, да пачатку яго пісьменніцкай і наогул жыццёвай адысеі. У той яе перыяд, калі ўнук Лукаша Нядзелькі пайшоў у школу. Там тады ўжо праслаўлялі, паміж іншым, подзвіг піянера Паўліка Марозава, які быццам бы данёс у карныя органы на свайго бацьку-«падулачніка». А дома, назіраючы, як маці загортвае ў хусцінку яшчэ цёплы бохан хлеба ці толькі што адціснуты сырчак ды збанок малака, каб аднесці старому Лукашу, піянер Паўлік Місько дапытваўся: «А чаму дзед не ходзіць у калгас? А чаму ў яго такая абгрызена хата?» І чуў расказ пра калектывізацыю. У тым, што Лукаш Нядзелька так і не адбудаваў некалі разбураныя «акцівістамі» сенцы, ёсць сваё сімволіка. Есць і неаспрэчны доказ: нягледзячы на свой добры нораў, Нядзелька ўсё ж не дараваў гвалтаўнікам абразы, так і нёс праз жыццё ў душы вялізны цяжар, які цяпер кажуць, стрэў. Не ўсё з яго накалення гэта і вытрымлівалі, дарэчы. Можна не сумнявацца: татальны прымус да «светлай будучыні» пэўным чынам паўплываў на псіхічны стан асноўнай масы ацалелага сельскага насельніцтва. Нашадкі ж атрымлівалі ўжо гэтыя вынікі сацыяльнай селекцыі ў гэнную спадчыну. Найбольш жыццёстойкі элемент усімі сродкамі імкнуўся інстынктыўна пакінуць вёску і як мага хутчэй забыць сваё мінулае, у тым ліку мову, народныя звычкі. Вольна чаму і вадонзіцца аднаму з герояў рамана Паўла Місько «Градабой» «донкіхотстваваць», расходуючы мізэрныя ўласныя сродкі, «матацца» па вёсках у пошуках дзе-нідзе ацалелых носьбітаў таго фальклору, у асноўных бабулек, якія адна за адной сыходзяць у атручаны суцэльнай хімізацыяй дол.

Цыкла «Ласіныя пацеркі», некаторыя рысачкі дзедка Лукаша я перадаваў ім». Дадамо, што і ў раманах «Мора Герадота» і «Градабой» жыве ягоная душа. А яшчэ, заўважае пісьменнік, «у хвіліны меланхоліі або калі вельмі надакучыць звяглівая Палашка (другая жонка), заўсёды разгортваў Евангелле. Чытаў голасна, хоць быў хто за слухача, хоць не». Тую, ахтаную таямніцай старую кнігу з «цітламі» незадоўга да смерці Лукаш Нядзелька падараваў унуку. Што, аднак, не перашкодзіла таму напачатку свайго літаратурнага шляху выдаць кніжжай нарыс «Адмаўленне ад крыжа».

Было, Аказваецца, з путаў «ваяўнічага» атэізму, які літаральна з першага класа ўбіваў у галовы школьнікам, выкараскацца было не проста нават таму, хто атрымаў Евангелле ў спадчыну ад любімага дзедка. Іншая справа, што маладым літаратарам валодала хутчэй не «пралетарская» ваяўнічасць атэіста, а трывога за тых з землякоў, хто, запалоханы рэпрэсіўным ладам, апусціў рукі і стаў на калені перад злом, спадзеючыся ўжо толькі на боскую ласку. Ды і наогул сціплюю тую кніжачку хутчэй можна аднесці да журналісцкай практыкі аўтара, чым да мастацтва прыгожага пісьменства. А вядома ж: у часныя грамадзянскія няволі першай гіне сапраўдная, чэсная журналістыка. Яе лягчэй «пілінаваць» чыноўнікам ад казёнай ідэалогіі. Прамае журналісцкае слова навідавоку, яно прасцей падаецца праўцы, прымусоваму скажэнню. У такіх умовах, каб нека духоўна выжыць і выконваць свой грамадзянскі абавязак, сумленныя журналісты вучыліся не толькі майстэрству сцісла ды змястоўна апісваць падзеі, але і «заганяць» тое-сёе ў падтэкст, у разліку на здагадлівага чытача.

Прайшоў гэту школу і Павел Місько. А перад тым і працоўная жыццёвая школа падлетка была досыць жорсткай. Жах акупацыйнага ліхалесця, пасляваенная галечка, беспера-

той калгаснай работы ні перарабіў, а не меў нават паліто. Так і хадыў амаль цэлы семестр у старым пінжаку, калі стаў студэнтам аддзялення журналістыкі БДУ. Пакуль адзін з сакурнікаў, заўважыўшы, як сіжее і курчыцца хлопец ад халаду, не прынёс яму стары салдацкі шынялёк.

Здавалася б, уражанняў — на ўсё далейшае жыццё. Але не, пасля сканчэння Белдзяржуніверсітэта (1955 г.) Павел Місько разам з жонкай-студэнткай (тая пераводзіцца на завочнае аддзяленне фізмата) вырашае ехаць на працу ў самую глыбінку Палесся, у мясціны, дзе, як лічыў гісторык старажытнасці Герадот, некалі знаходзілася мора. Так і апынуўся ў Давыд-Гарадку на Гарыні, якая і сапраўды кожную вясну разлівалася морам. «Вабілі заходнія вобласці рэспублікі, — тлумачыць пісьменнік тое сваё рашэнне. — Яны былі для мяне «тэра інкогіта». Ён яшчэ не ведае, што Палессе стане для яго шляхам у вялікую літаратуру, месцам дзеяння яго першага рамана.

Аб рабоце над будымым мастацкім творам, вядома ж, марыў. Не ведаў толькі, як гэта адбудзецца. Ды і наогул бязрадасная рэчаіснасць уносіла свае карэктывы ў планы і мрой маладога літаратара. Амаль усе яго сілы адбіралі раённая газета, «гэтая малатарня», характарызуе ён раёнку пазней. Матэрыял туды трэба было даваць і даваць. А каб здабыць яго, «трэба было па некалькі разоў на тыдзень ехаць у калгасы — то на велькісідзе, то на кані... то на матацыкле». «Тады, — заўважае пісьменнік, — я зразумеў выраз — «Кроў з носу, а давай!»

Тым не менш не ўвесь сабранны матэрыял паглынала газета. Частка жыццёвых назіранняў асядала ў бланках. Нешта з гэтага ішло затым для кароткіх апавяданняў, у асноўным гумарыстычных, а нешта патрабавала іншай, больш маштабнай формы. Так было з

ГАЛОЎНЫ ГЕРОЙ — ЖЫЦЦЁ

Пра кнігу Я. Пархуты «Зямля бацькоў нашых»

Гэтую кнігу можна чытаць з сэрэдзіны — з любой старонкі: дазваляюць кароткія, з разнастайным зместам раздзелы. Не скажу, што адарвацца цяжка, але і зацікавіцца ёсць чым. Каб напісаць яе, Яраслаў Пархута падарожнічае па ўсіх кутках Беларусі. На аўтобусе, на газіку, на спадарожным грузавіку, на лодцы, а часцей пехотай — як прыльдзеца. Заходзіць у праўленні калгасаў, у сельскія школы, у хаты, у райкомы і раённыя газеты, бывае ў пчалароў і леснікоў, гутарыць з удзельнікамі вайны і механізатарамі. Не лянуецца паглядзець усё, чым слазіцца тая ці іншая мясцовасць, — помнік, курган, найбольшае дрэва ці валун (культавыя збудаванні, праўда, ігнаруе). Пераказвае легенды, прыводзіць гістарычныя і краязнаўчыя звесткі, можа і песню запісаць ад бабулі. Не забывае назваць ураджэнцаў — Герояў Савецкага Саюза і іншых вядомых людзей, згадвае партызанскія атрады, прыводзіць лічбы нанесенага фашыстам уроні і нашых страт.

Замнога для адной кнігі, скажаце вы? Магчыма. Тым больш, што задумалася яна як апавяд «пра самае-самае» (вызначэнне самога аўтара), што ёсць у нашым краі: Нарач, Бела-вежу, месцы здабычы нафты, калійнай солі, граніту, буйнейшую ў Еўропе калонію шэрых чапляў і іншыя унікальныя мясціны.

Задума напісаць серыю кніг пра Беларусь — «Зямля бацькоў нашых» у іх ліку — вярта, безумоўна, і павагі, і ўхвалы. Ды калі б Я. Пархута абмежаваўся пастаўленай ім самім задачай, атрымалася б звычайнае выданне рэкламна-знамяляльнага характару, якіх шмат навідавалі ў добрыя старыя часы і «Польмя», і «Беларусь». На шчасце, пісьменнік, акунуўшыся ў народнае жыццё, сустракаючы самабытнейшыя прыродныя, знаёмчыся з нявыдуманымі турботамі, не мог адкінуць усё назапашанае як пачобны матэрыял — не занатаваўшы, не апрацаваўшы.

Назвы беларускія для яго гучаць, як музыка. Бабровічы, Нямержа, Дабраволя, Ціхаволя (вёскі), Дубіна, Вербалоце (урочышчы), Паненка, Дзіва (рэкі) або васьмь гэтак: «Правы прыток Моўнадзі — Панікван»... Услухайцеся ў гэтыя найменні! Яны таксама помнікі гісторыі і культуры, вартыя пашаноты і беражлівых адносін.

А васьмь паляшук распавядае: «Прыехалі, значыць, з Фрунзе некалькі чалавек і пачалі гадзючак лавіць. У нас наукоў балат, на балатах імхі, а на імхах — безліч гадзючак было. Дык тыя людзі лоўляць і лоўляць. І ўсё туды, у Фрунзе, адпраўляюць».

Прывяду і невялічкае паданне, якіх шмат у кнізе: «Пра Райгарад у нас такія байкі ходзяць. Нібыта тут некалі стаяў багаты горад. Адных цэркваў было за сорок. А сам ён называўся Райскім. Жыхары яго пакланяліся аднаму — золату. Нават свае дамы крылі залатой бляхай. Бог чакаў, што людзі адумаюцца, адмовяцца ад прагнасці, ды не дачакаўся. Тады наслал пакаранне — праваліўся Райскі скрозь зямлю, а на яго месцы стала вада...»

Аднак жа прыкмецім такую акалічнасць: краязнаўца і пісьменнік падчас не ўжываюцца на старонках, супярэчаць адзін аднаму. Ці не адсюль вялікая стракатасць стылю, рэзкія перапады ад сухой інфармацыйнасці да маляўнічасці і вобразнасці? Аўтар не стамляецца пералічваць сацыяльныя даброты вясковага жыцця: «Цяпер вёска Ленін адраджалася. З'явіліся новыя вуліцы — Ленінская, 17 Верасня, Ін-тэрнацыянальная, Камсамольская, Савецкая (...). Пабудаваны магазін, сталюка, Дом культуры, пошта, камбінат бытавога абслугоўвання, сярэдняя школа...» і г. д. Прыводзіць статыстыку ахвяр па мірных жыхарах часу Вялікай Айчыннай, апавядае пра наступленні, адступленні, зазеда і партызанскія аперацыі, многія з якіх мы назвалі б сёння тэарэтычнымі актамі. Разам з тым у кнізе шмат мастацкіх, рукою майстра напісаных старонак. Увогуле кожны раздзел аўтар спрабуе неяк «абраміць», аздобіць лірычнымі адступленнямі або пейзажнымі замалёўкамі. Яму гэта, трэба сказаць, удаецца. Малюнкаў прыроды, бадай, і замнога. Ні то такое ўжо ў пісьменніку бачанне — заўважаць вакол толькі прыгожае, ні то задума вымушала, але і Палессе, і іншыя рэгіёны Беларусі паўстаюць перад намі амаль што аазісам. Пра згубную меліярацыю і браканьерства гаворыцца похапкам, затое падрабязныя звесткі прыводзіцца з мінулага: «За два дні ў кастрычніку 1860 года цар Аляксандр II і яго світа забілі 28 зуброў, 23 вепры, 36 казуль і шмат іншых зяброў». Пэўна ж, пра сучасныя «карацэйскія палаванні» звестак няма. Ні тых дат, ні тых лічбаў...

Не толькі глыбінкай, куды не дабраліся механізацыя з хімізацыяй, але і індустрыяльнымі пейзажамі аўтар наіўна захапляецца: «Калі пад'язджаеш да Салігорска, перад вачамі адкрываецца дзіўная панарама: неба падпіраюць шахтныя капры-веліканы, уздымаюцца гмахі абгачальных фабрык, уздымаюцца карпусы іншых прамысловых збудаванняў». І толькі ў канцы раздзела «Соль зямлі» вуснамі заслужанага геолога-разведчыка БССР І. Л. Зеляцова сцісла гаворыцца пра засаленне і забалочванне зямлі, асяданне глебы. Паўстае пытанне: няўжо аўтар сам не ведаў пра гібельныя вынікі солеадзалаў? І людзі не падказалі?

А ён жа такі прагны да простых людзей, столькі ў яго жывой да іх цікаўнасці! А як разгаварыць умее — колькі гісторый і здарэнняў ад іх запісана, колькі каларытных слоўцаў, дыялогаў і маналогаў. Вы падумаеце: змяялова нават адшукаў тутэйшага Цікава: дасюль возыць у Фрунзе ці перасталі — з прычыны «змяншэння пагадоўя»?..

Гэта чыста пісьменніцкая рыса: разгледзець у чалавеку адметнае, «падаць» яго некалькімі трапнымі штрыхамі. Я. Пархута літаральна купаецца ў яскравых, падгледжаных у жыцці драбніцах. Забыўшыся пра «самае-самае», ён проста запісвае — адбіраючы — пачуццё: як ястраб ластава лавіць, як зімой збіраюць апенкі, як робіцца кашанка «з вантробак», як дзеці ў буслоў гуляюць... «На здоце гняздо пабудуюць, белых камяней наносыць і пасядуць. Адно сядзіць, другое стаіць побач і «кляюча», а пятым з дому пачынае «буську» падбегам носіць. А тады чарадой лятуць на лугавіну, размахваючы рукамі, нібы крыламі. Усё адно як буські!».

Само жыццё просіцца на старонкі, і Яраслаў Пархута шырака адчыняе перад ім дзверы: заходзь! Сядай на покуці! Ты, жыццё, і ёсць наш галоўны герой! І радавацца б нам гэтай душэўнай шчодрасці, але... Ёсць жыццё, а ёсць афіцыйна прынятае ўяўленне пра тое, якім жыццё паказваецца і што ў ім лічыць найбольш важным. І аўтар, як ні сумна канстатаваць, тых уяўленняў строга прытрымліваецца. Адсюль і прыведзены пералікі клубав ды магазінаў, і падкрэсленыя добрыя заробкі калгаснікаў (дзіўна, што цэнтнеры на га не фігуруюць), і апісанні заможных вяскоўцаў хат, і «панікі — ніякай» у дачыненні да Брагіншчыны... Адсюль і абавязковыя ледзь не ў кожным раздзеле, як быццам узятыя з даведніка звесткі пра партызанскі рух: «Улетку сорок другога атрад перарос у брыгаду...» або «12 верасня 1942 года партызаны разграмілі фашысцкі гарнізон у пасёлку...» Відэочына спрацоўваюць стэрэатыпы (найбольш трывалыя якраз у франтавікоў), згодна з якімі і сёння пасылаюцца за мяжу ў параднёныя гарады стэнды «Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне». Альбо, можа, пакуты нашы і страты таксама «самыя-самыя»?

Сустракаюцца і набіўшыя аскаміну газетныя штампы тыпу «неўміручая слава», «прыклад герояізму», «векапомны верасень»... Адзін радок сваёй недарэчнасцю прама па сэрцы разануў. Пра пэтра Леаніда Якубовіча, які ў 22 гады загінуў пры аварыі шахты, сказана так: «Яго жыццё абарвалася на працоўным пасту».

Захапіўшыся фактаграфічным матэрыялам (бо недахопы — працяг нашых вартасцяў), публіцыст даволі часта застаецца проста назіральнікам, устрымліваецца ад ацэнак і каментарыяў нават там, дзе героі выказваюць розныя погляды. Як, напрыклад, па пытанню міграцыі вясковай моладзі ў горад. Старшыня калгаса лічыць, што вінаваты перш за ўсё бацькі, маўляў, самі адпраўляюць дзяцей «на лёгкі хлеб». А старая жанчына з Бешанковіцкага раёна «пусціла вочы і, як вінаватая ў нечым, прамовіла: — Не раз казалі: сынок, роб у калгасе! Не паслухаўся. І дочкам казалі: робце, дачушкі, дома! Таксама з'ехалі...». Думаецца, жанр, абраны аўтарам — эсэ, — дазваляе і яму самому паразважаць і выказацца.

Зашмат увагі, на мой погляд, удзяляецца заказнікам, трохі надакучаюць пералікі рэдкіх жывёл і птушак, якія яшчэ захаваліся ў нас, ёсць паўторы ў апісаннях прыроды. Ды ўсё гэта кампенсуецца глыбокім, непадрабным пачуццём любасці да ўсяго роднага, якое і водзіць пяром. «...колькі таямніц хазае наша зямля! Адкрыць бы іх, дакрануцца сэрцам — і чалавек пабагацеў бы душою! Але кожны з гэтых скарбаў няўмоўна час замкнуў на дзесяткі, сотні замкоў...» Нельга не прызнаць: талент і чалавечнасць далі Яраславу Пархуту ключы ад гэтых замкоў. Пазаздросцім і нястомнасці, якая вядзе яго дарогамі і сцежкамі роднага краю.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

ляем сабе. Героі ж рамана «Градабой» яшчэ нават і не здагадваюцца, што можна будзе калі-небудзь у станочным сэнсе вымаўляць: «арандатар... фермер... нават — розныя формы ўласнасці. Аднак што ж адбываецца на прастору рамана Паўла Місько? Прыгледземся, услухаемся. Магчыма для гэтага аўтарам прадастаўлены значныя. «Градабой» — твор шматпланавы, шматфігурны, поліфанічны, шматфарбны. Наогул, чытаць яго трэба ўважліва, не спехам, гэта не прыгожніцкая белетрыстыка, хоць ёсць тут нават і развіты дэтэктыўны сюжэт, якога іншаму аўтару хапіла б на добрую аповесць. Ды Павел Місько, які, дарэчы сказаць, неадночы сваімі апавесцямі для дзяцей пацвярджаў умельства будаваць востраэпічны сюжэт, тут заклапочаны іншым. Ну вось услухаемся, скажам, у голас з Хора: «Не перспекціўны наш пункт. У цялявізары казалі, што толькі некаторыя сёлы развіваюцца будучы. На астальныя — запрэт...» Гэта старыя кабетны гамоняць. А вось сталыя дзядзькі-партыйцы. У іх размова пра душу, хоць абодва не толькі ў свой час і неаднаразова атрымалі прывітку «ваяўнічага» атэізму, але і адзін з іх, Лявошка, намеснік старшыні калгаснага парткома, іншы раз і змагаецца супраць «забабонаў», мала таго, дзеля ідэі нават гатовы рызыкаваць здароўем уласнай дачкі. А размова ў іх узнікла такая таму, што памёр раптоўна блізка абодвум чалавек — стары Ясь Сухавей. Дык няўжо, з болей гаворыць Гардзеі, сын, знікае і ягоная душа? Душа? — хмыкае Лявошка. — «Выйдзе з цябе дух, от і ўся душа. Астатняе — зямля... Ні раю, ні пекла...» «Не, чалавеча! — пратэстуе супраць такога канца Гардзеі, хоць увогуле і ён дастаткова насычаны сучасным прагматызмам. — Штосьці павінна быць... А то ж вельмі страшна, калі нічагенькі...»

Штосьці павінна быць... А што?

Адны яны такія? Не. Так у адной толькі «неперспекціўнай» гэтай вёсцы? Зноў жа не. «Не так, як трэба» і ў самой сям'і Гардзеі — знатнага камбайнера, у якога і разумная гаспадарлівая жонка, і сучасная кватэра, і машына, і работа па душы. Па душы? А Саша, прыгледзеўшыся, і тут заўважае прыхаваны фарс: зусім не вольны працаўнік, аказваецца, яго кумір Гардзеі Іванавіч і прыносіць сябе «ў ахвяру». У ахвяру — «справе... жыву... Некаму ж трэба і першым ісці». Дума ка падлетка ці на гэты раз проста дысанансам урэзаўся ў суровую рэчаіснасць сацрэалізму аўтара? А увогуле мог так сцэнізаваць сябе і сам Гардзеі Іванавіч, бо ён жа і сапраўды выкладаецца да апошняга. Тым часам пытанне працягвае ў кантэксце гучаць, яно не знята. «Ісці першым» — куды і дзеля чаго? Дзеля таго, каб незе там, у светлым будучым, усталявалася любоў і самаахвярнасць. Саша, якому моташна ад сучаснасці, хоча ў тое верыць. Ну, а самі ідэолагі калгасныя, якія заклікаюць да самаахвярнасці? Разбярэмся з верай Гардзеі Сухавей. Лявошкі ён прызнаецца, што яго «захоплівае сам працэс працы» і ён, канечне, імкнецца атрымаць пасля ордэна і зорку Героя. Захоплівае працэс працы, працягвае Гардзеі, і многіх іншых, хто «упарта перавыконвае нормы». А Лявошка чакае, адкідаваючы ўсе з'эфемізмы: «Свядома б'юць на Ге-

роя?» Гардзеі зноў сваё (пра рабочых-меліяратараў, якія перашкаджаюць тым, хто многа перавыконвае нормы): «Ды раскінулі б сваёй працітай мазгаўней: быць добрым, сумленным рабочым, калі на тое пайшло, нават выгадна». Лявошка: «А-а, ды і ты выгаду шукаеш».

Гардзеі яшчэ ў нешта спрабуе верыць. Але ў плён ягонага працоўнага героізму не вераць ужо ўласныя дзеці, кідаюцца туды-сюды, шукаючы выйсця з гэтай фантазмагорыі, марашь стаць «артыстамі», каб існаваць у мроях.

І фантазмагорыя жа выглядае прыезд на свінакомплекс сакратара ЦК партыі рэспублікі. Цяпер, калі мы, чытачы, трохі паразумілі, выглядае гратэскам (ці гэта з самага пачатку было закладзена аўтарам, але яшчэ не прачыталася?) — той маладзецкі пераскок бравара сакратара праз парк дзіцячага сада, у загадку. І гэты гурт падхалімаўчыноўнікаў, якія паспешліва караскаліся следам! «Метр дваццаць сантыметраў», — абвешчае сакратар, і юнак Саша ўспрымае гэта з захапленнем: вось дык спрыт у партыйнага кіраўніка!

Тым часам Сашава маці, Маня, падбіраецца ўжо з караком залалак да хутара. І нарэшце сцэна сімвалічная і алегарычная: Маня, у разумовым зацымненні «убываецца ў статак кароў і пакорліва ідзе з ім на ферму».

А за дзесяткі кіламетраў, у другой вёсцы на малодшага брата Рыгора, Федзю, які збірае фальклор, «супалнамочаны райкома партыі па ўборцы» нацкоўвае мільянера, і гучыць такое знаёмае-злавеснае: «Каб за дваццаць чатыры часа... з раёну!»

«Кончылася цяпенне!» — крычыць Рыгор. Але ж ці так гэта? Тады, калі пісаўся раман, думаецца, не. Ва ўсякім разе ні Рыгор, ні мудры яго старэйшы брат Гардзеі, ні малодшы і адукаваны этнограф Федзя, які ліхаманкава і насуперак начальству збірае-шукае скарбы народнай мудрасці, ні «гвардзеец працы» Пахвалёны з яго сіпаватым дыханнем і вінавата-панурым позіркам загнаннага калгаснага канягі, ні Волька, ні нават яе стары бацька-хутаранін, якога ўсё жыццё душыла крыўда «немаведама на каго», да свядомага сацыяльнага пратэсту гатовы не былі. «Пралетарская» селекцыя яшчэ спрацоўвала. Аднак кожны па-свойму яны адчувалі: усё, так далей жыць на гэтым месцы нельга. Таму самай актыўнай формай іх пратэсту і з'яўляецца пакенне альбо некуды збегчы ў «светлую далечынь», якой іх дурманілі, альбо дзікая неаэкансаваная варажасць да ўсяго на свеце, нават да ўласных дзяцей, альбо п'янства па-чорнаму і значыць — самагубства.

Дык чым жа ўсё скончыцца? Для літаратуры — гэта ўжо новы раман, дзе ніяк не абсыцяцца без дакладнага ведання таго, што назапашвалася ў беларускай літаратуры раней і зусім нядаўна. У тым ліку і ў праўдзівай прозе Паўла Місько. Як шкада толькі і якая гэта страта для грамадства, што да гэтага часу ні сацыялістаў, ні сумленна дзіцяці не маюць звычкі, здаецца, прымаць усур'ез мастацкую літаратуру сваёй рэспублікі.

Эрнст ЯЛУГІН.

АБРАЗКІ

Калі стралянулася Вавілонская вежа, мой сябар стаяў на апошняй яе прыступцы. Разам з іншымі цаглінкамі за цаглінкай клаў ён, ладзячы лесвіцу да нябёсаў. З завоблачнай вышыні ён вярнуўся на зямлю, дзе і знайшоў сабе вечны спакой. А на далёкай яго радзіме, у краіне дзікіх неўраў, цёмнай ноччу прысніўся мне сябар. Што ж, ён загінуў, але не плакаць жа мне, калі не трэба аддаваць яму пазыку, калі стос яго лістоў пра будаўніцтва вежаў і храмаў застаўся ў мяне. І на лістах гэтых я пастаўлю сваё прозвішча, і праслаўлюся, як дойдзі.

У Вавілон пахаваць сябра майго паехалі прыдворны паэт, прыдворны летапісец, прыдворны спявак, прыдворны кухмістар, ахоўнік веры, ахоўнік маралі. А мяне ў спіс гэтых шчасліўцаў не ўключылі. Я неўр, які не мог ператварыцца ў ваўка. Я неўр, які не праліваў крыві чалавечай. Я неўр, які не перабягаў Хорсу дарогі. Маладзён я быў, і тайны народа свайго не ведаў.

А праз колькі часу пры рымскім двары на вачах у Геродота я ператварыўся ў ваўка, давёўшы яму праўду пра той народ — неўраў-ваўкоў. Я вяртаўся праз землі чужыя на радзіму, перабягаў Хорсу шлях. А калі абярнуўся ў чалавека, стаў няміласцівым на кровапраліцце. А на ўспамін пра сябра пабудаваў я храм, дзе і замольваў грахі свае, зробленыя, калі ператварыўся я ў ваўкалака.

Р. С. В лето 6609. Преставися Всеслав, полоцкий князь, месяца апреля в 14-й день, в 9 ч. дня, в среду...

Нам монілі: «Гэта ёсць ваш апошні і рашучы бой. Вы абараняеце святую святыню — дзверы ў пакой нумар сто два». Што гэта за святыня святыняў, мы не ведалі, але зразумелі тую адказнасць, якая выпала нам. «Вораг будзе хітры, вораг будзе жорсткі, вораг будзе страшэнны», — вяшчалі нам. І жах ахапіў нас. Мы выкапалі траншэі вакол пакоя, але бруствер здаваўся нам саламяным. Рукі нашы дрыжэлі, ногі трэсліся, і нам уяўлялася, што дрыжыць пад варожымі ботамі зямля. І вось з'явіўся вораг. Гэта быў вж. У спартыўнай форме, без зброі, ён згадваў на фізкультурніка. Віж падбег да нас і спытаўся, дзе знаходзіцца пакой нумар сто два. Мы і рады адказаць, але ад жаху забыліся, дзе гэты пакой. І ад жаху, што зараз вораг угневіцца на нас — і не чакай тады літасці! — нашыя душы пакінулі нашыя кодабы. Глядзім, а ўслед за намі падымаецца віжава душа. «Ты адкуль?» — пытаемся здзіўленыя мы. «З пакоя нумар сто два». «І што ж там?» — «Смерць!»

У адзін з дзён, калі і вецер не дыхаў і сонечныя промні высвятлялі плакаты на фасадах дамоў, з пастамента звалілася статуя Радзімы-маці. Гараджане не хваляваліся. Яны ведалі, што прыездзе аварыяная служба, падыеме статую і паставіць яе на пастамент. Гараджане звыкла мітусіліся па горадзе. А хто не мітусіўся, цяплява стаялі ў чэргах. І толькі я... Не падумайце, што я такі свядомы грамадзянін. І не з-за мільёнаў казначэйскіх білетаў, якіх у мяне няма, і не з-за прывілеяў нявольніка, і таму не з-за пачуцця ўдзячнасці Радзіме-маці і падышоў да статуі. Яна нагадала мне старую, што, згорбіўшыся пад цяжарам гадоў, сунецца ад сметніка да сметніка, шукаючы там пустыя бутэлькі.

А я старых шкадаваў. Я падняў статую і ўбачыў крывавую пляму на месцы, дзе яна ляжала. Азірнуўся на статую, а яна жывая. Паглядае на мяне выцвілымі падслепаватымі вачыма. Яна выцерла з твару кроў і моўчкі паклывала па вуліцы дробным старэчым крокам. Ля першага сметніка яна спынілася і зазірнула туды. І не яе мне было шкада ў гэты момант, а сябе. Мне хацелася плакаць, але я ведаю, што ні слязінкі не выцісну з сябе. Мне хацелася крычаць, але я ведаў, што і рэхам не адгукнецца мой голас. Мне хацелася спыніць кагосьці, але я ведаў, што ніхто не спыніцца. І я пайшоў прэч, каб не бачыць, як Радзіма-маці даставала са сметніка пустую бутэльку.

Я піў з Брэжневым самагон. А побач білі ў ладкі яго верныя брэжнеўцы і крычалі: «Слава КПСС і асабіста Леаніду Ільічу!» Быў правадыр гуляй-басота, наколькі старэчы кодаб і гемарой яму дазвалялі. І ўсё чын-чынам: дывановыя дарожкі, золата зорак і золата фанфар, здравіцы ў гонар люблага генсека і самагон-гон-гон. Толькі я быў сон розуму, а Леанід Ільіч — майм параджаннем. Ад жаху на досвітку прачынаўся народ і дрыжачай рукою цягнуўся да шклянцы з самагонам.

Залежу ад пастаноў урада, ад грамадскай думкі залежу, ад мітусні, ад надвор'я, ад грошай, сам ад сябе і то залежу, і ад тых, хто яшчэ не нарадзіўся, залежу. І гэта — воля? Я ўпываюся ёю, як пчала ўпываецца нектарам кветкі. І хада вольнага чалавека падобна на стомлены палёт пчалы ў соты свае.

Ну вось, можна перакурыць, хоць Мінздраў і папярэджвае, што курэнне небяспечнае для нашага здароўя. Ды якая розніца вольнаму чалавеку: днём раней — днём пазней — усе там будзем, дзе не трэба называць сябе вольным. бо там ужо ні ад кога не залежым.

Хто забыўся пра мяне — той мяне не пракляне. Хай будзе бласлаўлена яго бяспамяцтва.

Хто не любіў мяне — той не разлюбіць. І я застануся сам-насам. Колькі лістоты апалай пад маімі нагамі! Вось так нехта пройдзе па словах маіх і абьякава ўтопча іх у бруд.

У свеце, які пачаўся са слова, яно стала непатрэбным. Але бог ахоўвае мяне, бо ў мяне таксама ёсць слова і слова ёсць Я.

Таму і няма каму клясці мяне і разлюбіць мяне няма каму. Толькі б апалую лістоту маіх слоў закружыў вецер.

Мы не багі, і вечнасць нас не чакае. Смерць нас вучыць даражыць кожным імгненнем жыцця. А дні мінаюць... Вось і гэты мінуў, і захад чырвоным вінном бруццэ ў цымянае начное прадонне.

Я шукаў у гэтым горадзе каханую. Што ж, паверыў усмешцы дзівочай, вачам сінім паверыў і па вуліцах блукаў у надзеі сустраць яе. За грошы смяшыў народ у вандручным сваім тэатры. Мальвіна, П'еро... Любоў і Смех... Я з-за шырмы прагна пазіраў на глядачоў і не ўбачыў яе. А калі дом каханай адшукаў — бялюткім сцягам лунаў на ёй падвянечны вэлюм. Бывай, горад падманутай надзеі!

Мой вазок кідае па калдобінах новай дарогі, а конь не выбіўся з сіл. Толькі плачуць за маёю спіною Мальвіна ды П'еро і, здаецца, слёзы іхнія цякуць па маіх шчоках.

У каляінах дарогі туды, дзе нас няма (а дзе нас няма — там лепш), спынілася гэта машына. Той, хто вёў яе, лёг каля колаў і, заплосчыўшы вочы, мовіў: «Я стаміўся». Ад чаго стаміўся, не паведаміў. Можна, ад бясконцай дарогі туды, дзе нас няма? Яго пахавалі. Не ведалі, як яго імя, таму на крыжы напісалі: «Невядомы, які стаміўся». А машына яго стала малечы забаўкай. І я там забаўляўся, круціў руль і ўяўляў, што еду па дарозе туды, дзе нас няма.

І вось я вырас, разумею сэнс свайго імя, ведаю, дзе праваруч, дзе леваруч, пазнаю сябе ў чужых тварах. У мяне ёсць машына, на якой я еду туды... Перад вачыма бяскон-

чая стужка дарогі. Я стаміўся ад гэтай бясконцасці, і так хочацца спыніцца ў каляінах.

Князь Кейстут вывёў дружыну сваю на сечу. За яго спіною подых соцень ваяроў. Знак Пагоні на сцягах іх.

Ён на полі бітвы стаў. І вось бой. Вось ворагі ў сініх мундзірах носьбітаў мяча і шчыта, а ў руках іх дубіні пераможцаў. Воі Кейстута гінулі. Нібы вырывалі старонкі з летапісу. Нібы падалі вежы ад дынаміту. Князь застаўся адзін. У цымяных лабірынтах стагоддзяў ён уцякаў ад носьбітаў мяча і шчыта. Упершыню было яму боязна — хто абароніць Вацькаўчыну? На цымяных вуліцах, у пакоях будынкаў, на старонках кніг хаваўся ён ад ворагаў. І не схаваўся. Вось яго апошні прытулак — склеп Крэўскага замка. Праз імгненне сюды ўваляцца забойцы. Раствае ў чаканні імгненне, і адчыняюцца дзверы ў бессмяроцце.

Я быў на пахаванні слова. Нібыта ў далоні пакутніка забівалі цвікі ў труну. І пра заслугі нябожчыка, пра памяць яго ў нашых сэрцах прамовілі ўжо, і слухалі стук малаткоў. Я хацеў бы сказаць пра зорку, што згасла тысячу гадоў таму, а святло яе мы бачым і па гэтую ноч. Але палохаюся я, што не зразумеюць мяне і спытаюцца: «А што гэта значыць?» А значыць гэта, што смерць — яшчэ не згуба. А значыць гэта — у вуснах нашых нашчадкаў калі-небудзь ды прагучыць замест слова «набытак» пахаваанае намі слова «страта».

Удзячны лёсу, што хоць зрэдку пасылаў цябе да мяне, каб вывесці з доўгага шляху маўчання і абудзіць у знямелых вуснах слоў благавейны зван.

Упрыгожыліся чырвонымі завушніцамі рабіны. І восені сумныя заручыны... І астыў след лета даўно.

Вось і журавы мне развітальны спеў адпявалі.

Ды чаго я сябе падманваю? Развітваюцца яны з Радзімай. І хто я для іх?

Я не ў баі паранен на вайне
І не ад кулі боль нашу ў сабе...
І. МАРОЗАУ.

1985 год.

Вучэбнае падраздзяленне. Брэст.

Упершыню пра тое, што некалькі салдат нашай часці будуць адпраўлены ў Афганістан, я пачую ў страі. Але-але, у страі. Мы, зялёныя хлапчкі з тонкімі шыямі, угваздоўвалі падшывы сваіх ботаў у гарачы летні асфальт. Мы стараліся з усіх сіл грымнуць крапчэй, званчэй, бо нашы спіны ўздрыгвалі ад выцягвання яфрэйтара:

— Не чую роты! Цвярдзей крок!
Тады, у вучэбцы, яфрэйтар быў для нас сапраўдным начальнікам, камандзірам, загады якога трэба было выконваць без прычання. У Афганістане ўсё змянілася. Там усё жыццё вымяралася не па званні, а па тэрміне службы. І калі ты быў «дух» — малады, то ніякія лычкі не маглі цябе выратаваць ад «духанкі» — схаванай ад чужога вока павіннасці, якую павінен быў «отпахать» кожны малады салдат незалежна ад пасады і звання...

Але аб гэтым мы даведаліся пазней. А тады, у той сонечны летні дзень, мы настойліва займаліся страявой. Пэўна, нашы стараныя заняткі не надта падабаліся камандзіру роты. Ён нам і прыгразіў, што калі мы будзем такімі страевікамі, то большую частку з нас ён пастараецца адправіць у тую краіну, дзе горы і пясок і дзе займацца страявой зусім неабавязкова. Яшчэ да арміі я думаў пра Афганістан, як аб магчымым месцы будучай службы, а пасля гэтых слоў камроты мая душа чамусьці перастала сумнявацца і адчула канчаткова, што служыць я буду менавіта там. Прарочае адчуванне жыло не толькі ўва мне — з гаворак з хлопцамі, якія служылі ў Афганістане, я даведаўся, што нешта падобнае зведалі і яны. А што да камроты, дык, несумненна, ён з камузводамі быў адным з распарадчыкаў нашых лёсаў.

Неяк пасля фізпадрыхтоўкі я аддаў яму чэсць, абапіраючыся локцем на па-

Кратка пра аўтара. А. Крыванос нарадзіўся ў 1966 годзе ў Мінску. Пасля другога курса філалагічнага факультэта БДУ быў прызваны ў СА, службу праходзіў у Афганістане. Дэмабілізаваўся ў 1987 годзе, завяршыў навучанне на філфаку. Цяпер працуе малодшым рэдактарам у выдавецтве «Універсітэцкае».

Фота А. НЯМЫШКАГА.

даконнік. Ён вызверыўся на мяне, сказаў нешта пра тое, што Афганістан дурныя лечыць, і загадаў вычысціць сарцір. Вельмі блізка сутыкаліся мы з ім яшчэ некалькі разоў. Гэта: калі прыехалі мая маці з бацькам, і я спрабаваў зрабіць усё магчымае, каб яны нічога не даведаліся пра Афганістан. Трэба сказаць, што маўчалі пра службу ў Афганістане многія. Майму таварышу, залатазубаму

прыпражыны яго стрымлівалі. Аднак гэта разлававала маёра. Акрамя коней быў намаляваны і чалавек, які сядзеў за сталом на першым плане. Чалавек ці то нудзіўся, ці то марыў. А на стале стаяла пляшка гарэлка. Быў 1985 год, настанова аб барацьбе з п'янствам і алкагалізмам шырока абмяркоўвалася не толькі на «гражданцы», але і ў арміі. Справа даходзіла да кур'ёзаў...

кова запісана ў асабістую справу кожнага і пасля прыбыцця на новае месца службы надбайным салдатам давядзецца трымаць адказ за свае агіднасці. Зрэшты, гэта было здэкам, бо ўжо ў наступную хвіліну нас надзялілі значкамі войнаў-спартсменаў аднолькавай ступені і паціснулі з напускнай падзякай рукі. Мяне прызначылі старшым групы і прапанавалі з'явіцца па дакументы да ка-

пчык аказаўся жалезны і, нягледзячы на тое, што я быў старшым, што адказаў за сябе і за групу, што ўсе дакументы былі ў мяне на руках, — нягледзячы на ўсё гэта, ён мяне не адпусціў. Я не ўкрыўдзе на гэтага чалавека і разумею яго: ён прывык падпарадкоўвацца — і падпарадкоўваўся, ён абяцаў нас давезці да Мінска — і давёз. Ён выканаў свае абавязкі, дык і бог з ім.

У аэрапорце Мінск-2 мы чакалі самалёта даволі доўга. Як зараз памятаю, наш рэйс павінен быў быць у 16 з нечым гадзінамі. Але рэйс бясконца адкладвалі і адкладвалі. Я пазваніў бацькам, яны прыехалі. Я, як і раней, казаў ім, што ў Афганістан мяне не пасылаюць, што еду служыць у невялікі ўзбекскі гарадок пад Ташкентам. Дакументы мае сапраўды былі выписаны на гэты гарад, і я паказаў іх, пераконаў, але пасля слоў камроты бацькі мне не надта верылі. Зноў абвясцілі пасадку. Мы развіталіся. Я з таварышамі пайшоў да самалёта, але рэйс зноў адклалі. Яго адмянялі потым яшчэ некалькі разоў, і мы ў нейкім кафе нешта елі і кляліся адзін аднаму, што будзем трымацца заўсёды разам, што б з намі ні здарылася. Жыццё ж неўзабаве перакрэсліла нашы клятвы. Мы былі зусім юныя і ўсе пецяра абсалютна не ведалі жыцця, не ведалі, што жыццё — штука жорсткая.

П'яныя афіцэры і прапаршчыкі, якія таксама ляцелі ў Афганістан, усчалі бойку. Іх ніхто не разнімаў — супакоіліся самі.

А палове другой ночы самалёт «Мінск—Ташкент» набраў вышыню.

1985 г. Узбекістан.

Яшчэ ў Брэсце нам казалі: — Там будзеце праходзіць акліматызацыю. Азія — рэч хітрая, трэба да яе падрыхтавацца...

Што гэта была за акліматызацыя, трэба расказаць больш падрабязна. Мы думалі, што на перасылцы нас пастараюцца хоць бы маральна падрыхтаваць да будучай нялёгкай службы. Акрамя таго, мы наўна меркавалі, што так званая акліматызацыя неабходна і нашым арганізмам, у Афганістане ж страшэнная гарачыня, мы наслухаліся пра гэта... Ні пра якую маральную падрыхтоўку, ні пра якую акліматызацыю і гаворкі быць не магло. Началяства не толькі не ўважала на нас скрозь пальцы — яно ўвогуле не звяртала на нас аніякай увагі. Я думаю, што гэта была віна нават не гэтых малых начальнікаў. Упэўнены, што быў план, які прадугледжваў вельмі вялікую лічбу транспарціроў «жывога грузу» ў Афганістан. Мясцовыя афіцэры проста фізічна

(Працяг на стар. 14—15).

Аляксандр КРЫВАНОС

Па тэрміне службы

азербайджанцу па мянушцы Яша, тайну аб сваім знаходжанні ў гэтай краіне ўдалося зберагчы да самай дэмабілізацыі, і толькі пасля вяртання дадому яго маці даведалася пра такі страшны факт. Я таксама хацеў стаць адзіным уладальнікам гэтай тайны, але камроты меў вялікі талент нетрымання думак у галаве, і ўсё яго абурэнне мной, як салдатам, без прапаруджання было выказана майму бацьку і маці...

Другі раз я сутыкнуўся з камроты на выхадзе апошніх дзён перад адпраўкай. Я нёс на КПП малюнкі майго сябра, добрага мастака Андрэя Маёрава, наўна мяркуючы, што кожны чалавек мае права на маёмасць нават у арміі. Відаць, шчупленькі салдацік з доўгай шыяй у тымчасовай маёй асобе памыліўся — камроты малюнкі ў мяне забраў.

— Зноў гэты Маёраў! — незадаволена сказаў ён. — Спачатку афіцэрскі састаў шаржыраваў, цяпер вось алкагольную прапаганду праводзіць, падла!

На кавалку шпалер была старанна вымалявана тройка гарачых зацугляных коней, што рваліся ў неба. Больш дакладна, рваўся з усіх сіл толькі караннік. а

Апошнія дні ў часці мы праводзілі вясела. Пасля прышчэпак і ўсялякіх праверак на загартананасць у нас падскочыла тэмпература. Яна не надта трывожыла; ведаючы, што мы фактычна ўжо трапілі ў Афганістан і што іншага рашэння гэтага пытання ў дачыненні да нас не прадбачыцца, мы дружна настроіліся на працяглае благое самаадчуванне. Ужо ў Афганістане я даведаўся ад ветэранаў гэтай жа вучэбкі, што мы не былі першаадкрывальнікамі — яны ў свой час зрабілі тое ж самае.

Памятаю той дзень, калі нас адпраўлялі. Дажджлівы, пахмурны, асенні, ён застаўся ў маёй памяці на доўга. Мы ляжалі на ложках у казарме, адпачывалі. Прыбег дывальны, загадаў з'явіцца на развод. Натуральна, мы былі хворыя і не выйшлі на пляц пад ціхі шоргат дажджу. За намі прыбягалі зноў і зноў і, нарэшце, мы, абураныя няўвагай да будучых войнаў-інтэрынацыяналістаў, выйшлі пад дождж. Нас вывелі на пляц, разніталы асенні дождж сцябаў па тварах. Перад строем абвясцілі трое сутак арышту за невыкананне загаду і прыпалохалі тым, што гэтае парушэнне будзе абавяз-

мандзіра роты. Маёр уручыў мне паперы і нечакана сказаў, што ён лічыць мяне чалавекам разумным і што я, на яго думку, магу быць «галоўным». Відавочна, ён падлізваўся да мяне, хоць рабіў гэта зусім дарэмна, бо я не адказаў на яго высокія словы ўдзячнасцю. Значна пазней я даведаўся, што камроты быў не супраць «зузяць у лапу», гэтым і тлумачылася яго прыхільнасць да асобных салдат, якіх накіроўвалі ў ДРА.

Група наша складалася з пяці чалавек: азербайджанца, армяніна, казаха, рускага і мяне — беларуса. Па дакументах атрымлівалася так, што амаль цэлыя суткі мы павінны былі прабыць у Мінску (да Мінска — цягніком, з Мінска — самалётам да Ташкента). Сустрэча з Мінскам, мяркуемы сутачны адпачынак мяне вельмі ўспешылі. Надзеям маім, на жаль, не суджана было спраўдзіцца. Прапаршчык, які суправаджаў нас да Мінска, нізавошта не пажадаў пайсці мне насустрач. І як я ні ціснуў на яго свядомасць словамі пра тое, што еду ў Афганістан, што «самі разумеюць, там вайна», што «мне хацелася б пабачыцца з бацькамі», — усё было марна. Прапар-

Соф'я ШАХ

Пара абуджэння — пара завядання, два станы прыроды — мае дзве журбы у вечным святла супярэчлівым ззянні: то ў соладка шчодрым, то ў горка скупым.

Два смуткі мае, непазбытныя з часам... Я нават сабе пэўна не адкажу, чаму так яны ўсё мацней з кожным разам кранаюць, вярэдзяць да болю душу.

Чаму беспрытульна перою вясновай, чаму несусцешна асенняй парой... Няўжо і было гэта першай умовай, каб век пражыла адухоўлена свой?

Не ўсе яшчэ птушкі замоўклі, абшар яшчэ ўвесь не заціх, — світанак абуджваюць мокры самыя стойкія з іх.

У жоўтым, зялёным, чырвоным шчыруе і шчэбет, і саіст, — тым больш трапяткі і натхнёны, чым больш абясцільвае ліст.

Адкуль ён у восеннім суме, такі воль прасветлены спеў? Над жалем, над стынню, над шумам узняць сябе лёгка здалеў.

Гучыць так высока і ўдала скрозь гэта сівое святло, бы ўсё, што дасюль замінала, —

здрабнела, аціхла, сышло.

А што ты ўбачыш з гэтага акна? Хіба кавалак выцілага дома. З якіх часоў без фарбы, — невядома, — яго умураваная сцяна.

Ды вось яшчэ кавалачак нябёс, што колерам паказвае ўжо зрання то на цяпло, то на ліхі мароз, а то зусім знікае у тумане.

Кавалак лесу ціснецца яшчэ, — сасновыя чатыры верхавіны... А дзесь рака раздольная цячэ, і гай дзесь раскашуе салаўіны.

А дзесь шырока бачны далягляд, з якім так лёгка нараджацца мары... Ды не на твой разлічаны пагляд яго благаслаўленыя абшары.

Зноўку незадавальненне нездаляшчаю сабой, — засланіў адухаўленне нейкі распачны спакой.

Не хачу яго, глухога, — за хваробу ён страшней. Уратуй мяне, трывога, — агарні душу хутчэй.

З ім жа, ведаю напэўна, я аднойчы прападу. Ён — не той спакой, не спеўны, што загойвае бяду.

Ён і сам — бяда-бядота, — паглыне ў мільганні дзён. Не душэўная лагода, — раўнадушша, — вось што ён!

І гэта добра, што жыла горш, чым я жыць магла, што ў тупікі жыцця ішла без наракання, зла.

І гэта добра, што за мной снягі, дажджы — гурмой, што запляталі голад мой скрозь шорсткаю каймой.

І гэта добра, што было ўсё, што мяне гняло. Яно, каравае, яно сустрэць Вас памагло.

Іду да той мякы блакітнай, куды і да мяне ішлі па ўсім вятрам такой адкрытай, такой даверлівай зямлі.

Куды раней і марам смела імкнуць не дадзена было, так нова і незразумела адтуль праменіла святло.

Куды ўзірацца, — слёзы засцяць, настолькі дальняя мяжа. Куды ісці не знала б шчасця, каб так не прагнула душа.

Змітрый МАРОЗАЎ

НЕ ЗНЯМЕЕ НАРОД...

Людзям звацца... Я. КУПАЛА.

Пад павевамі ветру чужога Не аслабне мой голас... Не знямее народ, у якога Есць Купала і Колас.

Покуль будзе Максімава слова З воляй, з праўдай гукацца, Не змарнее матуліна мова... І людзям будзем звацца!

КАЛІ ЧАЛАВЕК АПОШНІ РАЗ ВЯРТА-ЕЦЦА НА ЗЯМЛЮ, ЁН СТАНОВІЦЦА ПРАРОКАМ. Са слоў маёй бабулі.

Апошні раз касмічны пыл Галактык Вярнуў мой дух і цела на зямлю...

І ўсё ж я не прарок, а толькі практык — Пакутую, хвалюся, люблю.

Людзей люблю, ахвярна, як ніколі, Як іх, мяне пужае немата... На крыж пайду за веру і за волю, Не трэба толькі новага Хрыста!

Я не прашу ў жывой прыроды Чар забыцца, Прымаю кожную нягоду, Як дар жыцця.

Не спачувайце мне. Даволі

Дзяжурных фраз!.. Я сам абраў сваю няволю, Пры чым тут час!

Калі сцякае з небасхілу Па кронах дрэў святло зары; І пад туманам шызакрылым Прыціхнуць жавыя вятры; Калі стамлены сейбіт з поля Вядзе дадому будня цень, — Тады я думаю міжволі Пра свой прапахлы потам дзень.

Адыдзе ён...

Ды на світанні Праз век, а мо праз сто вякоў Пасля пакутнага чакання Дзень гэты вернецца ізноў. І ты, нашчадак яснавокі, З ім адпалаеш на сьвёбе... І раптам я, такі далёкі, Зраблюся блізім для цябе.

Меланхалічныя бярозы. Рачулі мёртвага вада... Шкада мне пчолак безгалосых І кветак хворых мне шкада.

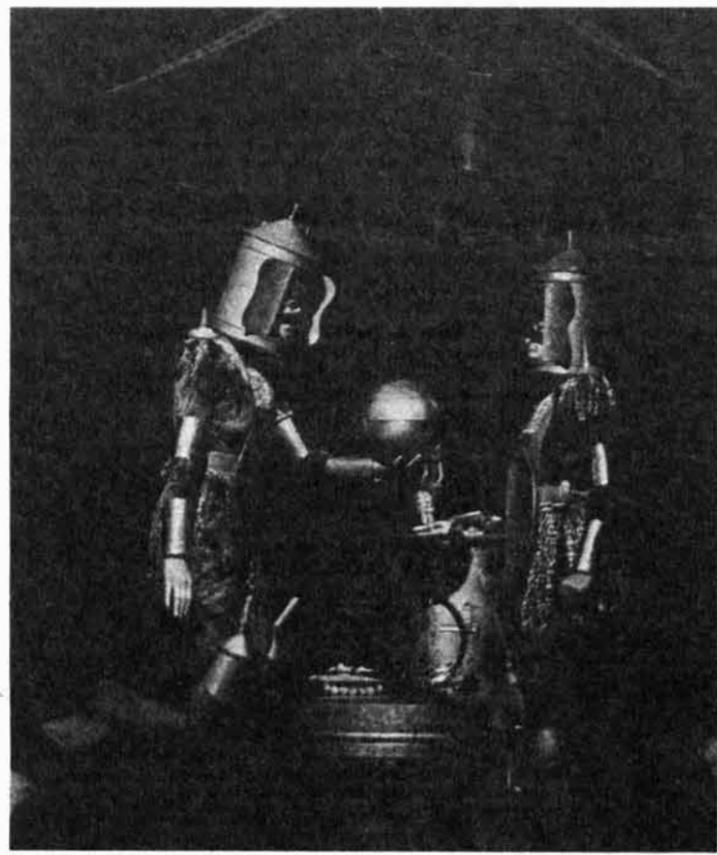
Але душу ізноў хвалюю Надзея, поўная святла. «Відаць, не менш цяпер шкадуе Мяне разумная пчала».

Я не выношу чэргаў і прамой, Дзе многа тлуму, мітусні і слоў, Дзе абяцаюць рух, але пры тым — Мы ўсе стаім! Чарга па хлеб і мяса, па віно, Чарга па джынсы і чарга ў кіно, І на жыллошчу даўка чарга — Дзесяцігоддзяў шэрая туга... А дні ляцяць імклівай чарадой... Хто на той свет?.. Таварыш, вы за мной!

Ен праходзіў з 30 мая па 4 чэрвеня ў Мінску. Спонсарам меў вытворчае аб'яднанне «Гарызонт», арганізатарамі — Міністэрства культуры і СТД рэспублікі, а таксама Дзяржаўны тэатр лялек Беларусі. Упершыню беларускі тэатральны фест сабраў прадстаўнічую гасцёўню з Польшчы, Югаславіі, ЗША, Аўстрыі, Францыі, Нідэрландаў, Ізраіля; упершыню абышоўся без звыклых нумараваных прызаў месцаў; упершыню нацыянальнае ляльчае мастацтва годна пачувалася ў, так бы мовіць, сусветным тэатральным кантэксце.

«...НЕШТА АДБЫВАЕЦЦА... мы на парозе ці то крызісу, ці то сталасці», — друнаваў колісь часопіс «Тэатр», асэнсоўваючы сучасны «ляльчы працэс» краіны. «Нешта» адбываецца і з беларусім ляльчым тэатрам, інстытут якога яшчэ толькі мроіцца, будынік пад які яшчэ тэра фундаваць і праектаваць, дзеячы якога сёе-тое робяць, хоць і не заўсёды з перакананнем, што справа, якой занятыя, — іхняя, свойская, адзіная. Замахнуўся ён, беларускі ляльчы, на тэатральнае свята, якое пакінула пасля сябе праграма з пытаннямі на палях. Напрыклад, далікатнае пытанне гасця з Аўстрыі пра мастацкі кірунак тэатра з Віцебска, — маладзенькага, новастворанага. Што адказаць на яго? На адкрыцці фестывалю віцебская «Лялька» паднесла публіцы свой першы блін, — «Сказ пра Гаўрылу з пад Полацка». Лапці, паласатыя штаны, летуценныя паненкі, якіх палохаюць страшнымі апавяданні, — усе арыбуты і персанажы «развесістай ілюзцы а ля насьональ». Праўда, напачатку я меркавала, што відэа-шчы на сцэне вось-вось «вылузнецца» ў нейкі абрад ці рытуал; мітусіліся людзі ў страшных масках — зачараваныя; шыпырылі людзі без масак — іх чаравалі, адбіралі душу, маленькую драўляную ляльку, нібыта паганскага бажна. Астатніх ляльчых персанажоў за анцёрскаю мітуснёю не было як угледзець. Тэатру «Лялька», відаць, дуна карцела пачаць сваю дзейнасць з прапаганды чагосьці нацыянальнага.

СТАРОЕ ПЕРАКАНАННЕ: маўляў, нацыянальны тэатр мо-

«Блшаная ваіна». «Трэйні Тэатр» (Ізраіль).

жна ствараць толькі на падставе нацыянальнай драматургіі. Гэта не зусім так, але драматургія на Беларусі ёсць і досыць цікавая. Рэжысёр з Магілёва Алег Жугжда заўважыў п'есу А. Вярцінскага «Рыгорка — ясная зорка». У спектаклі дакладна вытрымліваецца канон батлейкі, гэтым разам нібыта афарбаваны пэўнаю месцачовасцю (у даным кантэксце гэтае слова ніякае знявагі не ўтрымлівае); магчыма, менавіта так і прадстаўлялі батлейку ў колішнім Магілёве, — з характэрным маўленнем і інтанацыямі, магчыма, не без уплыву батлеечных прадстаўленняў ад магілёўцаў сталага веку і ціпер можна пачуць: «Чаго ты прастаўляешся?»

Алег Жугжда пераасэнсываў традыцыйны батлеечны персанажоў «Анёла», «Чорта», «Дзеда», «Каня», вывешы іх, як той казаў, жывым планам, г. зн., даручыўшы іх традыцыйныя ляльчыны парты выканаць акцёрам, што з'яўляюцца ў зале як звычайныя каляднікі, ды (на

ўсё воля рэжысёрская), паскакаўшы і паспяваўшы, пакажуць яшчэ і спектакль з нетрадыцыйнымі для батлейкі персанажамі. Анёл, ускараскаўшыся на рыштаванні за батлеечнай канструкцыяй, перастворыць «прапанаваны» ляльчыны свет на свой лад. Невясёлыя, адзінокія дзед і баба разам з каляднаю зоркаю атрымаюць у падарунак сынка Рыгорку, ён у сваю чаргу спраўна выканае ўсё, што палезыць выканаць цэнтральнаму казачнаму герою. (Лёдзь не напісала «станоўчому», ды ў драматурга зазвычай знаходзіцца для сваіх герояў шмат таноў і адценняў, так што дзятве, а казка чамусьці дагэтуль лічыцца дзіцячай, гэта

Вольскага на матывах народных казак) ягоная музыка дапасавалася віртуозна, а разам з лялькамі мастака Ф. Розава (садомап'яцenne на матывах беларускіх народных промыслаў) відовішча зрабілася прывабным...

Рэжысёрам Уладзімірам Матросам у пралогу зяўлены вобраз спектакля: дарога, па

ладзіцца ў 1990 годзе, яна вярне спектакль «...Забывць Герастрата!» паводле п'есы Р. Горына, якая «адстраляла» на сталічных, абласных і мясцовых сцэнах гадоў пятнаццаць таму? Сённяшні «стрэл» гэтай трагікамедыі рэжысёр Сяргей Юр'евіч суправаджае гучнымі... агітбрыгаднымі сродкамі. Акцёры пад сіняблужнаю, але ў чорным, у фас, профіль і тры чвэрці да залы з лафасам спяваюць песні (зонгі) пра нашу і вашу аднанасць за

біць з такой істоткай, што адстойвае сваё права на самастойнасць, — як у эпізодзе з Пульчынелам, які тузаецца з самім Хенкам, «даводзіць» Бурвінкеля да знямогі, вырываецца на волю і, прыставаўшы ў якасці мыліцы ўласны стэк (крыжавінка, да якой мадуцца матузкі марыянеткі), упарта чыкілгае прэч). Бурвінкель задумвае іх «у форме малюнкаў, але неаповядаў». Ён прыўдымаецца над часам, укладаючы ў свае спектаклі размаітыя і глыбокія чалавечыя эмоцыі, пра што шчыра кажа сам, ды толькі таму, каб папярэдзіць пра «дзівацтвы» сваіх артыстаў.

Але ж не перасунуўся ў часе і Люблянскі тэатр лялек, праўда, з эфектам, адваротным «Трыангелу» Бурвінкеля. Колішнія навацы Эдзі Маярона (у Мінску меў поспех ягоны спектакль «Здарэнне ў горадзе Гога»), якія высмейваюць чалавечыя комплексы, здаюцца сёння надта прасталінейнымі, грубымі ды аднастайнымі, а смех — недаравальна жорсткім. Мабыць, у сваім новым спектаклі «Лісістрата» рэжысёр наважваўся парадзіраваць Фрэйда і ягоныя сексуальныя вышукі, ды мяне, напрыклад, пацешыла беспаспяховае правакаванне «визвалення» маіх уласных эмоцый, звязаных з далікатнымі пачуццямі. (Іншыя няхай скажуць за сябе). Колькасць палавых органаў і палавых актаў, на жаль, не вызваліла з пад навязлівых рэжысёрскіх эмоцый аўтара Арыстафана. Жанчыночыя сцэны, відаць, задуманы былі як ілюстрацыі старажытнаіндыйскага «Трактата пра каханне», і кабаты загрыміраваныя нібыта пад выявы старажытных індыйскіх красунь. Рознакаляровыя трыко, накладныя зады і грудзі па ходзе дзеяння абгрываліся як аб'екты пастаяннай сексуальнасці (чым не тэатр аб'ектаў), — сексуальнасці лялек-мужчыні, няўключна, недарэк, выродкаў, галоўная вартасць якіх — здатнасць да палавых зносінаў. Зносіны між актрысамі і лялькамі — непалавыя — распрацаваны не надта лагічна. Відаць, перадусім зваўцаў залу мусіў эратычны арсенал, які «пастаянна прысутнічае як сродак вышэйшае мэты: міру і згоды», ды які надакучвае сваёю аднастайнасцю: фарсавасць рэжысёрскіх прыёмаў, здалося мне, мяжуе з дурным густам, а хітра закручаны Маяронам сюжэт, пра які ён сам тлумачыць наступнае: Лісістрата дамагаецца ўлады! — суцэснае толькі для знаўцы славенскае мовы, бо з логікі мовы тэатральнае гэтага не вынікае.

Увогуле, фестываль быў будаваны так, што ненавязлівая параўнанні зрэдчас узнікалі, ды і жа менавіта яны нібыта раздзялілі, развялі фестываль.

ЦІ ТО КРЫЗІС, ЦІ ТО СТАЛАСЦЬ

Назіранні, развагі, нататкі з Беларускага фестывалю тэатраў лялек

Жанна ЛАШКЕВІЧ

якой ходзяць казачныя хітраванні і прасяякі. Калі ж прыгледзецца да афармлення сцэны, то ўгледзім драўляны круг з шастом пасярэдзіне і колам усере, дзе звычайна гнездзіцца бусел, і дзе ў даным сцэнічным выпадку сядзіць жаўрук. Ходзяць хітраваны і прасяякі ў спектаклі... па крузе; ходзяць і ходзяць, румзаюць і скуголяць, звягаюць і вохкаюць. А ўсё таму, што пакаеўка царэўны па загадзе апошняй каштуе чароўны яблык і робіцца прыгажуняй. Капрыза (Т. Гарачава) зле і выганяе прасяячку ў лес да ваўкоў, ды, апамятаўшыся, вырашае, што на ваўкоў надзея слабая, між тым абаяльная лялька проста не змяшчае ў сабе столькі прасталінейнага каварства.

Магістральныя лініі казкі — здарэнні ў царскім садзе з чароўнымі яблыкамі і спевы чароўнага жаўрука (калі герой казкі Іваська робіць добра, птушка спявае, калі нядобра — маўчыць) — перабіваюць, перакрываюць адна адну, як мне здалося, не ў самых падыходных месцах (дробныя выдаткі драматургіі). Акцёрскія знаходкі (адна з іх — звягі царэўны, якая пры тым, нібы дзіцятка, хаваецца ў спадніцу сваёй актрысы-лялькаводкі, ішла на «біс») і займальныя калізні казкі не падтрымала сцэнічнае дзеянне, — усё, што ўтрымала з яго памяць, «яблычкі» зусім не з рэжысёрскай «яблычкі».

ВЫБАР «ЯБЛЫЧКАУ», скажу шчыра, здзіўляе мяне на спектаклях Гродзенскага ляльчага тэатра, які мае рэпутацыю тэатра пошуку і не грэбуе арыгінальнымі сродкамі тэатральнай выразнасці. Аднак рэжысёр Мікалай Андрэаў палічыў патрэбным везці на фестываль спектакль «Бусяня і пудзіла» (аўтары трохі сумнай, але праўдзівай гісторыі — Л. Лапейская і Крычулава), як быццам выцягнуць са сховаў, закачаны, зроблены ці то састарэлымі, ці то банальнымі рэжысёрскімі прыёмамі, што гадоў дзесці таму ўжо адпрацавалі сваё.

Спектакль «Кентэвільскі прывід» паводле Аскара Уайльда на падставе інсцэніроўкі М. Андрэава навіў на думку, што менавіта ў ёй, інсцэніроўцы, заключаны ўсе беды спектакля. Рэжысёр прайшоўся па літаратуры такой паспешлівай ходою, што заўважыў толькі дасціпны сюжэт пра амерыканцаў, якія набылі старасвецкі замак, — радавое гняздо англійскай сям'і ва ўласнае карыстанне, ды і заспелі там цудоўнага і наравістага прывіду. Аднак дух, канфлікт, характары засталіся па-за ўвагай інсцэніроўшчына.

Цінавае выяўленчае вырашэнне пралога: гэты сілуэты тэатр на цёмным фоне блантнага задніка, ды вобраз спектакля пралог не стварае, прыдуманні ён рэжысёрам прыгожа, ды паза кантэкстам апавяду. Тое, што перанесена на сцэну з літаратуры, — гэта яркія плямы лялек на чорным фоне і чорная, пустая прастора сцэны. Месца дзеяння ніяк не можа пераўвасобіцца ў замак Кентэвіль, застаючыся на голых масніцах прымасткі, а да глядацкай фантазіі пастаноўшчык не звяртаецца.

Што гэта? Адаптацыя маштабу літаратуры пад незразумелую аўдыторыю? Разлік на непатрабавальны, правінцыяльны густ?

Ніякіма гаварыць пра апошняе, ды ўсё ж... Пэўна, горад Брэст не самы тэатральны беларускі горад і працуе там не самая апантаная ляльчыная група, але чаму на фестываль, які

ўсё, што адбываецца з намі і вамі. Нам пагражае аднанасцю нават Чалавек ад тэатра сваім цудоўным палішчым маўленнем, якога не прымае руская мова спектакля; да таго ж маштаб асобы на сцэне, скажу шчыра, ніяк не адпавядае ўзроўню персанажы драматурга: уявіце сабе камсамольскага санратара з кепскай нінастужкі ў ролі камментатара гістарычных падзей...

Дзіўным здалося мне стаўленне дэкарацыйных цэхаў тэатра да вышукнаў мастака Аляксандра Сідарава: цюльвы храм Артаміды, які «спальвае» агеньчык лазера; брудна-шэрыя і брудна-карычневыя фарбы апараты сцэны і дэкарацыі ствараюць эфект броду і сырасці не ва ўліным месцы дзеяння, але на самой сцэне. Лялькі мастак вырашыў у састарэлай, гэта значыць, растыражанай у часы 70-х гадоў стылістыцы, да таго ж дачыненні паміж лялькамі і акцёрамі ніяк не «наладжаны», хоць акцёры ў «адкрытую» з'яўляюцца на сцэне, замяняюць лялькі сабою (напрыклад, акцёр Юрый Лахмакоў вядзе за свайго героя Герастрата цэлыя сцэны).

Узніклі недарэчнасці і на другім, конкурсным спектаклі «Чароўная лялька» А. Гернет. Прэм'ера яго адбылася ў жніўні 1989 года, ды выклікае ён адно — сум... Нават цікавая трансфармацыя заслоны ці дасціпнае вырашэнне прасторы спектакля, — суцэснае для крытыкаў, а не для глядачоў.

НА САМАЙ СПРАВЕ, чаму тэатры нібыта кансервуюцца, не рухаюцца, не перасоўваюцца ў часе? «Не перасоўваецца», да прыкладу, Хенк Бурвінкель, які гадамі дасканаліць кожны эпізод сваіх прадстаўленняў (маленькая скрыня, маленькія лялькі вытанчанай і дасціпнай работы, чый характар праяўляецца ў бясконцых сутыкненнях са сваёй ляльчынай прыродай і ў «пераадоленні» яе, у «ажыванні», а то, надараецца, і сам ляльчынік нічога не ў стане зра-

«Рубяцаль». К. Вахданьскі (Аўстрыя).

«Буря». Дзяржаўны тэатр лялек БССР.

Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

вальныя спектаклі на тры, калі так можна палічыць, эшалоны: пра першы, дзе засталіся берацейцы, гарадзены і дублянцы, сеймікаваць не выпадае, бо шмат можна нагаварыць крыўднага, чытайце — кепскага; пра другі, дзе атайбаваліся магільніцы, ванкуверцы, палякі з Лодзі і Дзяржаўны тэатр лялек Беларусі — шмат добрага да неадназначнага, пра Хенка і Анс Бурвінкеляў, Вела Тэатр з В'енска, Трэйн Тэатр з Ерусаліма ў маштабах задуманага фестывалю дужа спрачацца не было як, — гэта было свята нечаканасці, спазнавання даўно вядомага з замежных натацкаў і крытычных аглядаў, свята вяшчальнага дзіцячага цікаўнасці да ідэальна ўвасабленых тэатральных ідэй, да развіцця гэтых ідэй, да іх вычэрпнасці ці невычэрпнасці.

ВОБРАЗ НАШАГА ФЕСТИВАЛЮ ў мяне назаўсёды звязаны з роўным асфальтам мінскай вуліцы Энгельса, з перакананым вуліцай Маркса і вуліцаю Ляліна ў будаўнічых платах (метр): на гэтых «трох ідэалагічных крыжках» доўгі час «распіналіся» тэатры, у чых будынках ішлі фестывальныя паказы. Паказы ішлі, а мы, публіка, спяшаліся бегма ад ТЮГа да малой сцены купалаўцаў, дый мітусіліся паўставаўшы ў чаканні рытуалу шторазавага адмыкання тэатральных дзвярэй. Мы, глядачы, шчаміліся ў залы адно перад адным, псуочы адно аднаму панчохі, настроі і захваленне ад ляльчнага свята арганізатарскай дэмакратыі. Фестываль, між тым, не меў на мдзе «скалануць», «уразіць», «скарывць», — беларусам дастаткова было б сабрацца разам дый паразумецца, але з'явіліся госці, сціплыя, дасціпныя ды ўведаўшы сабе цану; ды абвясцілі перад прагледжам просьбу не здымаць на відэакамеры і не фатаграфавалі; ды ўбачылі мы, што такое аўтарскае права на спектакль і як яго захоўваецца. І размовы пра ўласны тэатральны крызіс ці то адсунуліся, ці то ссялілі. Аназалася, малі хто з беларускіх твораў умее проста паважаць сябе і даяраць сабе.

Вызначаць шляхі і кірункі беларускага ляльчнага тэатра нават у нечаканым сусветным кантэксце я не вадымуся. Пакуль. Можна пазайздросціць хіба толькі свабодзе Аляксея Лялюскага, якога займае не «дарослы» ці «дзіцячы», але пэўны тып тэатра. Там пры ўмове непарушнай данладнай канструкцыі драматурга дапускаецца любая выдзіганая імпрэвізацыяна «адсяблячына» мастака і рэжысёра, але існуе строгі адбор анцёрскіх вольнасцяў. Кантрастам спектаклю Лялюскага прагучаў гэты ляльчыны тэатр жорстнасці з — Ерусаліма, у прадстаўленні наторага і звышзадачы, і вобразы, і метафарычнасць матэрыялу разумеліся залю з другой-трэцяй сцэны, ды гранічна данладную, строгую пабудову не парушала ніводная анцёрская гарэзія, ніякая рэжысёрская (Алан Уінстан) прага самавыказвання: музычнае суправаджэнне надавала столькі арыгінальнасці і незвычайнасці, наколькі прастай і шматмернай прачыталася канцэпцыя Алана Уінстана і Аліны Ашбэл, — «Бяшаная вайна» двух рыца-

раў, двух чалавечка-манененаў. Тут лялька — не «насцом» анцёра, але дэталі войскай апараты «абманекенваюць», робяць ляльчаю чалавечка, і апошні міжволі патрапляе ў заленнасць да першых, форма падмінае і нівеліруе змест.

Пра беларускі тэатральны крызіс на фестывалі не гадвалі, відаць, пагадзіліся з думкаю, што за нас нашым шляхам няма каму крочыць, што перажыць, перахварэць на самыя вар'яцкія тэатральныя ідэі, канцэпцыі і ўвасабленні гэтаксама неабходна, — хоць траха сварыся, хоць штораз. Дый жа калі тутэйшымі «сварлівымі крытэрыямі» зірнуць, напрыклад, на спектакль ванкуверскага тэатра «Слёзы радасці» з ЗША, дык, думаю, «крызісна» слоўчы не раз і не два вызначаць наш погляд. «Жах у каморы» — спектакль пра хлопчыка, які вельмі балюся заставацца сам-насам, ды самастойна перамог свой страх. Лялька хлопчыка, сназазілі б мы, вырашана з поўнай адсутнасцю фантазіі, падобны натуралізм мы зыклі гадоў трыццаць таму. Можна, такіх лялек удзячна пазнаюць дзеці, прымаюць іх бездамоўна за... саміх сябе, сваіх сяброў? Не зразумела я і амерыканскага наследавання «бунрану»: прыём японскага тэатра падаваўся спрощана, адаптавана. Лялькі з жахаў хлопчыка (а іх сілаці дацкая народная казка «Тлусты кот» і верш Льюіса Кэрала «Джэбуоні») уражваюць сваёй незвычайнасцю, узіць хоць бы трохмерныя цэневыя лялькі, сканструяваныя з кухоннага начыння. Але фантазія мастака не падтрыманая... не ведаю, хто менавіта адказвае ў ванкуверскім тэатры за драматургічны «бок» тэатральнае справы: два ўштукаваныя апавяданні, не звязаныя з дзейя напраткі, але аб'яднаныя тэмаю страху, з напісаннем успрымае «дарослая» логіка, ды яна самая ўзбуіць, падкрэсліць, вылучыць штучнасць і штучнасць драматургічнае пабудовы.

Аповяды-навелкі падобным чынам з'яўляліся і ў спектаклі тэатра «Арлекин» з Лодзі «Што з гэтага вырастае?» (п'еса і пастаноўка Войтана Вечаркевіча), дзе павучальна, дасціпна дый залішне падрабязна разыгрывалася з'яўленне на свет і выхаванне немаўляці. Гэта самае выхаванне эстэтычных і маральных паняццяў ажыццяўляецца, як патлумачана ў праграме, праз універсальныя праблемы Фаўста, Дон Жуана і Дон Кіхота, але выходзяць не ляльчыны — аўдыторыю. Навелы пра літаратурных герояў — падастава заглябціца ў штучны сур'ёз (тутсама спектакль губляе сур'ёз, набывае расцігнутасць) ці ў філасафічнасць (філасафічнасці брануе). З першага кроку Арлекин і Арлекіна, абвясцішы, назаву гэта так, адну сістэму выхавання (манеру ігры), некалькі разоў яе памінялі; аднолькаваю мераю ўмоўнасці мералі проста супрацьлеглае, разнароднае (з прыгодаў літаратурных герояў «выдалілі» куртую мараль, але, паколькі малы адпачываў, цешыліся з яе самі), розныя меры ўмоўнасці прыкладалі да аднаго аб'екта, напрыклад да лялькі-дзіцёнка. (Нелагічнымі падаліся і трансфармацыі лялькі-дзіцёнка). Праўда, гэты своеасаблівы элітызм (і лялек, і іхніх узаемадачыненняў з актэрамі) добра-тані ратавала абаянне Ежы Сташэвіча і Яаны Ігначун, — ці ж треба тлумачыць, як прыемна сузіраць абаяльных асоб?

ПРЫЗНАЮСЯ, я адразу патрапіла і пад абаянне Крыстофа Бахданьскага. У Мінску актёр гасцюе другі раз, але няшмат каму ягоны мана-спектакль пашэнціла хоць бы... хоць бы добра разгледзець. Тэатр аб'ектаў, у які Крыстоф гуляе на невялічкім стаде, пэўна драбнаваты,

прызначаны для невяліччай аўдыторыі, дый жа ў залу набягае столькі народу...

Ягоны «Рубяцаль» — гэта казка з інтрыгамі, бойкамі, пагонямі і іншымі прыгодамі герояў — маленькіх драўляных пацурбалкаў з, так бы мовіць, апазнавальнымі адзнакамі магнаха, прынцысы, ахоўнікаў, самога Рубяцалю, — увасаблення таямнічых сіл прыроды (гэта і сам Крыстоф, і дзейная асоба на ягоным століку з апазнавальнай руда-зялёнай бародой), які даўно назірае за людзьмі і з назіранняў складае свае ўяўленні пра іх (робіць высновы, а калі трэба, прымае меры). Як ён іх складае, можна з пэўнасцю прасачыць звычайным вокам: пацурбалкі, што выйшлі з гульні, плотна прыцінаны адна да адной, так што ў фінале спектакля ўтварылі цэлае дрэва, ці не бахданьскі варыянт сусветнага дрэва пазнання? Манеры актэра і спосаб ігры дзейня муслі вярнуць глядачоў у незвычайна малечыя гады, калі дзіцячае «его» і «его», што знаходзілася ў прымітыўным пацурбалку, разумеліся без дапамогі тэатральных пасроднікаў.

Тэатр аб'ектаў, хітрае паняцце, «гуляе» дакладнасцю свайго тэрміна: з французскай яго можна перакласці і як тэатр рэчаў, і як тэатр прадметаў (няўжо сутнасць аднолькавая?), а самі французы, ляльчынікі Вела Тэатра з В'енска, прывезлі тэатр дзіцячых цацак. Спектакль «Пакаванне і распакаванне» з неаспрэчнаю рацыяй засведчыў: «іхнія» цацкі лепшыя, якаснейшыя, больш разнастайныя і ёсць; а мы зразумелі, што нават не маючы цацак... ва ўяўленні не стасупім. Грузавы ровар, у чых скрынках і каробках цікаўлівы паштар знайшоў цэлую крану розных забавак, бадай што самы неабходны аб'ект у гэтым спектаклі, чые імпрэвізацыі строга «пралічаны» і «прамераны», а вобразы і асацыяцыі не адыходзяцца ад краны з цацкамі; у фінале, калі вытанчаныя ляльчыны паставы ўтвораць слова «fip», нават шчырая ўсмешка артыста выдасць на адмысловую рэкламу.

«Покліч нябесаў» — спектакль з тымі самымі аб'ектамі-цацкамі. Мы патрапляем ці то ў хлапчы пакойчык, дзе па сценах развешаны прыстасаванні для гульні і прадметы абыходку (палічка, спіртоўка, кавярнік), ці то на паддашак дзіўнае хмарачыццё, адкуль россып гарадскіх агеньчыкаў

падаецца даросламу летуценніку недасягальна цудоўным светам. Вось ён сам ціхенька караскаецца па драбінах на паддашак — звычайны металічны ложкак, які магійай асвятлення нібыта існуе пасярод прасторы сам па сабе; летуценнік даглядае свае птушкі-цацкі, да якіх вярта добра прыгледзецца, як яны раптам перакінуцца звычайнымі самалёцікамі; улюбёнца-неслуха з асобнай клеткі супакойвае (той клекча і не хоча змоўкнуць) і выпадкова псуе. Імгненне гора. Імгненне злосці. Паліць яго ў вядры — так што пах гарэлага колькі хвілін непакоіць залу. Гатуе напой. Слухае апошнія паведамленні па радыё («Паразумеце і садружнасць з краінамі... добраахвотныя ахвяраванні... аварыя цягніка...»). Лядуецца на ложку, гуляецца з караблём; за ягонаю спінаю рассоўваецца фіранка і акно ператворана ў люмінатар. Цялюткае падарожжа мройца залы: актёр дакладна правакуе асацыяцыі самымі няхітрымі сродкамі — гваздзіком у пятліцы, заўважнаю асалодаю ад цыгарэты, танга з партнёракай... караблікам. Вандруйнік перажывае мірныя знаёмствы і цэлую пінгвінавую вайну. Час ад часу да яго зноў злітае пёрка — покліч нябесаў, покліч падарожжаў, покліч спадзявання...

У фінале з-пад каласнікоў пасыплюцца пёркі — такіх самых адчайных мройцаў? Герой адарве крыльцы ад цацачнай статуі Свабоды, прычэпіць іх да сваіх чаравікаў, і свет за вакном возьме яго...

Ці то дзіцячая забава, ці гульня дарослага, — яна даходліва мадэлюе стаі чалавечы дачыненні з сусветам. Яна прадстаўляе нам чалавечка-назіральніка і чалавечка-творцу нейкага таямнічага працэсу: ці то існавання, ці то спазнавання... І не вырашыць пэўна, дзе ж розніца між спазнаваннем і назіраннем, між вандруйнікам і летуценнікам. Ва ўсялякім выпадку побытавае атаясамленне дзейняў актэра з гульнямі дарослага падкажа правільна: чалавечку хочацца спазнаць склад рэчаў, механізм працэсаў, сутнасць з'яў, і ён раскручвае, разбірае, разумеае ці выдумляе мадэлюе свет. Дзейня французскага актэра пакладзены на музыку, музыцы акампаануе ветрык з акна і рух нашай глядацкай уражлівасці. Месца лялькі ў гэтым тэатры заняла асацыяцыя, з ёю і абыходзяцца, як з лялькаю, а цацкі-прадметы — не больш як сродак яе падрыхтаваць.

ГЛЯДАЦКУЮ ЗДОЛЬНАСЦЬ асацыяваць меў на ўвазе Аляксей Лялюскі, калі ствараў «Бурю» паводле Шэкспіра. Ён рабіў свай спектакль якраз услед Валерыю Раеўскаму, і запаленная самота выяўлення чалавечых эмоцый з акадэмічнага тэатра папросту магла пераніцца на ляльчыны. Я была ўпэўнена, што гэтага не здарыцца, аднак — здарылася, і менавіта на фестывальным паказе. Ці то крызіс убіўся ў тэатр Лялюскага, ці то падірлася сталасць. Трэба вырашаць, мова яна, што ж пакадзіца на сцэнічнай пляцоўцы, ды ад чаго адмаўляцца: трэба вольна гэтаю дасціпную сцэну памяняць на больш лагічную, а тое выбітнае рашэнне — на больш данладнае. Трэба цугляць фантазію, абмяжоўваць асацыяцыі, удакладняць метафары...

...Галоўнаю рысаю чараўніна, былога герцага Проспера, робіцца зласлівасць. Галоўнаю рысаю духа Арыель — няскоранасць. Ягонае смеласці хопіць, каб наладзіць страшэнную бурю... ва ўяўленні Проспера. Падмануць чараўніна, замест жывых панутнікаў аздадушы яму марылетак у чалавечы рост. Трэба заўважыць, што шэкспіраўскі тэкст падірэслена «не леае» ў фарбаваных ёлупаў, ды злаблівы, помслівы Проспера не заўважае падману... яго заўважаюць глядачы...

Хутка Арыель падымецца да маленькага зіранчына тэатрыка марылетак у глыбіні сцэны, а зробіць ён гэта якраз пад маналог прынца Фердынанда, якога, вядома, буря выкінула асобна ад грамады, і пакажа, што можа адбыцца паміж дзвюма маладымі асобамі, што не бачылі свету і скаланулі ўражлівасць адно аднаго сваёю цяцатліваю ідэальнасцю, ды яшчэ ў ідэальным для гэтага здарэння месцы, — там абдуцецца разд-

ваенне Міранды на ляльку і чалавечка. Лялька будзе ажыццяўляць ідэальнае — стасункі, эмоцыі, рухі; дзіўчына будзе даваць ёй голас, настрой і пачуцці. І тое, што ў спецыяльнай літаратуры называецца інцэстам і што не дужа зграбна прадстаўляюць актёры (не разумею толькі, навошта), ужо не азмрочыць глядачае здагадлівасці. Тата-чараўнік пацішэе, паразумеае, атрымаўшы асалоду ад глупстваў драўляных дурняў; зала працнецца ад выбрыкаў дабрадушнага картавага Калібана, а недасканалому Проспера будзе супрацьпастаўлены дасканалы Арыель. «Звышмарыянеткі» Лялюскага, наторгаўшыся і насварыўшыся, але чамусьці не пасунуўшы дзейня ні на пядзю, — за іх стараўся бедны Арыель, — павісць на сваіх матузах маўнілівымі пазначкамі Просперавых памылак...

Ці ж толькі Просперавых?

Лялькі ў чалавечы рост яшчэ раз з'явіцца на сцэне Дзяржаўнага тэатра лялек: яны самі будучы падымаць рукі, варочаць вачмі, і, магчыма, здагадаю пра ступень вольнасці чалавечка вытлумачыць іхняе з'яўленне ў спектаклі «Майстар і Маргарыта» паводле М. Булгакава. Адыны, бачыце, сяк-так здатныя рабіць учынікі самастойна, другія закамлексаваныя ці задураныя да механічнага, ляльчнага стану, іншыя яшчэ не зразумелі сябе дый не здраділі сабе, але тое, што дзеіцца наўкол, скуль іх добрую волю.

Прыкра, што першы маналог Івана Блэдомнага (У. Грамовіч), да літаркі верны булгакаўскай першааснове, «зрадзіў» тэатральнаму паразумею: справа тут, думаю, не ў актэры, ён яраваз прастойна працаваў «жывым планам», справа ў рэжысёрскай пабудове спектакля, калі першыя хвіліны глядацкай увагі канцэнтруецца абы-як, шмат хто проста не дачувае тэксту (дарэчы будзе згадаць і першы эпізод «Буря», цэму на сцэне і доўгі дыялог Проспера і Міранды). Зацягнуты, і ўжо таму чымяны маналог Блэдомнага справакаваў першае недаўменне, першы позах. Падобна, лёс першае дзеі быў вырашаны.

Удакладняў, па-свойму арганізоўваў і тлумачыў дзейняе ян ў класічнай трагедыі — хор следчых НКУС, які раз-пораз захопліваў і залу, і сцэну, вытыркаўся з самых непадыходзячых месцаў; іхні кіраўнік, увасабленне сэнсу і фінальнасці, пераўтвараўся, напрыклад, у донтара з вар'ятні, а следчыя, не хавачычыся, слугавалі яму санітарамі і медбратамі. Я не магу дакладна выліць чаму хор следчых, «праціўшы» сабою ўвесь спектакль, пазначыў ды не спраўдзіў вобразу ТОЙ эпохі — можа, у ягоных дзейнях і паводзінах вяла рэй штучная тэатралізаваная гульня, яна і замінала суаднесці іх тэатральнае існаванне з так званымі прата-тыпамі, а мо эпоха тая жыўлялася не аднымі даносамі і гвалтам...

Амаль бесперапынна на сцэне — Воланд і ягоная світа. Іх фізічныя дзейні зведзены да мінімуму, іхніх унутраных зрухаў не прызначае (што само па сабе незначанна). Ды амаль за тры з паловай гадзіны сваёй статычнай... мітусні паслугачы цэпры добра-тані назалюць, — вось яшчэ тактычная памылка Лялюскага.

Спектакль падаўся мне тою таленавітаю няўдачаю, якую абавязкова муслі перажыць рэжысёр на шляху да вярышых майстэрства. А менавіта яно ператварыла сцэну ў нватэру нумар 50 і тутсама дасціпна пашырыла яе да патрабаванняў Воланда: па высачэжных сходах і рыштаваннях Фагот доўга будзе вадзіць Маргарыту. Музыка, таямнічае зліненне свечак, дзіўныя гукі, галасы, процыма гасцей, ды нашаму вону ўбачыць іх не дадзена. Мы чыем толькі рэплікі, адказы Маргарыты і раз-пораз ва ўспышным святла бачым яе самую... Жывую. Лялька-Маргарыта ўсё яшчэ нерухама сядзіць на авансцэне, усё таное ж безвыходнае ў лежыцэ, а насупраць яе месціцца лялька-Майстар, тварам долу на жалезнай койцы вар'ятні: засцьывае ляльчына метафарыка бесчасоўя, небытканаваня, нежыцця...

ЛЯЛЬКІ, МАСКІ, жывы план, прадметы, метафары, асацыяцыі, сімвалы, знакі; усё гэта сціснуе ў беларускіх спектаклях, ці то выдаючы на характары, ці то на вобразы, ці то на ўвасабленні-тыпажы; дачыненні людзей ці нягегла, ці вынаходліва праецыруюцца на ляльчыны свет, заблытаюць гледачоў, задурваюць, вяртаюць да пачатку...

Нешта адбываецца. Мы перажываем ці то крызіс, ці то сталасць. Як уведаць?

УВАГА, КОНКУРС!

Часопіс «Спадчына» з 1 студзеня 1991 года будзе выходзіць большым памерам і перыядычнасцю 6 нумароў на год. У сувязі з гэтым Беларускае выданне часопіса аб'яўляе адкрыты конкурс на новы макет выдання, куды ўваходзіць мастацкае вырашэнне вокладкі, тытульнага ліста, шмуктытулаў, заставак, рубрык і г. д. Фармат часопіса 70×100 1/16, друк афсетны, аб'ём 7 фізічных аркушаў (112 старонак), 4 старонкі каляровай уклёйкі, двухколерны друк тэксту.

Пяць прынятых журы праектаў аплачваюцца па 250 рублёў.

Прэмія за лепшы макет — 300 рублёў.

З пытаннямі ці ўдакладненнямі звяртацца да мастацкага рэдактара часопіса «Спадчына» на адрас: Мінск, вул. Старажоўская, 5; тэл. 34-24-54, 20-46-52;

Тэрмін конкурсу — да 1 кастрычніка бягучага года.

БЕЛАРУСКІ ФОНД
КУЛЬТУРЫ.
РЕДАКЦЫЯ ЧАСОПІСА
«СПАДЧЫНА».

СТВОРАНЫ ФОНД

Па ініцыятыве грамадскіх аб'яднанняў і творчых саюзаў рэспублікі створаны Фонд захавання лўрэйскай гістарычнай спадчыны, устаноўчым канферэнцыя якога адбылася ў рэспубліканскім Доме літаратара.

На канферэнцыі былі прыняты статут і праграма работы фонду, мэта якога — садзейнічаць ахове і рэстаўрацыі помнікаў і памятных мясцін, якія расказваюць пра старадаўнія культурна-гістарычныя сувязі лўрэйскага і беларускага народаў, а таксама развіццю і ўмацаванню кантактаў з савецкімі і замежнымі арганізацыямі.

Для любога народа яго гістарычны вопыт — справа звыш важная, — адзначыў старшыня фонду, заслужаны архітэктар БССР, лаўрэат Ленінскай прэміі Леанід Левін. — Сённяшняе пакаленне, пазбаўленае права на нацыянальную і духоўную спадчыну, усведамляе вялікую адказнасць за захаванне таго нешматлікага, што выжыла ў поўнай насяльнай асіміляцыі, барацьбы з так званым «намапалігызмам». Лічычы стварэнне фонду захавання лўрэйскай гістарычнай спадчыны ў Беларусі мерай, якая садзейнічае ўмацаванню ўзаемасувязей, узаемаразумення паміж людзьмі розных нацыянальнасцей, мы заклікаем усіх, каму дарага гістарычная праўда, падтрымаць нашу ініцыятыву.

А. МІХАЙЛАУ.

Ліст у рэдакцыю

І аўтару «Рэвізора» не снілася...

Паважаныя рэдакцыя! Прачытаў у вашым штотыднёвіку ліст дзяцяў літаратуры, навукі і мастацтва «Адмяніць як незаконнае» (15.06.1990) і адказ на яго «У адпаведнасці з загадам», падпісаны акадэмікам-сакратаром Аддзялення грамадскіх навук М. В. Бірылам і вучоным сакратаром АГН В. К. Банько (13.07.1990). У першым лісце кіраўніцтву АН БССР прапануецца аднавіць былы сектар сацыяльнай псіхалогіі і эстэтыкі, які ўзначальваў у 1984—1986 гг. У адказ кіраўнікі АГН спасылаюцца на загад дырэктара Інстытута філасофіі і права АН БССР, цяпершняга дырэктара Інстытута сацыялогіі АН Я. М. Бабосава аб расфарміраванні сектара і на маю заяву ад 30 чэрвеня 1986 г. з просьбай вызваліць мяне ад пасады загадчыка сектара.

З гэтага нагоды ўспамінаецца эпізод з бессмяротнай камедыі М. В. Гоголя. Улагоджваючы «рэвізора» Хлестакова, Гардзічыч кажа: мабыць, адна унтэр-афіцёрская ўдава паскардзілася, што яе адлупцавалі па майм загадзе; не верце, яна сама сябе вышчэбала. М. Гоголь быў вялікі майстар гратэску. Але ў жыцці нашым нядаўнім былі такія гратэскі, якія, мабыць, і не сніліся аўтару «Рэвізора».

Сампраўды, пасля нашых персанальных спраў, пра якія аўтары лістоў, мабыць, не ведалі, ад нас патрабавалі стаць гэтакімі «хлыстоўцамі», якія «луццюць» саміх сябе. Мой «уход» з пасады загадчыка сектара быў кампрамісам. Каб я часцей прыслухоўваўся да ўласнага сумлення, то варта было б напісаць заяву аб «уходзе» з працы ў АН БССР. Бо як можна было там працаваць, калі самыя «байцоўскія» сілы Інстытута філасофіі і права былі мабілізаваны на тое, каб выканаць пастанову парткома АН БССР пра выгнанне адзінага спаведніка матчынай мовы ў майм аддзеле ды і ўва ўсім інстытуце Алега Бембеля? А мая дэволі «дыпламатычная» і асцярожная падтрымка яго кваліфікавалася шматлікімі «камісіямі» як «політычна неграмотнае отношэнне» і нават «двурушніцтва». Ці ведалі пра гэта аўтары «адказу» на ліст?

Прашу рэдакцыю апублікаваць мой план стварэння аддзела эстэтыкі і сацыялогіі культуры («цяглік» сацыяльнай псіхалогіі ўжо пайшоў, не дагоніш). Мабыць, ён нагадае кіраўнікам АН БССР пра некаторыя эпізоды, што адбыліся ў Акадэміі «чарнобыльскай» вясной 1986 г. Адзіна «альтэрнатыўны» прапанова да першага пункта: мабыць, варта скасаваць не толькі несправдлівыя рашэнні парткома АН БССР у адносінах да А. Бембеля, Я. Бабосава, А. Тарасенкі і мяне, але і сам партком? У Прэзідыуме і Аддзяленні грамадскіх навук АН БССР ёсць таленавітыя і вопытныя вучоныя, якія могуць і без «кіруючай і накіроўваючай ролі» кіраваць навуковымі даследаваннямі ды інстытутамі.

Уладзімір КОНАН.

«Дырэктару Інстытута сацыялогіі АН БССР, члену-карэспандэнту АН БССР
Я. М. Бабосаву.

Шчырапаважаны Яўген Міхайлавіч!

Паводле Вашай прапановы стварыць у інстытуце навукова-

даследчую групу эстэтыкі і сацыялогіі культуры з тым, каб пераўтварыць яе ў адпаведны аддзел, я хацеў бы вынасліць свой план аднаўлення гэтага важнага для рэспублікі кірунку даследаванняў.
Як Вам вядома, былы сектар

сацыяльнай псіхалогіі і эстэтыкі распаўсюліў на віне парткома АН БССР і партыйнай арганізацыі Інстытута філасофіі і права АН БССР. Вясной 1986 года ў разгар чарнобыльскай катастрофы, партком АН БССР і тыя, хто за ім стаў, арганізавалі «асобістую справу» былога камуніста і супрацоўніка ІФП Алега Бембеля. Прычынай паслужыла публікацыя ў Англіі яго рукапісу ў абарону беларускай мовы, якая тады была выгнанная амаль з усіх сфераў дзяржаўнага, грамадскага і культурнага жыцця рэспублікі. А. Бембеля выключылі з партыі, арганізавалі кампанію ганенняў на яго, і на мяне як загадчыка сектара. Мне была аб'яўлена строга вымова з занясеннем ва ўліковую картку за «політычна неграмотнае отношэнне к работам Бембеля, выполненным в возглавляемом секторе». Адносна мяне партком вынес яшчэ адну пастанову: «Рекомендовать т. Бабосову рассмотреть вопрос о целесообразности использования В. М. Конона в должности заведующего сектором». Былі пакараны і Вы (строгая вымова «без занясення») і былы сакратар партбюро інстытута А. А. Тарасенка (вымова). Калі Вы, Яўген Міхайлавіч, не спыталіся з майм звальненнем, то партком прыняў другую рэдакцыю пастановы: «Считать целесообразным оставление В. М. Конона в должности зав. сектором». Апроч таго, у Вашай прысутнасці і пры маўлівай згодзе членаў парткома былы яго сакратар Л. І. Калыхан патрабаваў вусна ад мяне, каб я «впредь не занимал должности зав. сектором».

На гэтым ганенні на мяне не скончыліся. За адну толькі спылку ў друку на артыкул А. Бембеля, апублікаваны ў братаў Рэвізор, партком ізноў (праз партарганізацыю Інстытута) арганізаваў ганенні на мяне і на два гады адтэрмінаваў (звыш «нормы») «зняцце» строгай вымовы.

Між тым, за «інкрымінаваную» ўсім нам публікацыю А. Бембеля і цыклі ягоных вершаў (яго зборнік вершаў быў апублікаваны ў ЗША), А. Бембель у 1989 годзе быў прыняты ў Саюз пісьменнікаў Беларусі. Яго даследаванне, за якое нас праслававалі, плануецца да друку ў БССР. Нагадаю таксама, што А. Бембель — за 10 гадоў да афіцыйна дазволенай перабудовы — агітаваў за яе ў інстытуце і сярод грамадскасці Беларусі. Шмат якія з ягоных ранейшых прапаноў (у тым ліку і асноўная канцэпцыя дысертацыі) сёння ўвайшлі ў афіцыйную палітыку ў галіне нацыянальных адносін, культуры і навукі, напрыклад, наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай мовы.

Сёння зусім відавочна, што ганенні на А. Бембеля, на мяне і ўсносна на Вас арганізавалі антыперабудовыя сілы ў БССР, прыныцуючы праціўнікі

беларускай культуры і мовы. Вось чаму так важна, каб сённяшні склад парткома АН БССР і партарганізацыя Інстытута выказалі свае адносіны да гэтых ганенняў, якія, як Вам добра вядома, дэстабілізавалі працу Інстытута.

Мой план узнаўлення аддзела эстэтыкі і сацыялогіі культуры наступны:

1. Неабходна скасаваць рашэнні партарганізацыі Інстытута і парткома АН БССР адносна А. Бембеля, мяне, Вас і былога сакратара партбюро ІФП А. А. Тарасенкі як памылковыя і несправдлівыя.

2. Скасаваць загад аб звальненні А. Бембеля з ІФП і пазбаўленні яго статуса навуковага супрацоўніка.

3. Запрасіць на працу ў гэты аддзел доктара філасофскіх навук, аднаго з вядучых даследчыкаў у галіне эстэтыкі і філасофіі культуры Мікалая Крукоўскага.

4. Пры адсутнасці ў БССР умоў для даследавання гэтай праблематыкі кадры дыскваліфікаваліся, даследчыкі перайшлі на іншую праблематыку. Таму аднаўленне аддзела варта пачаць з падрыхтоўкі кадры праз аспірантуру. Для пачатку прыняць на працу тых, хто закончыў аспірантуру па гэтай праблематыцы. На мой погляд, можна было б запрасіць У. Зяневіча (завяршае завочную аспірантуру па спецыяльнасці эстэтыка), Н. Сазановіча, кандыдата філасофскіх навук В. Іўчанку, а таксама тых супрацоўнікаў Інстытута, якія дадуць згоду весці даследаванні па эстэтыцы і маюць адпаведную кваліфікацыю. Вельмі важна, каб у аддзеле былі супрацоўнікі, якія прафесійна ведаюць беларускую мову, літаратуру, нацыянальную мастацкую культуру.

5. Вельмі важна таксама, каб спецыялізаваны савет пры Інстытуце атрымаў права прымаць да абароны кандыдацыя і доктарскія дысертацыі па спецыяльнасці «эстэтыка і сацыялогія культуры».

На гэтых умовах я мог бы ўзначаліць навуковае кіраўніцтва аддзелам. Аднак загадчыкам аддзела мог бы стаць іншы спецыяліст, напрыклад, М. Крукоўскі. У такім выпадку я мог бы ўдзельнічаць у даследаваннях аддзела, застаючыся вядучым навуковым супрацоўнікам аддзела гісторыі філасофіі.

Калі палічыць неабходным, прашу Вас, Яўген Міхайлавіч, аднавіць з гэтай запіскай віцэ-прэзідэнта АН БССР І. Я. Науменку акадэміка-сакратара АГН М. В. Бірылу, сакратара парткома АН БССР т. Мулярчыка.

Уладзімір КОНАН,
доктар філасофскіх навук,
сябар Саюза пісьменнікаў
СССР і Беларусі.
7 ліпеня 1990 г.»

Чарнобыль і вучоныя: «ТЭЛЕРЫ» ЦІ «ПОЛІНГІ»?

(Пачатан на стар. 5).

Мы нам Р. Гейл у інтэрв'ю («Вячэрні Мінск» за 20 чэрвеня 1990 года) сказаў, што ў ЗША ёсць раёны, дзе людзі жывуць у радыеактыўных рудах і ім няма падстаў мяняць месца жыхарства. Між іншым, за мільярды гадоў звалючы прыроды больш прыстасавала жыццёвыя арганізмы да жыцця ў раёнах блізка залягаючых да паверхні уранавых руд, чым у тэхнагенных цэзиева-уранавалуптоніевых ландшафтах. Так, напрыклад, у раёне Ісык-Кульскай катлавіны (СССР), дзе маецца натуральная біяхімічная правіцыя з павышаным утрыманнем урану, авечкі выводзяць трапляючы ў арганізм лішак гэтага элементу з дапамогай узмоцненай работы нырака, праз воўну ў час лінькі і г. д. А што выводзіць стронцыў-90 з нашых касцей ці плутоній з лёгкіх? Асабліва, калі апошні знаходзіцца ў «гарачых часцінках»?

НА ЖАЛЬ, мы жывём у такую навукова-тэхнічную эпоху, калі ёсць досыць шмат добрых вузкіх спецыялістаў, але вельмі мала людзей, дастаткова кампетэнтных адначасова ў некалькіх галінах вядоў, не кажучы пра тое, што

няма энцыклапедыстаў, нахтал М. Ламаносава, У. Вярнадскага і інш. Вельмі многія вучоныя любяць у нашы дні цытаваць Вярнадскага, яго словы аб розуме чалавецтва, наасфэры і г. д., але вельмі мала людзей лічаць патрэбным вывучыць толкам яго навуковую спадчыну: вучэнне аб міграцыі хімічных элементаў, аб ролі біясферы ў іх рассяйванні і канцэнтрацыі, аб паняцці «форма знаходжання хімічнага элемента ў прыродзе», якое ўвёў у навуку Вярнадскі, і г. д. А без гэтых асноў немагчыма займацца экалогіяй. Форма знаходжання хімічнага элемента памагае зразумець, чаму, напрыклад, насельніцтва можа бяскрыўдна жыць дзве тысячы гадоў каля рутнага рудніка Альмадэна ў Іспаніі, але пачынае амаль імгненна сур'ёзна хварэць, калі ртуць у акаляючым асяроддзі знаходзіцца, напрыклад, у выглядзе метылртучы ці іншых небяспечных формах. Як гэта было, скажам, у Японіі каля мястэчка Мінамата. Між іншым, мае калегі, маскоўскія геахімікі, нядаўна прыйшлі да высновы, што для свабоднай іртуцы ў акаляючым асяроддзі не можа быць аніякай ГДК. Яна будзе паступо-

ва назіпаўшаца ў арганізме чалавека да небяспечных доз пры любой, самай мінімальнай колькасці ў ландшафце. Ці не тычыцца гэта таксама стронцыў-90 і пасобных іншых радыеактыўных элементаў? Дзіўна, калі паважаныя фізікі праводзяць паралелі паміж пляжамі Індыі і Бразіліі, дзе радыеактыўны торый знаходзіцца ў мінерале монацыт, які ўстойлівы да выветрывання, і дзе радыеактыўны матэрыял практычна не трапляе ў біялагічны ланцуг, — з вільготнымі пясчанымі і забалочанымі глебамі Беларусі, дзе радыеактыўнае забруджанне прадстаўлена тонкараспыленым і лёгкарухомым цэзіем, стронцыем, плутоніем і г. д. Браць у разлік толькі велічыню радыеактыўнасці вонкавага асяроддзя, ігнаруючы прыроду хімічнага элемента-выпраменьвальніка, яго форму знаходжання, міграцыйную здольнасць у біялагічным і харчовым ланцужку чалавека, — гэта ўсё роўна, што сцярджаць, быццам печаная бульба і камень з вогнішча адно і тое ж, бо маюць аднолькавую тэмпературу, г. зн. аднолькавую фізічную характарыстыку.

Самае страшнае для насельніцтва Беларусі — гэта тое, што асноўная радыеактыўнасць у арганізм трапляе праз харчовы ланцужок. У пасобных раёнах — да 80—90 працэнтаў. А трапіўшы ўсярэдзіну радыеактыўнага элемента павялічваюць абпраменьванне асобных органаў у дзесяткі разоў. Такім чынам, канчатковыя рэкамендацыі навуковых камісій пра магчымасць жыцця ў пацярпелых ад

чарнобыльскай аварыі раёнах будучы ў многім залежаць ад суадносін у іх «тэлераў» і «полінгаў», ад іх разумення геахімічнай і біялагічнай міграцый элементаў у ландшафтах і назіпаўшання ў харчовым ланцужку. Пры гэтым трэба заўважыць, што навуковае рашэнне праблемы, на жаль, знаходзіцца не большасцю галасоў пад тымі ці іншымі заключэннямі ці пісьмамі. Калі б гэта было так, дык, напэўна, яшчэ і сёння чалавецтва сядзела б з «флагістам» замест кіслароду. Сіла і пераканаўчасць любові навуковай працы ўсё ж у яе важкім абгрунтаванні фактычным матэрыялам. Абавязак вучоных даць такі матэрыял. Навуковае абмеркаванне асобных фактаў, тэорый, поглядаў павіна адбывацца ў досыць шырокай, спакойнай і непрадзятаяй атмасферы, пасля чаго яны могуць класіфікавацца ў падмурак тых ці іншых палітычных рашэнняў.

Што тычыцца маральных прунтаў асобных вучоных, то розныя варыянты могуць быць як сярод савецкіх вучоных, так і замежных. Аўтару даводзілася быць сведкам некаторых з дыскусій па 35-бэрнай канцэпцыі. Мне вельмі ўразіла нядабрычлівае асобных маскоўскіх вучоных да сітуацыі ў БССР і да пытанняў пераезду насельніцтва. Быццам беларусы паддоследныя трусікі, раз'езд якіх для іх вельмі нежаданы.

Таму мяркую, што сярод замежных вучоных могуць быць і вельмі гуманныя людзі, як

Альберт Швейцар, і самыя зацятныя «трусаводы».

Такім чынам, вітаючы міжнароднае навуковае супрацоўніцтва і ўдзельнічаючы ў ім, трэба нам тым не менш самым актыўным чынам развіваць сваю беларускую навуку. Спадзяваюцца на чужую навуку — гэта спадзявацца на чужы розум. У адзін цудоўны дзень ён можа з'ехаць ад нас, закарпызічаць ці проста аслабнуць! А развіццё сваёй беларускай навуцы — гэта ўзмацненне яе прыборнай базы; пасылка маладых людзей за мяжу для павышэння іх навуковага ўзроўню і набыцця ведання моў; стварэнне ўмоў для супрацоўніцтва паміж вучонымі розных ведамасных падраздзяленняў, г. зн. зняццё розных ведамасных бар'ераў, якія замінаюць нам сёння; канцэнтрацыя ў Мінску ўсяго навуковага матэрыялу па радыеактыўнасці, якім валодае чалавецтва. Добрая навука пачынаецца з добрай бібліятэкі. Напэўна, было б мэтазгодна пачаць выпуск на базе АН БССР міждысцыплінарнага часопіса «Чарнобыльская экалогія», аднаго вучоных ўсяго свету маглі б хутка друкаваць самыя новыя вынікі даследаванняў. Самае галоўнае, што будзе заўсёды адрозніваць беларускіх (ці, скажам, украінскіх) даследчыкаў ад іншых — гэта тое, што любы навуковы факт яны будуць вытлумачаць на карысць здароўя свайго народа. І гэты факт будуць для іх не навуковай абстракцыяй, не прадметам амбіцыі, бо за імі стаць лёсы і жыцці іх дзяцей і ўнукаў!

ЗА ПУЛЬТАМ- МАЙСТАР

Чутка пра Смаленскі рускі народны арэстр намнога апырэ-дзіла гастрольны маршрут гэстага калектыву, пра які мы даведаліся зусім нядаўна і сустрачы з якім нецярпліва чакалі. Калектыву гэты зусім юны, як па ўзросце яго ўдзельнікі, так і па часе свайго існавання. Два гады назад у Смаленску адбылося яго першае выступленне.

На радзімне гэстага калектыву звязана з імем народнага артыста РСФСР, заслужанага артыста БССР Віктара Дуброўскага.

В. Дуброўскі — асоба не-звычайная! Як вядома, пачатак яго творчай дзейнасці быў звязаны з Дзяржаўным сімфанічным арэстрам БССР, які ён узначальваў у сярэдзіне 50-х — пачатку 60-х гадоў. Гэта быў час станаўлення і росквіту калектыву. Выдатны дырыжор пачынаў значны след у сэрцах старэйшага пакалення беларускіх музыкантаў і слухачоў.

І вось — новая сустрэча з майстрам. Першы вечар, пад назвай «Вясна ў Вене», цалкам быў аддадзены музыцы і. Штрауса. У выкананні Анады-мічнага сімфанічнага арэстра БССР прагучалі чудаўныя вальсы, прыгожыя полькі, раскошныя уверчоры да аперэт выдатнага кампазітара. (Трэба адзначыць, што таняла лёгкая музыка нашаму арэстру далася з вялікай цяжкасцю). На другім вечары іграў Смаленскі народны арэстр. Уверчоры да оперы М. Глінкі «Руслан і Людмила» распачала канцэрт, надаўшы яму святочны, урачысты характар. Затым перад слухачом паўстаў нарагод самабытных мелодый: абразок «Гарманіст іграе» Д. Львова-Кампанейца з яе неумудрагелістымі пераборамі рускага гармоніка, зухаватым наступам удалых хлопцаў і мяккім дзівочым карагодам п'еса І. Якушэвіча «На гуляні», напісаная ў вострасучаснай манеры на матэрыяле беларускай «Лявоніхі» з выкарыстаннем лыжак, ражнкоў, карабоў; вядомая ва ўсім свеце «Каліна» ў апрацоўцы В. Гарадзкоўскага, па-майстарску выкананая юным балалаечнікам лаўрэатам Усерасійскага конкурсу А. Архіпаўскага...

Салістка ДАВТА БССР Н. Галева ў суправаджэнні арэстра спявала рамансы А. Булахава, А. Вярстольскага, фрагменты з оперы М. Бізэ «Кармен» і інш.

Незабытае ўражанне зрабіла вядомая п'еса ў апрацоўцы В. Дуброўскага «Вячэрні званок». Ледзь улоўныя гукі звона ў вечаровых прыцемках, самотны падарожнік, родныя мясціны і дарагія ўспаміны далёкага юнацтва... Самае цікавае, што ў якасці звонаў тут выкарыстоўваюцца раслілаваныя рэйкі, тыя самыя, па якіх ходзяць цягнікі. Рознай даўжыні, падвешаныя на вялікім наркасе, яны гучаць, як сапраўдныя званы. Дзе, у якой другой краіне дырыжор, народны артыст, разам са зваршчыкамі здагадаецца распаляваць чыгуначныя рэйкі, каб выкарыстаць іх у якасці музычных інструментаў? Такое магчыма толькі ў нас! І ў гэтым — наша ганебная беднасць, і наша унікальная кемліваць, невычэрпная таленту...

Мастацтву гасцей мінчане аказалі дастойны прыём: стоячы апалядзіравала зала, было мноства кветак...

Ларыса ТАІРАВА.

ЗАІРНИЦЕ

У «НАША СЛОВА»

На першай старонцы чарговага нумара бюлетэня Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны «Наша слова» — дарэгі і знаёмы партрэт Кузьмы Чорнага. 90-годдзе з дня нараджэння класіка нацыянальнай літаратуры выданне адзначае і перадрукам артыкула «Небеларуская мова ў беларускай літаратуры», асноўныя палажэнні якога актуальны і сёння.

Пытанні культуры мовы закранаюцца таксама ў артыкуле А. Клышкі «На адной ноне», нататцы У. Содалы «Не сільнаеца?», развагах С. Шупы.

У нумары — справаздача М. Супрановіча з навукова-практычнай канферэнцыі «Дзяржаўнасць беларускай мовы: праблемы і шляхі ажыццяўлення», падборкі твораў Г. Дзімітрыева, У. Паўлава, В. Шніпа, Л. Рублеўскай і «Голас дзвечей — голас бонь», артыкул А. Мільгуна «Беларускі грамадзянін: СОС!», падборка чытацкіх лістоў.

Прыемная навіна для пасталіных чытачоў «Нашага слова»: бюлетэнь уключаны ў каталог перыядычных выданняў СССР пад індэксам 74975 і на яго можна падпісацца, пачынаючы з 1991 года. Кошт гадовай падпіскі — 2 рублі 40 капеек.

хто да гэстага далучаны, неаб'якавы, хто хварэе за сваю справу. На ніве музычнага асветніцтва і ў нашай рэспубліцы патрэбны асобы, надзеленыя здольнасцю зараджаць любоўю да музыкі іншых, а не проста спецыялісты, якія чытаюць лекцыі па музычным мастацтве. А зарадзіць і прывабіць іншых могуць толькі тыя, хто сам захоплены.

Невыпадкава ў многіх высокаразвітых краінах пытанне культуры нацыі, у шырокім сэнсе слова, стаіць далёка не на апошнім месцы. Вядома, што гэта абумоўлівае іх прагрэс ва ўсіх іншых сферах. Нам трэба вучыцца, пераймаць вопыт чалавечтва! Дарэчы, у адной з перадач «Музыка ў эфіры» кампазітар Р. Шчадрыні распавядаў пра Японію. У Токіо — 11 канцэртных залаў, чудаўных паводле акустыкі, вялікіх па ўмяшчальнасці. Яны запўняюцца штовечар. Гарадзія Улады маюць намер пабудавать яшчэ некалькі, бо наяўных ужо не хапае. У вялікіх магазінах ціха гучыць класічная музыка, у ліфтах высоўваюцца дамоў, гасцініц, пад'язмаючыся, вы пачуеце Вердзі, Чайкоўскага!

А ЗША? Там больш чым 1200 сімфанічных арэстраў. (У нас іх каля 60). Значыць, тамтэйшаму народу гэта трэба, канцэрты наведваюцца, білеты раскупляюцца — а капіталісты ж умеюць грошы лічыць! Што тут сжакаш, калі ў амерыканцаў амаль усе ўніверсітэты — з музычным аддзяленнем...

На жаль, паліцы нашых магазінаў, дзе гандлююць грамплацінкамі, завалены забавляльнай прадукцыяй. Вы не заўсёды зможаце купіць Баха, Рахманінава, Чайкоўскага, Шостакавіча... Вялікім кампазітарам, стваральнікам сапраўдных скарбінц, што сталі класікай, не знаходзіцца месца побач з эстрадай, якой належыць прыярэт тэражкоў пласцінак. Многіх пакупнікоў нават ці не палюнаюць словы «класічная», «сур'ёзная», «сімфанічная» музыка. Заглухла ў людзях патрэба ў высокім мастацтве. Ды жывіць не падманеш. У цяжкі час высокае мастацтва чалавечы ішчэ больш неабходна, каб верыць, марыць. Патрэбны Бах, Моцарт, Ветховен, Чайкоўскі, каб жыць і каб выжыць. Высокае мастацтва заўсёды несла здаровы зарад, веру — праз барацьбу і пакуты.

Без прадметаў раскошы можна пражыць жыццё, застаўшыся чалавечым. А без сілы духу? Зразумеўшы маштабы страт у нашым грамадстве, мы позна спашаліся: эканомію на культуры, на духоўнай аснове грамадства — злачыніна! Ды шкада, што аказваецца моцныя заднім розумам... Яшчэ ж у застойныя часы гучалі трывожныя галасы дзвечай мастацтва, культуры, але да іх не прыслухоўваліся. Наперад не глядзеў ніхто з тых, хто абавязаны быў гэта рабіць. Лічылі, што досыць «ідэалагічнай апрацоўкі», — будзь і культура, і духоўнасць, і маральнасць; але памыліліся.

Ці хутка цяпер навучацца людзі адрозніваць сапраўднае мастацтва ад яго падрабкі, адрозніваць тых, хто творыць, ад тых, хто робіць нешта падобнае? Колькі добрых слоў гаворым мы пра культуру, духоўнасць, і такія бываюць далёкія ад слоў нашы справы. Для выратавання нашага грамадства патрэбныя людзі, які ўмеюць думаць і адчуваць. Час усім разам, грунтоўна, з трывогай падумаць пра якасць чалавечай душы — не толькі пра якасць адзення і прадметаў спажывання. Настаў час усур'ёз заняцца экалогіяй музыкі, экалогіяй культуры, увесці тут, калі хочаце, штосьці нахштат цензуры. Трэба паставіць заслону драгасортнай музыцы! Павінен жа хтосьці усур'ёз адказаць за музычную палітыку...

Наогул, трэба зразумець, як бяздарна мы жывём у канцы ХХ стагоддзя: без патрэбнасці ў чудаўным, задавальняючыся прымітыўным, забавляльным! Няўжо не прыкра — пражыць жыццё, пазбаўленае радасці і здольнасці разумець высокае мастацтва?

«Прыгажосць выратуе свет»... Несумненна, бо яна не толькі прыносіць радасць і асалоду, але і ўзвышае чалавечыя сэрцы і душы, робіць нас лепшымі. Дык жа трэба гэтыя сэрцы і душы выхоўваць да ўспрымання чудаўнага. І тады немагчыма будзе абмінуць чудаўнае музычнае мастацтва — тую крыніцу, якая наталіе прагу характэра.

Аляксандр СЕЛАЧНІК,
старшы выкладчык БДК.

гультайства, і, магчыма, эстрада змяняе дэфіцыт станоўчых эмоцый у грамадстве. Ды шкада, што на духоўны дэфіцыт у нас мала звяртаюць увагі. Дэфіцыт цяпер на ўсё, але на Музыку дэфіцыту няма.

Невыпадкава, што да песьні, якія запаўняюць нашу эстраду, у слухачоў не ўзнікае часам ніякіх адносін. Мы прывыклі да таго, што там пануе слоўная і музычная макулатура, духоўная пустата з адным «сэнсам» — пацешыць любоў цаной. А хіба не павінна песьня ўвайсці ў сэрца, ускрылінуць душу, думку, грамадзянскае пачуццё? Хіба не павінна ісці ў

Да разумення мастацтва рытываць чалавеча трэба з маленьства. Паглядзіце збоку на паводзіны дзяцей, якія вучацца ў дзіцячых музычных школах. У асноўным яны вучацца сярод сваіх равеснікаў выхаванасцю, культурай у зносінах, тонкім успрыманнем жыцця. Думаю, што чалавек з душой спагадлівай, чулай да мастацтва, не будзе працаваць абы-як, рабіць нізкакасную прадукцыю, не пойдзе забіваць, грабіць. Чэрствы, з наглуха закрытымі да мастацтва душой і сэрцам — патэнцыяльны злачынец, які не будзе раскаявацца ў зробленым. Вось — цана мастацтва,

Працяг размовы

ШТО Ж ЗДАРЫЛАСЯ З МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРАЙ?

У 60-70-ыя гады на філарманічныя канцэрты, на спектаклі опернага тэатра не заўсёды можна было дастаць білеты. Цяпер канцэрты і спектаклі часцей за ўсё праходзяць у напустаўнай зале.

З аднаго боку, нягледзячы на страты апошняга часу ў музычнай адукацыі, савецкая музычная школа — на перадавых пазіцыях, яе аўтарытэт прызнаны ва ўсім свеце. Гэта пацвярджаюць вынікі міжнародных конкурсаў выканаўцаў. Лаўрэатаў у нас шмат, краіна на таленты не збяднела.

З другога боку, — недахоп культуры ў грамадстве, адсутнасць попыту на мастацтва.

Апошнім часам у мастацтве, у музычным асабліва, вызначыліся пэўныя тэндэнцыі. Якія?

Музыка перастала быць з'явай, святая у нейкім сэнсе. Яна страціла сваю першапачатковую значнасць, зрабілася лёгкадаступным і пастаянным фонам нашага жыцця.

Ідзе працэс «адамашвання» культуры. 90 працэнтаў насельніцтва не выходзіць у тэатры, на канцэрты — гэта для іх замяняе радыё, тэлебачанне, пласцінкі, магнітафоны. Цяпер у нас жыццё ўваходзіць і відэа-тэхніка.

Разгортваецца працэс інтэрнацыяналізацыі культуры, яна робіцца надобнаю і ў СССР, і ў ЗША, і ў Еўропе. Аналагічная з'ява назіраецца і ў Японіі, аднак японцаў хвалюе пытанне нацыянальнай культуры. Пакуль гэты працэс не вельмі закранаў Азію, Афрыку.

За 20 гадоў (узрост цэлага пакалення!) пераканвалі з сяла ў горад дзесяткі мільёнаў нашых грамадзян. Гэтыя людзі цалкам адарваліся ад каранёў нацыянальнай культуры. З'ява вельмі, вельмі рэдкім выключэннем, не сустранеш носьбітаў каранёў ні ўскі, ні горада.

Нашы спадзяванні на сярэдняю школу не спраўдзіліся. У школьных праграмах вядомы дысбаланс паміж прадметамі, якія развіваюць лагічнае і вобразае мысленне. Самая вялікая бяда ў тым, што, сілкуючы юны розум масай інфармацыі, школьныя ўрокі пакідаюць неадгружаную душу, неабуджанымі пачуццямі. Рамэнту Ралану належыць думка, што музычная адукацыя — другая палова агульнай адукацыі. У гэтым няма сумніву, бо музыка — найбольш эмацыянальны від мастацтва, які закранае чалавечы сэрца і пачуцці непасрэдна.

Эмацыянальная глухата — вынік рацыянальнага выхавання, эмацыянальнага тупасця — ад няздольнасці супержываць. Нарэшце, мы ўсё больш разумеем, што мастацтва замены няма. Веды чалавечы лепш засвойваюцца і ўтрымліваюцца ў памяці, калі прайдуць праз свет эмоцый. Бо прадмет мастацтва — гэта душазнаўства, у цэнтры твораў — чалавек, яго пачуцці, думкі, перажыванні. Эмоцыі чалавеча і ёсць тая глеба, на якой найбольш трывала грунтуецца перакананні. У барацьбе за ідэі, за духоўнасць няма ў грамадства лепшай зброі, чым мастацтва. Невыпадкава многія стагоддзі ўплывае на розум і сэрцы людзей царква: яна ўздзейнічае на чалавеча сродкамі высокага мастацтва.

уздзеянне якога на свядомасць і паводзіны асобы не замяніш нічым. Да таго ж, занятак любімым відам мастацтва — гэта перадусім праца. А ці вынайшла асвечанае чалавечтва лепшы сродак выхавання, чым праца? Падлеткам, уцягнутым у творчую працу, няма рэзону марнаваць час, бадзючыся па пад'ездах і дварах.

Не сакрэт, што цяпер моладзь у вольны час менш чытае. Калі не чытае, то і не разважае аб прачытаным. А чытанне ж — таксама праца, праца разумова. У рэшце рэшт, навучыць, прывучыць дзіця чытаць — гэта дапамагчы яму зрабіцца чалавечым.

У падлеткаў цяпер рэдка ўбачыш гітару, пачуць добрую песьню. Гітару замянілі магнітафоны, плэйеры... Што ж, гэта прыкмета нашага часу. Ва ўсіх — тэлевізар, радыё, магнітафон, прайгравальнік. У век інфармацыйнага буму дастаткова толькі націснуць кнопку — і не трэба ні думаць, ні перажываць.

З усіх крыніц інфармацыі самая магучая, несумненна, тэлебачанне. Цікава, да яго значна ўзрастае з пачаткам перадач у краіне. Галоснасць выкол забароненых тэм, з'яўленне новых перадач («Да і пасля апоўначы», «Погляд», «Крок» і інш.) прыцягваюць увагу мільёнаў глядачоў, асабліва моладзь. Але звярніце увагу, чым запаўняюцца на тэлеэкране так званыя музычныя п'язы. Акрамя рок-музыкі, цяжка што-небудзь пачуць. І гэта доўжыцца штодня, месяцамі, гадамі. І неўпрыкмет такім чынам ТВ выхоўвае густы і слых моладзі, хочам мы гэтага ці не. Часам вядучыя маладзёжных праграм тлумачаць, што рок — жаданне маладых людзей. Многія з іх слухаюць толькі рок, і толькі рок для іх музыка, а ўсё астатняе — не.

Няхай чытач не падумае, што я — праціўнік рока. Зусім не. Але, пагадзіцеся, што ў гэтай галіне багата «прадукцыі» такой, якая з музыкай не мае нічога агульнага. Тое ж можна сказаць і пра тэксты. Вядома, сярод рок-груп ёсць і таленавітыя, чыя творчасць нясе глыбокія думкі і пачуцці, яркую музыку. Ды, на жаль, побач шмат прызначана не для вуха і сэрца, а для ног... Але ж, сядзячы да тэлеэкрана, мы зусім не збіраемся танцаваць пад музыку, мы — яе слухачы. Чаму ж мелодыі ды рытмы, прызначаныя для дыскатак, падаюцца маладым людзям у якасці ўзору музычнага мастацтва? Ці здалеся пасля такога штодзённага прысінга малады чалавек успрымаць сімфанічную, оперную, народную музыку?

Сумняваюся!
Масавая глухата да чудаўнага, няздольнасць успрымаць сапраўднае мастацтва апанавала ўжо некалькі пакаленняў. Цяперашняга нашага чалавеча цяжка раскатурхаць, усхваляваць, тым больш уразіць. Цяжка знайсці душу, гатовую ўстрапаюцца. Аднабокая прапаганда забавляльнай музыкі выхоўвае гультайства, спажывецтва, прыводзіць да парэшэння экалогіі духу, густу. У большасці сваёй поп-музыка рэкламуе пустую штодзённасць, якая не нясе глыбокіх думак. Абстаноўка наўкол, вядома, далёка ад

эфір толькі таленавітае? Падрабкі нам не патрэбныя. На шляху адназдэннак варта ставіць заслону: занадта дорага нам яны абыходзяцца — бездухоўнасцю пакаленняў. Няхай гэта «творчасць» гучыць у дыскатках, а не па тэлебачанні для дзесяткаў мільёнаў слухачоў. Даваліць задумаецца: надна пра сур'ёзныя рэчы ідзе гаворка!

У эстэтычнай, мякка кажучы, недасведчанасці нашу моладзь увогуле нельга вінаваціць: яна гадалася ў пэўным асяроддзі. Што ўвабрала, тым і багата. Большасць маладых сумна на «цяжкіх» спектаклях і фільмах, ім падаваў «сунічку». Яны не ўмеюць хвалявацца, перажываць нават у глядзельнай зале, ведаюць толькі бяздумныя забавы.

Высокае мастацтва ва ўсе часы і паўсюль не было даступнае абывацелям і мяшчанам з прычыны выхаванай у іх абыякавасці. З другога боку: можа, абыякавасць — спосаб уцячы ад драматычнага зместу нашага жыцця з яго неўладкаванасцю, дэфіцытамі, цэрамі? Ну што ж, калі так — гэта сімптом духоўнага нездароўя грамадства.

Так, цяжка жыць зараз. У многіх з'явіліся разгубленасць і недавер. Можа, адсюль і бяруць пачатак апатыя і інертнасць маладых. І калі ўжо мы, скарыстаўшы галоснасць, абнарадавалі горкую праўду, то павінны пачацца і дзеянні. Хіба не настаў час дзейнічаць? Хто адно толькі абурэаецца, напрыклад, сітуацыяй з культурай у нашай краіне, той фактычна абыякавы. Абурацца і крытыкаваць заўсёды лягчэй, чым дзейнічаць.

Я ўпэўнены ў неабходнасці новых — і чым хутчэй! — намаганьняў па выпраўленні становішча ва ўсіх напрамках. Каб хутчэй вырашыць праблемы духоўнай культуры, дзейнічаць неабходна паўсюдна, ад дзіцячых сядзіка да аспірантыў. Прыярэт тут належыць сродкам масавай інфармацыі. Гэта крыніца не павінна быць замутнёна сумніцельнымі падрабкімі пад мастацтва, нельга ператварыць яго ў «прахадны двор». Павінны гучаць першакласная музыка і лепшыя выканаўцы. (Для прыкладу згадаем добры вопыт ЦТ, такія перадачы, як «Музычны кіёск», «Музыка ў эфіры», «Гэта было, было...», «Грай, гармонік», «Галасы народных інструментаў» і іншыя).

На жаль, многія музычныя перадачы глядзіць абмежаваная колькасць людзей. Як змяніць становішча? Думаю, настаў час асветніцтва. Кампазітар А. Шнітке сказаў: «Сучасны слухач хоча пачуць «слова пра музыку». На Цэнтральным тэлебачанні ёсць чудаўны вопыт Я. Святаланава, Г. Раждзественскага, У. Чарнушэвіча, С. Бэлзы і інш. Перадаць здольнасць успрымаць чудаўнае можа толькі той, хто сам валодае такой здольнасцю,

не маглі справіцца з такой масай народаў. Не хапала месцаў. Людзі спалі ўпо- пад на падлозе. У здравых брызентавых палатках...

Адначасна па парадку.

З Ташкента ў вайсковую частку нас пры- везлі ў крытых машынах. Мы вельмі доўга сядзелі на сонцы, было го- рача і млосна. Маладых салдат, гэтых жа, як і мы, было досыць шмат. Відца, акра- ма самалётаў, якія прыляталі ў Ташкент з «жывым грузам», былі яшчэ і цягнікі, якія ў імя інтэрнацыянальнага абавязку імчаліся па рэйках з шалёнай хуткасцю.

Нарэшце ў нас сабралі дакументы. Нейкі аморфны, заспаны, увесы змяты старшы лейтэнант адвёў групу з некаль- ніх дзесяткаў чалавек, сярод якіх былі і мы, у казарму. Гэта было гніснае па- мшанне, абсалютна антысанітарнае, непрыгоднае для нармальнага чалавечага існавання. Аднак мы былі салдатамі. Нас можна было пакідаць спаць на брудную падлогу, нам нічога не варта было на- прыцца шынялём, нам не агідныя былі чалавечыя адходы, якія, з-за няспраў- насці санвузла, выліваліся з туалета ў калідор, нападуючы яго страшэнным смуродам... У да- датак да ўсяго, нас амаль не кармілі, інакш кажучы, нас, вядома ж, кар- мілі, але, па-першае, да- валь вельмі мала, салда- там заўсёды не хапала; па-другое, вялікая коль- касць перасылных, за- ходзячы партыямі па дзе- сяць чалавек кожную хві- ліну ў сталовую, адразу ж бегла да сталаў, бо закон быў: хто першы схопіць — той і з'есць. Хапалі, за- біралі, іралі не толькі са свайго стала, але і з ін- шых, суседніх. Многія выходзілі са сталавай з лустай хлеба — гэта бы- ло яшчэ добра, што ім дасталося хоць нешта. Некаторыя ж проста са- злосцю плявалі на ўсё і выходзілі са ста- ловай галоднымі.

Першым часам нас, пяць чалавек паў- галодных салдат, ратаваў сухай, які нам выдалі яшчэ ў старой часці — тушонка, грэчка з мясам і г. д. Потым нешта з гэ- тых прадуктаў скончылася, нешта ўкра- лі, і стала тугавата. Непасрэдных началь- нікаў у нас не было, ніхто нас не піль- наваў, народу было процьма, і мы сталі ўсё часцей хадзіць саходам у горад. Грошай было ішмат, але мы знамомлі — куплялі танныя ляпёшкі — лаваш і ма- лако ці сок. Вінаградом нас частавалі ўзбескія жанчыны, але мы бралі проста тэк рэдка. Часцей чым-небудзь дапама- галі па гаспадарцы — і нам плацілі тады зусім заслужана. Памятаю, як адной ста- рыннай рускай жанчыне мы прывалалі з рынка мех бульбы. Дома яна нам вель- мі дзякавала, частавала чаем і арэхамі. Другі раз, на рынку, я папытаў у сяр- дніх гадоў узбескі, колькі каштуе віна- град. Яна назвала вельмі высокую цану, трэба было дадаць гэтыя грошы за сотню-другую грамаў гэтага праніятага вінаграда, і мы адмовіліся, пайшлі далей. Жанчына дагнала нас ужо за паваротам з вялікай гронкай спелых ягад.

— Бярэце, бярэце! — гаварыла яна нам разгублена і совала нам у рукі віна- град. Але мы не ўзялі. Жанчына яшчэ доўга стаяла і глядзела на нас. Можа, і ў яе сын дзе-небудзь служыў? Ці пакуль не служыў, але хутка павінен быў прызы- вацца, і жанчына маліла бога, каб толь- кі не ў Афганістан, каб толькі не ў Аф- ганістан... Ніхто не зможа сказаць да- кладна, пра што думала тая жанчына-узбеска. Скаланулася, паўна, душа, на- паткаўшы худых, брудных салдат — васьм і ўсё...

Увогуле, трэба сказаць, нападуючы нас існаванне нас не надта турбавала. Мы ўспрымали ўсё гэта спакійна, як належ- нае і нават нармальнае. Паўна, занадта маладыя былі. 18 гадоў — узраст сла- даны, няўстойлівы, зменлівы. Жыццё ў такіх гады можа расцпацца. І таптала. Вельмі ж многае ўспрымалася ў той час у ружовых танах, рамантычна. А жыц- цё крыла рамантыку жорсткімі назыра- мі: рэальнымі, будзённымі, крывавамі...

Тут мы сутыкнуліся і з чалавеч- чымі адносінамі, якія зусім не былі падобны на чалавечыя адносіны, — з так званым «нестатутнікам». Ён прапаліўся тут пакуль зрадчу па дзювох прычынах: нас было вельмі шмат, праз гэты пера- сыльны пункт за той ці іншы месяц пра- ходзілі тысячы. Зарганізаваць такую процьму народу нават з дапамогай не- статутных узаемаадносін было не ма- гчыма; некалькі стараслужачых сяр- жантаў ды радавых пастаяннага са- ставу часці грамадзянскай абаро- ны (і), пасланых для ўдзявання «ду- хаў», што ляцелі ў Афганістан, не ў ста- не былі што-небудзь зрабіць. Па-другое, сярод саміх маладых салдат, што транс- партаваліся ў Афганістан, пазастаўныя ўзаемаадносіны асабліва ўсталявацца не маглі, бо не было неабходнага разме- жавання па тэрмінах службы. Гэта не аз- начае, што пазастатутніка ў такіх умовах не ўзінала. Проста ён не паспяваў вы- расці, аформіцца, замацавацца, бо гэта была перасылка, а не войска.

Адзін чачэнец ласкава прапаноўваў мне ўшыць яго штаны. Маё адмаўленне ён не ўспрымаў і ўдарыў кулаком у зубы. Я выцёр срываўлены рот, але ра- біць што-небудзь усё роўна не стаў. По- бач нікога не было, братамі мае раз- брыліся хто куды. Гэта і скарысталі каў- нязцы. Зразумейшы, што толку не будзе, яны адпусцілі мяне. Чачэнец, што пры- клаўся кулаком да маіх зубоў, быў пры- гожа жылісты хлопец. Ён пагражаў мне пасля таго неаднойчы, але біць не біў і здароўнаў першым. Гэты выпадак быў, вядома, дзіўным садам у параўнанні з тым, што нас чакала ў Афганістане, не- чым накітат прэлюдыі, уступам да вя- лікай, пакуль ненапісанай сімфоніі. У Афганістане скарысталі ўсе. Хто ў бо- лшай ступені, хто ў меншай. Надзея на вяртанне жыла ў душы кожнага, а ўця- нацца не было нуды. Тая адчайная, якія рашаліся на безглядныя ўдчы, атрымлі- валі не волю, а зніволенне ці кулю са- праўдных дужоў. Не шырліся з дзікімі нормаў жыцця тых жа каўказцаў. Іншая справа, што часта яны выкарыстоўвалі сваю згуртаванасць не з лепшымі мэ- тамі, затое яны ўседаўлялі сваю культу- ру, сабе, свае традыцыі. Яны разумелі,

што чалавек з роднай зямлі — гэта не тормаз, не вылюдок, не замок, а брат, зямляк, суродзіч. І яны аберагалі гэтага суродзіча, шанавалі, паважалі, аддавалі апошняе. Славяне ж, за радкім выключ- чэннем, мала ілапаціліся пра зямлю — «зямельку». Іншы раз маладыя маглі за- знаць ад сваіх жа «суродзічаў» такія здзені, якіх не зведвалі нават салдаты ін- шых нацыянальнасцей. Часта зямляка, як ні сумна, лупцавалі больш, чым не зямляка. Адзінае апраўданне гэтага бачу я ў тым, што дзяржаўная машына дзе- сяцігоддзямі вельмі добра працавала на ні- ве блізкароднасных славянскіх народаў. Нацыянальна-самасвядомасць і праста- самапавага выкошваліся пад корань. Па- трэбны гады і гады, каб адрадыць іх...

Некалькі слоў мне ўсё ж хацелася б сказаць пра тых маіх землякоў, якія са- праўды імі былі. Ува ўсіх адносінах. Гэта: Сяргей Мандрукевіч і Саша Бічык. Пра другога я раскажу пазней, сустрэліся мы з ім у Афганістане. З першым жа ў нас адбылося вельмі цікавае знаёмства.

На нас увесць час паллявалі, як на дармавую сілу, стараслужачыя мяс- цовай часці. Аднойчы мы трапілі ў іхнюю пастку. Нас зачынілі ў агромністым, за-

абдымкі чужой зямлі, і аб сустрэчы з до- мам мы, калі і марылі, джж не равей, чым праз паўтара года. Дэмбелі глядзелі на нас з непрыхаванай цікавасцю і трохкі з пагардай.

Нехта з іх спытаў:

— Ну, як у Саюзе?

Калі адказалі, строй скалыхнуўся ра- даснымі воплічамі і нейкі дэмбель-рэа- ліст гукнуў:

— Вешайцеся, «дух»!

Вешацца пакуль ніхто не думаў.

Нас адвядлі на чарговую перасылку, якая знаходзілася побач з узлётнай па- ласой. Уся нейкая нечаканая і па-паход- наму гаманлівая, з фанернымі казарма- мі-модулямі для пастаяннага саставу і з брызентавымі палаткамі для перастель- ных, — яна зрабіла на нас гнятлівае ўражанне.

Зноў пастроіліся. «Купцы», якія пры-

жа час над галавой свішчуць кулі, — та- кі чалавек жыве адной думкай: як вы- жыць. Дзеля гэтага, дзеля ажыццяўле- ння гэтай мары ён здольны на многае та- кое, што не ўкладваецца ў рамкі будзё- нага мірнага чалавечага жыцця. А калі ўлічыць, што нейкі «дух» — малады ды зялёны — прымусяў «дзеда» спалохацца і ўсеумніцца ў рэальнасці яго будучага цывільнага жыцця, тады не пададуца гэтакімі ўжо дзіўнымі здэкаі са свайго выратавальніка...

На Кабульскай перасылцы лёс пра- трымаў нас нядоўга. Нам не давядося ляцець ні ў Шындант, ні ў Кундуз, ні ў Джалаалабад. Тым жа днём па нас пры- ехалі і завезлі на ўскраіну Кабула, дзе знаходзілася частка, у якой мы і паві- ны былі знайсці прытулак на доўгія паў- тара года. У мяне няма намеру па па- радку распавядаць, як нас даставілі ў частку, як сустрэлі стараслужачыя без- дапаможных «духаў», як мы настойліва і не без дапамогі шматлікіх настаўнікаў авалодвалі службай, прымушаючы сваю душу ўлівацца ў бурліваю плынь нова- га калектыву, — усё гэта досыць нуд- ных прыватнасці. Да таго ж, здаецца, мне ўдалося даволі падрабязна раска- заць, як маглі трапіць і як траплялі ў Афганістан нашы салдаты, таму цяпер у мяне трохкі іншая мэта — абагульніць убачанае і спазнанае і сказаць хаця б сотую долю праўды пра Афганістан, пра наша жыццё там. Скажаць проста, без неразумных і непатрэбных усхліпаў-за- хвапленняў, без залішніх сентыментаў. Але спачатку пра тых, хто загінуў, не дацягнуў да дэмбеля, не вярнуўся.

За няпоўныя 1985—1987 гады мы — фельд'егеры Кабульскага вузла, якія, здавалася б, не прымалі ўдзелу ў бая- вых аперацыях, — страцілі пяцёрх ча- лавек.

Першая смерць прыпала на канец чэр- веня 1985 года. У ваколіцах населенага пункта Джабль-Ус-Сарадж загінуў пра- паршчык Аляксандр Ламонаў. Пасмя- ротна прадстаўлены да ордэна. Усё зда- рылася нечакана. Калона, з якой ён «шоў» забраць груз на перасылбазе Хай- ратон, трапіла пад абстрэл. Ламонаў за- гінуў, як да пэўнага часу было прыята гаварыць, пры выкананні службовага абавязку...

Яго памяці, а таксама памяці ўсіх шафэраў, што служылі ў Афганістане, прысвячаю верш «У рэйдзе»:

Горы Сонца. Дарожны пясок на зубах.
Пхнем у неба тупыя капоты «КАМАЗаў»,
Бліжэй к Богу, туды, дзе балое алах,
На хрыбты сыпануўшы кубак снежных алмазаў.

Скалы моляцца ўкленчыўшы, нема чытаюць Каран,
Ніц паніклі галавамі — прагна цалуюць дарогу,
Ды жалезныя коні паўзучы на фатальны гаран,
Вывяргаючы кроў, і бензін, і трывогу.

Рэйд. Калона. Мы зноўку ідзем на вайну.
А яна, — не ў маленстве, — размалёвана фарбамі пекла.
Я баранку сціскаю, нібыта ганю баразну.
Я — ратай, каго сонцам смаліла і дзіўнымі секла.
Я — ратай! Як на плуг, на баранку — ўсім целям!

Потам вочы заліты. Боль далоні мазоліць.
З пашчы вузкай цясіны ляўлю я ад бураў прырэпы з болю.
І, губляючы хлонцаў, заходжуся з болю.

Хайратон! Дазাপраўка. Пагрузка — і ў шлях.
Сувязь з роднай зямлёю зноў, здаецца, я страціў.
Колы скатамі мераюць-глушаць мой страх,
Кружыць смерць і жыццё нада мною «афганец»...

Смерць адна не ходзіць — кажуць у народзе. 11 ліпеня таго ж года наблізу горада Кандагар цэплавой ракетай тыпу «зямля — паветра» быў збіты наш само- лёт. Загінуў экіпаж, загінулі фельд' егеры — прапаршчык Калейнікаў і ра- дыё Шадэйка. (Не хацеў бы рабіць ба- лоча родным загінуўшых, таму прозві- шчы зменены). Абодва пасмяротна прад- стаўлены да ордэна Чырвонай Зоркі. Ведаю, што многія перад Шадэйкам, ма- ладым салдатам, засталіся ў неаплачым даўгу. Доўг гэты нельга вярнуць, ён буд- дзе цяжкім праклёнам ляжаць на под- лых душах.

Вось што было ноччу перад вылетам на заданне. Перадаю слова Сашу Бічы- ку, майму земляку, аднапрызыўніку Ша- дэйкі:

бітым рознымі армейскімі рэчамі скла- дзе. Прапаноўвалася за некалькі гадзін зняволення акуратна зладзіць да сцяны зваленае гарой танае туалетнае мыла. Працавалі доўга, стараіна. Добрага паў- дня. Мыльня пыл напоўніў затхлае па- ветра, не было чым дыхаць. Занупораны сілаў нас душыў, вонан не было, акра- мя невялікіх зацементаваных у сцяну шклоблокаў. Нарэшце мы ўсё зрабілі, нас выпусцілі на волю.

Другі раз мяне і казаху Кайрата пры- вядлі ў каравульнае памшанне. Патра- бавалася чысціня падлогі. Вось тут і з'я- віўся ў маім жыцці высокі здаровы хло- пец.

— Ну, ты — казах, бачу, — сказаў ён Кайрату. — А ты адыўл?

— З Мінска, — адказаў я.

Мыццё падлогі адразу было адменена. Я аказаўся зямліком сапраўднага зямля- на. Нас пасадзілі за стол. Доўга адкормлі- валі, распытвалі, цікавіліся. Мандрукевіч у гэтыя апошнія дні перад адлётам у Афганістан неаднаразова дапамагаў: ён раздаваў мне новую чыстую форму, ча- равнікі, увесць час падкормліваў, заступяў- ся, — адным словам, жыццё сляк-так нала- дзілася, за што я і застаюся ўдзячны гэ- таму чалавеку.

На перасылцы нас досыць працягла час трымалі ў невядомасці, а з ёй жыццё было нейкі нячэрочна — чалавек больш любіць пэўнасць. Нам не гаварылі пра дзень вылету. Хадзілі розныя чуткі, адна за другую лепшыя. Нарэшце, нам абвяс- цілі: заўтра ў пяць раніцы. Стала быц- кам лягчэй, але невядомасць не знікала: мы ведалі, што ляцім у Афганістан, але што будзе далей, што нас чкае напера- дзе, — гэтага мы не ведалі.

Нас прывезлі на аэрадром. Там давя- лос прасядзець яшчэ некалькі гадзін, пакуль не былі ўладжаны ўсе перада- лётныя справы.

Калі самалёт ваенны юрыст забіраў савецкія грошы. Улады не без падстаў баяліся кантрабанды. Здавалі мала і ня- многія. Амаль ні ў кога грошай не за- сталася. Тых, хто меў ладныя сумы, зусім слухна старанна іх прыхоўвалі, ра- зумеючы, што чорны дзень яшчэ толькі- толькі набірае сілу.

Пачалася пасадка.

І тут тоўсты, увесць нейкі далікатны ар- мянін (не, не той, што ехаў з намі з ву- чэбкі) рвануўся з трапа.

— Нат, нат! Нат надо! — крычаў ён. — Нат паеду! Пустыты мена! Пустыты!

Ён плакаў, па-сапраўднаму плакаў, наўзрыў. Яму заламалі рукі нейкія лю- дзі і ўпіхнулі ў грамадзянскі самалёт ТУ-154.

Узлёт быў кароткі. Праз некалькі хві- лін гомак сцэардэса элегантна, з усмеш- кай распугата паведміла:

— Самалёт набраў вышыню і знахо- дзіцца на ўзроўні 11 тысяч метраў над зямлёй. Мы перасеклі граніцу Дэмак- ратычнай Рэспублікі Афганістан.

І зараз жа я пачуў другі голас, майго таварыша:

— Прынь, — сказаў ён з блазнаватай усмешкай, — колькі з гэтага самалёта вернецца дадому?

1985—1987 гг. Афганістан.

Кабул.

Сталіца Афганістана сустрэла нас су- хім ветрам, пякельным сонцам і выпале- най жаўтавата-рудой зямлэй. Усё было незвычайна: гарбатыя горы з заснежанымі вяршынямі хрыбоў, верталёты, што завіслі над гэтымі каменнымі камлягамі і пускалі ракеты адстрэлаў, бронза- выя непрыветлівыя людзі ў незнаёмай форме без пагонаў.

Нас пастроілі на пасадкай паласе. Маўчанне скавала нашы душы. Насу- страч нам ішоў строй дэмбеляў. З уза- гародамі на парадных кіцелях, з залама- нымі на патыліцы берэтамі і фуражкамі, з выгнутымі, зіхатлівымі на сонцы спраж- камі, — гэтыя хлопцы ішлі ганарыста і ўпэўнена. У іх наперадзе была доўгача- катарыя сустрэча з радзімай, яны ляцелі дадому. Нас жа толькі-толькі кінулі ў

былі з розных месцаў Афганістана, па- чалі набіраць салдат. Набор рабіўся як з улікам спецыфікі кадраў, так і без яго. Было мноства выпадкаў, калі сал- даты, якія прайшлі курс вучэбкі танкі- стаў, траплялі ў сувязь, а сувязісты — у артылерыю ці пяхоту...

Тут жа, побач з «купцамі», снюдаліся стараслужачыя і іх шасцёркі. Адзін з іх падышоў і да майго суседа.

— Лёзы ёсць, братан? — добразычліва спытаў ён.

Лёзы былі. Мой таварыш дастаў з пач- ка два лёзы і падаў прасіцелю.

— Давай увесць пачак, чада! — сказаў ужо незадаволен стараслужачы. — Яны могуць табе больш не спатрэбіцца, а мне на дэмбель хутка. — Ён вырваў з рук майго таварыша лёзы і пайшоў далей уздоўж строю...

Некалькі слоўцаў пра гэтую фразач- ку: «мне на дэмбель, а табе...» Выраз гэты адлюстроўваў пэўную філасофію жыцця салдат у Афганістане. Ён вель- мі дакладна характарызуе як стараслу- жачага, які дачакаўся дэмбеля і робіць усё, каб гэты дэмбель ажыццявіўся, пе- ратварыўся не ў бесцясную мару, а ў рэальнае, адчувальнае, радаснае і жы- вое; так і маладога салдата, якому па- куль яшчэ дом, радзіма, воля здаюцца амаль нерэальнымі, неажыццявымі, які толькі асэнсоўвае ўбачанае, «перавар- вае» ўсё ў сабе, вырашае, што яму ра- біць, як жыць. І тут зноў неабходна на- помніць пра тэрмін службы, якім вымя- ралася ў тых умовах вельмі многае, якім замянялася тое, што замяняць, магчыма, і не варта было.

Быў такі выпадак. Двум салдатам, ма- лядому — «духу» і стараслужачаму — «дзеда», загадалі правярць кішлак. Адышліся. «Дзед» кажа маладому:

— Далей ідзі адзін і вяртайся. Мне на дэмбель, а табе, калі што, дык...

Малады заўпарціўся: не пайду, і ўсё. Як «дзеда» яго ні біў, як ні пагражаў усі- мі магчымымі жахамі будучага вяртання ў частку, — усё дарэмна, малады ні з мес- ца. Давялося ісці ўдвух — загад ёсць загад. Не дайшоўшы да кішлака, напа- роліся на засаду. «Дзеда» паранілі. Ад- стрэльваючыся, ім цудам удалося адар- вацца. Малады дапамагаў стараслужача- му, як мог: падтрымліваў, цягнуў на са- бе, паў з біклагі заваранай вярблюдзі- най калючкай. «Дзед» ад болю енчыў, прасіў схавць яго, пакінуць вады і по- тым прыслаць за ім братавоў альбо пры- стрэліць. Тады малады выскаліў зубы. зларадна засмяяўся:

— Ты, гад, мяне ў казарме мучыў — цяпер сам памучайся!

«Дзеду» нічога не засталася рабіць як падпарадкавацца волі салдата, ма- лодшага па тэрміне службы. Малады дацягнуў яго да сваіх. «Дзеда» накірава- лі ў шпіталь. Вылечылі. І «дзеда» вярнуў- ся. І пачаў страшэнна здэкавацца са свайго выратавальніка...

Парадакальна? Толькі на першы по- гляд. Справа ў тым, што калі чалавеку застаецца да дэмбеля, да гражданскі тры- чатрых месцаў, калі ён ужо яскрава ба- чыць перад сабой сонца свабоды і ў той

— Ты ж ведаеш, якія «льготы» меў «дух», які лятаў. Яго рэдка чапалі. Ён карыстаўся своеасаблівай павягай сярод стараслужачых. Яны «добрачыліва» патрабавалі прывесці што-небудзь з Саюза, пераслаць што-небудзь дадому. Шадэйка, вядома, іх улагоджваў. А перад яго апошнім вылетам «дзядам», напэўна, нешта не спадабалася. Можна для надзейнасці хацелі прыпалохаць. Бо малады, калі яго перыядычна апрацоўваць, будзе цягнуць службу яшчэ лепш, з большай руплівасцю. А галоўнае, запалоханы, прывязе з Саюза лепшую пайку, чым незапалоханы. Пастараецца выканаць што-небудзь больш важнае, больш небяспечнае заданне, абы ад яго ў рэшце рэшт адчапіліся... Як бы там ні было, але ноччу, пасля адбою, паднялі ўсё прызыў «духаў». Пастроілі і білі. Канцэртам кіравалі дэбелі Камок, Ваня, Лукша. Усе, абкураныя гераніам, яны вельмі метадычна выбівалі «дурношце» са стрыжаных галоў маладых. І тут нехта з «дзядоў» заўважыў: у страі няма Шадэйкі. А ён амаль ніколі не строіўся з усімі. Яму гэта дазвалялася. Але на гэты раз нешта, відаць, замкнула ў саудах дэбелі Камок, Лукша, таму што са словамі «Ён жа прылук, неадварака! Строіцца, тормаза!» яны кінуліся на яго. Білі нагамі, рукамі... Назаўтра ён паліцец па крузе: Шындант, Баграм, Кандагар. Павінен быў ляцець у Саюз... Але яго збілі, не даляцеў. Я пра гэта ведаўся, калі вярнуўся ў часць. Зайшоў у дзяжурку — там Лукша на рацыі. Маленькі, крываногі, усё збялелы, сентыментальна так кажа:

— Ай, які хлопцец! Які хлопцец!

Смерць Шадэйкі, перадсмяротны лёс яго прымусілі мяне задумацца пра чалавека. Раней я разглядаў чалавека праз прызму свайго жыцця, сваіх учынкаў. Я працываў рух сваёй трывожнай, разгубленай душы на душы іншых. Адночы я зразумеў, што чалавек двуадзіны. Гэта выклікала ў маёй душы віхуру страшэнных пачуццяў. Мне здалося, што я зазірнуў туды, куды зазіраць не трэба было. Аднак мяне спалохала не гэта. Мяне спалохала тое, што я, убачыўшы нечалавечы брыдкае, не спалохаўся. Я зразумеў, што магу сам рабіць гэта, бо я чалавек, — вось што мяне ўразіла, што кроіла маю думку. Я бачыў чалавека падлым, нізкім, жорсткім — і страчваў яго, ставіў на ім крыж. Потым знаходзіў у гэтым жа чалавеку даброту, шчырасць, мужнасць — і чалавек для мяне ўзваскрасаў, перада мною ўжо не стаяла пытанне, якое мучыла героя Да-стаўскага: жывёліна баяліва чалавек ці Напалеон. Жыццё здолела парадасальна злучыць у чалавеку і бога, і д'ябла, і я змірыўся з гэтым. Я стварыў тэорыю канфілікту, якая мела на ўвазе два

А. КРЫВАНОС. Кабул, 1987 год.

якае ўспрыманне свету, калі адна асоба ўжо можа несці ў сабе адмоўныя і станоўчыя пачаткі, калі гэтыя пачаткі знаходзяцца ў заўсёднай супярэчнасці адно аднаму, калі яны ўзаемадзейнічаюць і, нягледзячы на сваю парадасальнасць, узаемаабгаджаюцца.

Калі ў свеце няма антысвету — няма жыцця. Цэлае нараджаецца з двух супрацьлегласцей і памірае ў супрацьлегласці.

Жыццё ёсць вялікі дар, але і вялікае няшчасце. Адно ніколі не можа ўзвысіцца або перамагчы другое. Шалі вагаў на адным узроўні. І нават, калі адны падаюць уніз, яны, дасягнуўшы ніжэйшага аднакі, падмаюць тым самым другія.

Жыццё не можа спрыяць гармоніі чалавека, але гэта не азначае, што сам

чалавек і само жыццё толькі дысгармонічныя. Сэнс жыцця ў яго гармоніі і дысгармоніі...

Такія думкі ўзніклі і ўзнікаюць, калі я думаю пра чалавека ў Афганістане. Вось толькі яны не суцэльныя, жыццё паўпейшае і больш складанае за ўсе разам узятая тэорыя. Яно заўсёды пакідае за сабой таямніцу апошняга слова...

А памяці радавога Шадэйкі я прысвяціў верш «Маналог загінуўшага»:

Збудзіўшы ў сэрцы варажнечы рост.
Мяне распнулі на чужой зямлі,
Прыгваздаваўшы мой мясечны лёс
Цвікамі да тэмнае вайны...

Але — жыццё! У тым яго й краса,
Што мая думка не памрэ ўва мне
І што мая распнутая душа
У іншым слове праўдай ажыве!

Цынер пра Звягінцава, прапаршчыка...

Я ўсё часцей і часцей думаю пра лёс гэтага чалавека. З аднаго боку — жартуінік, весялу, надзелены жывым розумам, талентам вуснага слова, спагадлівая душа, з другога — грэшнік, здольны прыгожа схлусіць, падмануць, паступіць так, які загадвае бязмежна шырокая душа...

Я, як зараз, памятаю нашы «вяртанні з калонаў», як ён тармазіў сваю замыкаючую машыну ля дукана, як забягаў у магазін і вяртаўся задаволены, з усмешкай і з некалькімі бутэлькамі рускай гарэлкі...

Памятаю, як нехта ў яго прысутнасці пад час прагляду фільма па тэлевізары брудна выказаўся пра каханне, пра жаночую вернасць. Як ён абурўся! Як вызверўся на таго небарак! Звягінцаў крычаў, што сапраўднае каханне — пуд, вялікі дар, які даецца чалавеку богам.

— Вы ў сапраўдным каханні ні чарта не шарыце! — падбёў ён рысу.

(Шарыць — азначала там, у нас, — разумець, разбірацца).

Па яго расказах у караульцы мы ведалі, што ён разведзены, але ў яго ёсць жанчына ў Ташкенце. Каханая жанчына...

Вясной-летам 87-га года ён быў вінен афіцэрам нашай часці паўтары тысячы чэкаў. У лістападзе таго ж года Звягінцаў павінен быў замяніцца. Адаць даўгі, відаць, не было ніякай магчымасці. Вылецеўшы на аперацыю, у часць ён не вярнуўся — застрэліўся...

І пра апошнюю смерць — радавога Мяндыля, «чарпака» на тэрміне службы (так звалі салдата, які адслужыў год). Бессэнсоўнай і страшнай была яго гібель.

Мяндыля быў майстрам татуіроўкі — гэтага своеасаблівага кляйма, якое ставілі сабе салдаты ў Афганістане па дзвюх прычынах. Першая — калолася група крыві, рэзус-фактар — была жыццёвая, практычная, якая быццам бы магла ў небяспечны момант засцерагчы ад смерці. Другая — «эстэтычная»: многія ў наколках бачылі нейкае ўпрыгожанне мужчынскага цела.

Група крыві, на жаль, не выратавала гэтага вясёлага прыгожага сібірака. Ён выехаў з камандзірам у штаб, там сустрэў свайго земляка, з якім і вырашыў праехацца на «уазіку» за межы Амінаўскага палаца. Папераджальны стрэл вартавога яго не спыніў. Другая куля трапіла ў галаву...

Я не адкрываю нічога новага, калі скажу, што смерць мае дзве іпастасі — фізічную і духоўную. Яна нібы двублічны Янус, які глядзіць на свет чарнотай сваіх двайных вачынь.

Калі я ўспамінаю пра Афганістан, пра загінуўшых хлопцаў, думаю пра тое, што было і чаго магло не быць, да мяне прыходзіць думка, што смерць фізічная — гэта, безумоўна, жорстка і жаліва ў адносінах да вясемнаццаці-дваццацігадовых хлопчукоў, але не менш, а, магчыма, і больш страшная — смерць духоўная. Гісторыя пра тое, як духоўна паміраў чалавек у Афганістане, — гісторыя трагічная, іншы раз нават геранічна-трагічная. Што гэтаму спрыяла? Наркатыкі, усеагульная азлобленасць, туга па радзіме і многае такое, што належыць чалавеку, які кажуць ад бога (ці, можа, ад д'ябла?). У духоўных мерцвякоў ператварыліся, вядома, не ўсе, але многія. Асабліва хацелі бы ўспомніць пра стараслужачых маёй часці Ваню і Камка, пра якіх я ўжо згадаў вышэй. Пішу пра іх не таму, што яны былі горшыя ці лепшыя за іншых дэбелі, а толькі таму, што хачу на іх прыкладзе расказаць пра такую з'яву ў Афганістане, як дзедаўшчына.

Ваня — маленькага росту, блявы, з пшанічнымі вусамі землячок — быў заўсёды пануры, незадаволены, злосны чалавечак, у якога зусім адсутнічала пачуццё зямляцтва і звычайнага чалавечага ўзаемаразумення. Неяк ён пачаў вечарамі плесці з кабелёнага каляровага дроту нешта накшталт упрыгожання. З такой стараннасцю працаваў чалавек, што,

здавалася, гэта галоўная і першачарговая задача яго жыцця, задача, якую ён абавязкова, у што б там ні стала, чаго б яму гэта ні каштавала, павінен выканаць. Стараўся чалавек, адбіраў сам у сябе каштоўны час, натруджваў рукі, мазгі і нервы і сплёў... бізун. Прыгожы, тугі. Пачаў біць ім нас, маладых. Аса-лоду ў гэтым знаходзіў, ці што? Шчасце свайго дзікунскага існавання? Задавальненне ад болю ахвяры?

Сяржант Камкоў (альбо Камок) — знешны здаровы каржакаваты чалавек з запалымі ў чарнату шырокіх вачынь мутнымі вачамі (ад бесперапыннага ўжывання наркатыкаў), — таксама не выклікаў чалавечай павягі. Душа яго, здавалася, загінула даўно і толькі ненажэрная плыць вымагае задавальнення парушаных фізіялагічных патрэб. Гераніцалкам задавальняў яго скалечаны арганізм, але, акрамя самога наркатыка, патрэбны былі яшчэ і запалкі, звычайныя запалкі, якія на гражданы можна было купіць свабодна і ў любой колькасці. А восенню 85-га з імі ў Афганістане было цяжкавата. І менавіта Камок — дэбелі, ўзнагароджаны медалём «За баявыя заслугі», чалавек, які служыў да пэўнага часу ў адным з баявых палкоў 40-ой арміі і пераведзены пасля ранення да нас, у фельд'егерскую сувязь, — менавіта Камок прымушаў «духаў» з дапамогай кулакоў і ботаў «нараджаць» запалкі. Потым, выставіўшы шырокую сетку шухера, ён зачыняўся разам з іншымі аматарамі гераніна ў капцёрцы і пачыналася абкурванне, якое канчалася зноў жа застраваннем маладых, біццём і здэкамі з іх. Аднак горш за ўсё было тое, што малады пад націскам дэбелі пераймалі вопыт стараслужачых, а страх перад бясконнымі здэкамі і пабаямі прымушаў прымыкаць да наркатыкаў. І вось ужо новыя «чарпакі», «дзяды» і дэбелі прымаліся апрацоўваць новых «духаў», а апошнія вывучалі, запаміналі і працягвалі неафіцыйныя традыцыі. Так і круцілася ўсё па крузе, і Молах паспяваў засмактаць і загубіць не толькі целы, але і душы. Быў ва ўсім гэтым, вядома, і элемент маральнага канфілікту, калі чалавеку прананоўвалася зрабіць выбар, і ён, змучаны армейскім побытам, выбіраў не тое, што было бліжэй яго душэўнаму складу, а тое, што патрабаваў ад яго калектыў, а дакладней стараслужачыя. Проста здіва даешся, якімі вытанчанымі моцью быць людзі, калі трэба падпарадкаваць сваёй волі сабе падобных! Стро-яць, напрыклад, дэбелі новых маладых, толькі-толькі дастаўленых з самалёта, на-супраць старых вопытных «духаў». Ка-жуць:

— Дачакаліся вы свайго — вось вам замена! Толькі навучыць іх трэба... На-перад!

Стаяць новыя маладыя, нічога не разумеюць, а старыя, усё зразумеўшы, робяць выгляд няўцямы — не хочацца ім выхоўваць кулакам сатарышаў, бо яшчэ такія свежыя асабісты ўспаміны... Тады стараслужачыя быццам начыста забываюцца на новенькіх і працягваюць прыгнятаць вопытных «духаў». Вопытныя, натуральна, абурваюцца: колькі ж можна трываць? А ім «чарпакі» ў ад-каз:

— Вы ў нас да дэбелі ў ярме будзеце — пакуль маладыя не зашараць!

Што застаецца рабіць старым «духам»? Падганяемыя страхам за сваё нутро, пачынаюць яны біць і здэкавацца з маладых салдат, чапляючыся з усіх сіл за неафіцыйную пасаду «чарпака».

Вось і мой любы азербайджанец, мой залатазубы Аглы, той самы, які пачынаў служыць са мною яшчэ ў вучэбцы, не ўтрымаўся ад спакусы зрабіць сваё жыццё спакойным за кошт другога. Ён так хутка спазнаў службу, так расшуча адназначна зразумеў сэнс чалавечага існавання, што па загаду «дзядоў» абавязкова жадаў расшыць Сашу Бічыка, майго земляка. Як недарэчна выконваць чужую волю, бязглузду прыхамаць! Як подла прыніжаць іншага чалавека толькі за тое, што ён з цяжкай ступенню жаў-тухі паміраў у шпіталі, у той час як усе, чорт вазьмі, цягнулі службу!

У мяне не была адбіта памяць. Я добра памятаў адну ноч, калі адзін з кесараў казармы вучыў мяне жыццю. Толькі Бічык — адзіны з маіх землякоў-буль-башоў — падняўся тады з ложка і ска-заў:

— Што, адзін «дух» павінен за ўсіх адграбаць?..

Мяне больш не кранулі, адпусцілі з разбітымі губамі.

Я гэта добра памятаў. Магчыма, таму і сказаў пры выпадку Аглы:

— Калі будучы патрабаваць расшыць Біча — не рабі гэтага!

Не думаю, што мае словы нейкім чынам паўплывалі на яго. Бічык і сам унушаў павягу. Яго баяліся чапаць.

Пазней Бічык расказаў мне гісторыю аднаго салдата, з якім ён ляжаў у шпі-талі. Ён выкалупіваў братаму дробныя

асколкі з-пад скуры на спіне — не ўсе змаглі выняць і хірургі.

Салдат гэты нарадзіўся ў сарочцы. Неяк ноччу ён вылез з палаткі, сеў да яе спіной і стаў падшываць кучу дэ-даўскіх фланак — салдацкіх куртак. Эрэс (рэактыўны снарад) з нервовым віскам ударыў у паходную казарму. Ён цудам застаўся жывы. Вось толькі спі-ну асколкі скрэмзалі і знявечылі. Так зрэдку пазастатутныя адносіны ратава-лі маладых салдат. А колькі з іх загіну-ла праз гэтыя самыя нечалавечыя адно-сіны! Іншы ж раз даходзіла да таго, што стараслужачыя пасылалі маладых па ві-наград у зялёнку, а потым знаходзілі іх без вушэй, рук, з выкалатымі вачамі... Ці вось прыклад. Стараслужачы сяржант знайшоў у свайго падначаленага — уз-бека па нацыянальнасці — кішэнны Ка-ран. На вячэрняй паверцы сяржант вы-веў маладога са строю, растлумачыў асабістаму саставу шкоду рэлігіі і пры-мусіў узбека з'есці кніжачку з догмамі. Пад раніцу маладога салдата ў казар-ме не было. Праз нейкі час па звестках разведкі ён ваяваў на баку адной з маджахедскіх групавак. Бязлітасны быў да сваіх...

У нас з казармы збеглі ў розны час двое. Удалося іх вылавіць. Адрывалі ў іншую частку, што зусім незразумела: навошта? дзеля чаго? Афіцэрам, па рас-параджэнні якіх у казармах развешва-ліся плакаты «Глумленне і здэкі — са-мья цяжкія воінскія злачынствы!», трэба было спачатку разабрацца, знайсці віна-ватых. А так маладых сплавлілі, сляды зямляі, пагаварылі, папалохалі — і ўсё шыта-крыта.

З суседняй часці збеглі двое. Ноччу, з пастоў, скінуўшы бронезяліты, ад-круціўшы ад АК прыклады (каб лягчэй было). Шукаў іх усё Кабульскі гарні-зон, у тым ліку і мы. Пад час пошукаў двое салдат падарваліся на мінах... Праз два тыдні ўцекачоў знайшлі. Вялікія дзядзькі з буйнымі зоркамі распачалі па-казальны суд. Уцекачоў выведлі на пляц пад канвоем са звязанымі ззаду рукамі. Вартых жалю, няголеных, нямытых. Без зялёных зорак на брудных панамках. Іх так настойліва асуджалі, не разабраўшы-ся ў забытых, разгубленых душах, не высветліўшы асноўных прычын, што бы-ло страшна глядзець на гэтых раскорм-леных штабных нелюдзяў...

І ўсё ж я далёкі ад думкі, што на-чальства зусім махнула на нас рукой. Але я таксама не хачу і не магу пера-класці ўсю віну на плечы салдат. Рыба гніе з галавы. Многім афіцэрам былі выгадны пазастатутныя адносіны ў «прыстойнай форме», без асабіста жор-сткіх праў, — так было лягчэй. Калек-тыў самарэгуляваўся, а начальнікі па-вінны былі толькі зрэдку накіроўваць яго ў патрэбнае рэчышча. Не выйшла. Страшэнны бардак атрымаўся. Зляя эмоцыі людзей знеслі ўсе плаціны і ўт-рымаць бурную раку было ўжо немаг-чыма.

Спытаюць: чаму ж маладыя салдаты не скардзіліся? Па многіх прычынах. За-міналі, скажам, мужчынскі гонар, іды-ёцкія традыцыі, страх перад будучыняй. Стучачоў жа не паважалі не толькі свае аднапрызыўнікі, навучаныя і нацкаваныя «дзядамі», але і афіцэрска састаў — сведкі нікому не былі патрэбны...

Прадбачу яшчэ пытанне: што ж, так кепска ўсё было ў Афганістане? Што адказаць? Я пішу не прыгодніцкае апа-вяданне. Пішу толькі тое, што бачыў і ведаю пэўна. Мяне абурэа вобраз гэтка-га «афганца» — супермэна, якога паста-раліся стварыць у нашым друку і нават у грэшнай літаратуры XX стагоддзя. А вясёлае, добрае, сумленнае, вядома ж, было, ды не яно, на жаль, вызначала нашы армейскія будні. І не яно, які гэта ні сумна, кіравала нашымі лёсамі... З лёсамі ж нашымі, з сэрцамі праз гады робіцца нешта здзіўнае. Ірвуцца яны не-куды, мітусяцца, пакутуюць. Можна, праўды шукаюць? Праўда ж, кажуць, гарады бяра.

Вось і з маёй душой штосьці не тое. Усё больш хочацца мне апошнім часам сустрэць самага жорсткага, азлоблена-га і самага шчаслівага, уладкаванага і прыгрэтага чалавека, з якімі давялося служыць. Спытаў бы іх: чаму ж мы та-кімі сталі? Хто ў гэтым вінаваты?..

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне намесніку старшыні СП Беларусі Анатолю Жалозьскаму з выпадку заўчаснай смерці БРАТА МІКАЛАЯ.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны трагічнай смерці пісьменніка КАЛІНКОВІЧА Мікалая Мікалаевіча і выказвае спачуванне родным і блізім ільбожчына.

«Помнікі Айчыны»

У Палацы мастацтваў — выстаўка «Помнікі Айчыны». На ёй экспануюцца творы мастакоў Беларусі і Расійскай Федэрацыі на гісторыка-культурную тэматыку. На афішы выстаўкі пазначана, што яна была прымеркавана да Дзён славянскага пісьменства і культуры. Экспазіцыя дае магчымасць пабачыць, што яднае мастакоў дзвюх рэспублік, а гэта найперш — усведамленне глыбіні крызісу ў культуры і грамадска-палітычным жыцці братніх народаў. Хоць рускім і не пагражае, як беларусам, страта роднай мовы ці раскол нацыі на прыцыпе рэлігійным (на «рускіх»-праваслаўных і «палякаў»-католікаў) і рэгіянальным (на беларусаў і «яцвягаў») — у іх таксама праблем досыць. Тая ж апаганенная, зруйнаваная святыні (часты зварот да вобраза Храма Хрыста-Збавіцеля), заняпад духоўнасці. Тая ж мара аб Адраджэнні.

Для расійскіх мастакоў гісторыка-культурнага напрамку ўласціва імкненне да канкрэтнага, дакладнага адлюстравання вобразаў слаўных людзей Расіі, падзей нацыянальнай гісторыі, помнікаў доўгавечнасці. У нас у такім стылі сёння плённа працуюць Я. Кулік, М. Кулава, У. Басалыга. А ў адносна месавым маштабе гэта было характэрна для беларускага мастацтва недзе ў сярэдзіне 70-х гадоў.

Мне падалося, што беларускія мастакі сёння ідуць іншым шляхам, чым іх расійскія калегі. Нам болей уласціва метафарычнасць мыслення, наша мастацкая сістэма, хоць і мае ў аснове рэалізм, разам з тым лёгка

ўспрымае і адаптуе нерэалістычныя пlynі. У Расіі падобныя кантакты даюцца цяжэй.

Хацеў бы звярнуць увагу на адну акалічнасць, што кінулася мне ў вочы на гэтай выстаўцы. Зрэшты, афіша, зтыкетка, каталог — гэта дробязі, але... Выстаўку ладзяць на парытэтных асновах дзве рэспублікі. І гэты парытэт павінен прысутнічаць ва ўсім. Таму і пытаюся, чаму на афішы першымі пералічаны арганізатары выстаўкі з боку РСФСР (Міністэрства, Саюз мастакоў), а потым — з боку Беларусі. І ў рускім алфавіце літара «Б» стаіць папярэдзё «Р». У дадзеным выпадку мэтазгоднай была б алфавітная паслядоўнасць. Чаму афішы і зтыкеткі на творах толькі на рускай мове? Чаму на афішы выстаўкі толькі маскоўскі Крэмль — сімвал Расіі і няма ніякай выявы, якая б сімвалізавала Беларусь? Думаю, калі б Расія ладзіла агульную імпрэзу з Літвой ці Грузіяй, такія «дробязі» былі б улічаны.

В. БОГУШ.

В. СУМАРАЎ. «Зацменне».

У. ТОУСЦІК. «Фрагменты абыякавасці».

В. АЛЬШЭЎСКІ. «Рэстаўрацыя».

Што могуць бібліёграфы?

Свята славянскага пісьменства і культуры, што адбылося сёлета на зямлі нашай рэспублікі, стала асаблівым для тых, хто мае непасрэдныя адносіны да кнігі — для бібліятэкараў.

Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна ў межах Свята правяла навукова-практычную канферэнцыю «Беларуская бібліяграфія — частка нацыянальнай культуры», у якой прынялі ўдзел усе бібліяграфічныя цэнтры рэспублікі. На канферэнцыі было шмат гасцей — з Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У. І. Леніна, нацыянальных

бібліятэк РСФСР, УССР, МССР, славянскіх краін. Удзельнікі канферэнцыі абмеркавалі шэраг надзённых пытанняў беларускай бібліяграфіі, ля вытокаў якой сталі вядомыя вучоныя і дзеячы культуры Я. Карсі, У. Пічэта, М. Нікольскі, З. Жылуновіч (Цішка Гартны).

Бібліяграфамі галоўнай бібліятэкі рэспублікі зроблена нямала, што садзейнічала развіццю нацыянальнай культуры: зводны каталог «Кніга Беларусі. 1517—1917 гг.», «Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феодалізм і капіталізм», Бібліяграфія мастац-

най літаратуры і літаратуразнаўства» і г. д. Да Свята зроблены два значныя пасаваіх культурных каштоўнасцяў выданні — «Адкрыццё Снарыны» і «Станаўленне і развіццё рэжысуры ў беларускіх драматычных тэатрах (1841—1970 гг.)».

Бібліяграфічнае забеспячэнне іншых галін ведаў ажыццяўляюць галіновыя рэспубліканскія бібліятэкі. Паспяховае развіццё ўсіх напрамкаў грунтуецца на дзяржаўнай рэгістрацыі друкаванай прадуцці рэспублікі, што выконвае Дзяржаўная кніжная палата БССР.

Перад бібліяграфамі БССР былі пастаўлены задачы: садзейнічаць абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці народа, развіццю беларускай мовы, разгарнуць улік рукапісных і друкаваных помнікаў гісторыі і культуры Беларусі.

Паспяховаму выкананню гэтых і іншых задач бібліяграфам Беларусі перашидае беднасць матэрыяльна-тэхнічнай базы сучаснага сусветнага ўзроўню, няразвітасць спонсарства ў падтрымку бібліяграфічнай справы, адсутнасць беларускага бібліяграфічнага таварыства.

Удзельнікі канферэнцыі прынялі зварот да бібліяграфу рэспублікі.

І. ПРЫЛІШЧ.

3 6 ПА 12 ЖНІўНЯ

6 жніўня. 19.30

У СТАРОНЦЫ МАЕЯ ЛЮБІМАЯ

Да 150-годдзя з дня нараджэння Ф. Багушэвіча.

Перадача здымалася ў вёсках Свіраны, Жупраны і ў горадзе Вільнюсе ў час святкавання юбілею беларускага асветніка.

7 жніўня. 21.15

ЛІРА

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Чарговы выпуск прысвечаны Сакрату Яновічу — беларускаму пісьменніку, які жыў у Польшчы.

8 жніўня. 22.15

НАШЫ ГОСЦІ

Данецкі абласны музычна-драматычны тэатр імя Арцёма.

Гутарку з рэжысёрам Ю. Качавенкам вядзе спецыяльны карэспандэнт БТ М. Гарэцкая. Гледачы убачаць урыўні са спектакляў «Зойчына кватэра», «Лаліта», «Дача Сталіна» і іншых.

11 жніўня. 11.15

РОЗДУМ

Пейзажы старога Мінска.

12 жніўня. 13.50

МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫўНАЯ

Успамінае Рыгор Няхай.

12 жніўня. 19.20

«НАПАЛЕОН ОРДА»

Прэм'ера дакументальнага фільма БТ.

Стужка знаёміць з некаторымі работамі мастака, кампазітара, асветніка. Аўтар сцэнарыя Л. Пракопчык, рэжысёр Л. Гедравічус, аператар У. Гур'ян.

12 жніўня. 22.20

ЗАПРАШАЕМ НА ВЯЧОРКІ

Фальклорны ансамбль вёсак Халоліца і Лаўніца Барысаўскага раёна пакажуць, як праходзіла жніўная талана, праспяваюць песні нашых продкаў.

У РЕДАКЦЫЮ ГАЗЕТЫ

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Паважаныя сябры! У артыкуле К. Ядвігі «Грунвальд—580», які быў змешчаны на 3-й старонцы вашай газеты ад 20 ліпеня 1990 года, дапушчана недакладнасць. У артыкуле зназна: «Дзённую імшу служыў у Чырвоным касцёле ксёндз Ян Матусевіч». Мушу зазначыць, што я браў удзел у канцэлябраванай святой імшы, прысвечанай Грунвальдскай перамозе. Імшу правёў у Кальварыйскім касцёле па-беларуску біскуп Тадэвуш Кандрусевіч. А ў Чырвоным касцёле я ў той дзень не быў і ўякіх службаў там не праводзіў.

З ушанаваннем ксёндз Ян Матусевіч.

27 ліпеня 1990 г.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісатэлей БССР. Мінск. На беларускай мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОўДЗІН — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕўСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотанарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.

Пры перадруку просьба епасылдзца на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэагонуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕўСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.